

Universiteit Gent
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Geschiedenis
Middeleeuwen
2008-2009

De Gentse opstand (1379-1385):

'Le commun se esmeut'

Een onderzoek naar de leidersfiguren en de opstandige massa in de verhalende bronnen.

Masterproef
Promotor: Dr. Jelle Haemers

Dries Merlevede
00605734

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Woord vooraf	4
Algemene inleiding	5
1. Bronnenmateriaal en feitenrelaas van de Gentse opstand 1379-1385	10
1.1 Kritische beschouwing van het bronnenmateriaal	10
A. Jean Froissart	10
B. Chronique Rimée des troubles de Flandre en 1379-1380	13
C. Olivier van Dixmude	14
D. Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai	15
E. Chronique de Franche, d'Engleterre, de Flandres, de Lille et especialement de Tournai	16
F. Dits de Cronike ende Genealogie van den prinsen ende graven van den Foreeste van Buc, dat het Vlaenderlant	17
G. Gentse memorieboeken	19
H. Chronique de Flandre	20
I. Cronicke van Vlaenderen	21
1.2 Historische omkadering van de Gentse oorlog (1379-1385)	24
2. De opstandige massa	38
2.1 Inleidende inzichten	39
2.2 Ideologie en motieven	45
2.3 Allianties/ coalities: een voortdurend veranderende samenstelling van de opstandige massa.	50
2.4 De <i>massa</i> en <i>le commun</i>	60
2.5 Mobilisatie en symbolen	65
Besluit	73

3. De leiders	75
3.1 D. Nicholas: het vendettaverhaal van de Gentse opstand	76
3.2 De voornaamste leidersfiguren	78
A. Jan Yoens	78
B. Jan Perneel	81
C. Jan Boele	83
D. Raas van Herzele	84
E. Pieter van den Bossche	85
F. Filips van Artevelde	89
G. Frans Ackerman	93
H. Zeger van Herzele	96
I. Jan van Lannoit, Aernt de Clerck, Pieter de Winter en Raas van de Voorde	97
Besluit: Profiel van de Gentse leider in de opstand 1379-1385	100
Algemeen besluit	104
Bijlage	108
Bibliografie	109

Woord vooraf

De scriptie die hier wordt voorgesteld is het resultaat van mijn onderzoek gevoerd binnen het kader van de Masteropleiding geschiedenis aan de Universiteit van Gent. Het is het resultaat van één academiejaar intensief bouwen naar een eindresultaat. Het voorleggen van deze masterproef is de ideale gelegenheid om enkele mensen die me in de mogelijkheid hebben gesteld deze af te werken, te bedanken.

In de eerste plaats wil ik heel graag mijn promotor Dr. Jelle Haemers bedanken voor zijn ondersteuning bij het tot stand komen van deze scriptie. Door zijn talrijke suggesties en bijsturing werd dit onderzoek een aangenaam en leerrijk proces. Graag wil ik het academisch en wetenschappelijk personeel van de opleiding geschiedenis bedanken voor mijn volledige opleiding. Daarnaast ook een welgemeende dank aan het personeel van de centrale bibliotheek en de vakbibliotheken geschiedenis, dat altijd klaarstond om de talrijk aangevraagde werken te bezorgen. Vervolgens een woord van dank voor Lies Merlevede en Dieter Rommel voor het nalezen van het eindresultaat. Ten slotte wil ik mijn ouders oprecht bedanken voor de kansen die ze mij geboden hebben.

Algemene inleiding

De veertiende eeuw wordt door de jaren heen steeds aanzien als een eeuw met een hoog opstandig klimaat. Of de veertiende eeuw als een breuklijn in opstandig gedrag mag beschouwd worden, is niet eenduidig te beantwoorden. Wel is vanaf eind 13^e eeuw een steeds grotere frequentie van protest en opstand waar te nemen in hoofdzakelijk de gebieden waar historici reeds lang over publiceren, namelijk West-Europa en Italië. In het veertiende-eeuwse Vlaanderen waren collectief geweld en opstand schering en inslag. Verschillende niveaus kunnen hier ontwaard worden, denkende aan het onderscheid tussen de Grote en Kleine traditie van revolte, voorgesteld door M. Boone en M. Prak.¹ Zo zien we het verloop van opstanden langs verschillende conflictassen: strijd van stad tegen vorst, strijd tussen steden onderling, internstedelijke conflicten, etc.

In verband met de voorstelling van de gebruikte terminologie baseer ik me op het werk van R. Verbruggen.² *Collectief geweld* is een moeilijk te omvatten begrip en wordt hierbij als een verzamelterm gebruikt voor alles waar protest en geweld mee gepaard gaat. *Opstand en revolte* zijn de meest gebruikte begrippen die doelen op grootschalige contestaties van het gezag gedurende een periode van relatief lange duur. De begrippen *oproer en opstoot* verwijzen daarentegen naar kortere periodes. Tijdens een opstand kunnen er zich meerdere oproeren voordoen.³ De term *revolutie* is niet van toepassing, doordat met deze term gewezen wordt op een massabeweging met een duidelijk klassen karakter en het omverwerpen van de huidige ordes.⁴

Het politieke klimaat in 14^e-eeuws Vlaanderen mag aanschouwd worden als een gunstige factor voor de uitbraak van collectief geweld. In deze verhandeling wordt ingezoomd op het veertiende-eeuwse graafschap Vlaanderen met in het bijzonder Gent. De Vlaamse steden, die reeds in de dertiende eeuw aan groot belang wonden, konden zich in de veertiende eeuw ontpoppen als ware machtscentra, die zich als tegenpool van het centrale bestuur konden handhaven. De stedelijke bevolking ontwikkelde een politieke ruimte rond symbolische gebouwen zoals stadshallen en belfort.⁵ Vanaf het begin van de 14^e eeuw, sinds de akte van Senlis 1301, zag het Gentse stadsbestuur er volledig anders uit. Zo werden ook ambachten toegelaten om deel te nemen aan het bewind en

¹ M. Boone en M. Prak, "Vorsten, patriciërs en burgers: de kleine en grote traditie van stedelijke revoltes in de Lage Landen." In: K. Davids en J. Lucassen. *Een wonder weerspiegeld*, Amsterdam, Aksant Academic Publishers, 2005, p. 91-124.

² R. Verbruggen, *Geweld in Vlaanderen. Macht en onderdrukking in de Vlaamse steden in de veertiende eeuw*. Brugge, Marc van de Wiele, 2005, 208 p.

³ *Ibidem*, p. 9.

⁴ J. Dumolyn, *De Brugse opstand, 1436-38*. Heule, UGA, 1997, p. 15.

⁵ M. Boone, "Urban Space and political conflict in Late Medieval Flanders." In: *Journal of interdisciplinary history*, 32 (2002), nr. 4, p. 630.

werd daarmee de absolute macht van de *virī heriditarii* - de erfachtige lieden - verbroken. Verschillende belangengroepen konden zo hun eisen doordrukken wat dikwijls leidde tot collectieve actie en het ontstaan van drukkingsgroepen, waar ook de zwakkere centrale overheid, zijnde de Vlaamse graaf, geen weerwerk tegen kon bieden. In de tweede helft van de veertiende eeuw kwam met Lodewijk van Male en vooral onder het Bourgondisch regime vanaf 1384 een steeds grotere centraliserende kracht opzetten. Deze situatie bleef voortduren tot 1540 wanneer keizer Karel met zijn *Concessio Carolina* de stedelijke macht sterk wist in te perken. Dit betekende echter helemaal niet het einde voor het opstandig klimaat dat al lang in het graafschap Vlaanderen dagelijkse kost was.⁶ In deze context wordt gefocust op de opstand van de stad Gent tegen de graaf Lodewijk van Male in de periode 1379-1385. In deze opstand werd het volledige graafschap meegesleurd in een jarenlang conflict tussen het centralisatiestreven van de graaf en Gent. M. Mollat en P. Wolff onderscheiden verschillende clusters van opstanden. Terwijl de opstanden van eind 13e en begin 14e eeuw aanzien worden als, naar H. Pirenne, "*la révolution des métiers*"⁷ wordt de voorgestelde cluster van opstanden tussen de jaren 1378-1382 meer voorgesteld als sociale opstanden ontsproten uit een gevoel van miserie en armoede.⁸ Ze onderscheiden deze clusters omdat de verschillende opstanden uit deze periode veel invloed op elkaar uitoefenden.⁹ De vraag stelt zich of de bestudeerde opstand in deze voorstelling past.

Protagonisten in deze studie zijn de opstandelingen en de leiders. Bij het bestuderen van laatstgenoemde figuren was de romantische idee van de 'heldenleider' nooit veraf. Afstappend van het 19^e-eeuwse romantisme en positivisme situeren andere auteurs zoals David Nicholas¹⁰ de strijd van de Van Arteveldes vooral op het vlak van persoonlijke vendetta's die werden uitgevochten binnen het kader van de opstand en mee deze opstand bepaalden. Vanuit deze visie worden hierbij vragen gesteld in verband met de daadwerkelijke macht van een opstandelingenleider. Wat was de beweegreden van een opstandelingenleider om dergelijke positie op zich te nemen? Wat was diens achtergrond? Welke kenmerken waren typisch voor dergelijke personen? Etc.

⁶ Voor een volledig overzicht over de evolutie van de Gentse overheidsinstellingen wordt verwezen naar B. Augustyn en W. Prevenier, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, Algemeen rijksarchief, 1997, 634 p. en M. Boone, *op. cit.*, p. 633.

⁷ M. Mollat en P. Wolff, *Ongles bleus, Jacques et Ciompi: les révolutions populaires en Europe aux XIVe et XVe siècle*. Paris, Calmann-Lévy, 1970, p. 54.

⁸ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 139, en S.K. Cohn, *Lust for Liberty, The Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200-1425*. London, Harvard University Press, 2006, p. 205.

⁹ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 139, en S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 139.

¹⁰ D. Nicholas, *The Van Arteveldes of Ghent*. New York, Cornell University Press, 1988, 212 p.

Was het zo dat, zoals Mollat en Wolff stellen, dat de stadselite, *les grands*¹¹ (patriciaat¹²), de graaf steunde en zo een oppositie was voor de ambachten, *les moyens*¹³, die de opstand leidden?¹⁴ Deze studie poogt een antwoord te formuleren op de vraag naar de achtergrond en ruimer het profiel van de Gentse opstandelingenleider tijdens 1379-1385.

Het andere grote luik van deze verhandeling benadert de opstandelingen zelf: wie participeerde aan de opstand. Welke beweegredenen of ideologie hadden ze hiertoe? Er is sprake van een voortdurende wisselwerking tussen de leiders en de opstandige massa. Hier dringt zich opnieuw een probleem van terminologie op. Bij het zoeken naar een begrip waarmee de stedelijke opstandelingen kunnen worden aangeduid, vinden we enkele voorstellen in de literatuur. Het *gemeen*, *le commun*, *The Commons*¹⁵, *The City Mob*¹⁶, etc. zijn allemaal voorgestelde begrippen waarmee stedelijke opstandelingen worden aangeduid. Een algemene term die zonder connotatie - zoals het begrip *commun*, waarmee direct op de onderste lagen van de samenleving wordt gealludeerd - deze doelgroep aanduidt, is echter veel moeilijker te vinden. Naar het voorbeeld van onder andere S.K. Cohn, J. Dumolyn en D. Nicholas werd in deze verhandeling geopteerd voor het gebruik van de term *massa*.¹⁷ Met dit woord wordt een verzamelterm geïntroduceerd, waarmee alle opstandelingen, van welke achtergrond dan ook, worden aangeduid. De gehele groep opstandelingen wordt dus aangeduid met dit begrip, waardoor het toch een iets andere invulling krijgt als in bijvoorbeeld de werken van D. Nicholas en J. Dumolyn die toch meer naar de lagere klassen verwijzen.¹⁸ Dit is dus niet te verwarren met het woord *commun*, een term veelvuldig gebruikt door kroniekschrijvers. Aan deze term van de kroniekschrijvers wordt in deze verhandeling een invulling gegeven. Ook de leidersfiguren maken deel uit van de opstandelingen, maar worden er uitgelicht in een apart deel. Bij het onderzoek naar de inhoud en samenstelling van deze opstandige massa van 1379-1385 worden de invullingen die aan bovenstaande begrippen werden gegeven, getoetst aan andere voorgestelde begrippen. E.J. Hobsbawm stelt zijn *City Mob* als volgt voor: "*The mob may be defined as the*

¹¹ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 53.

¹² Uitleg bij begrippen: zie infra.

¹³ M. Mollat en P. Wolff, *loc. cit.*

¹⁴ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 165 en 284.

¹⁵ J. Watts, "Public or Plebs: The Changing Meaning of 'The Commons', 1381-1549." In: H. Pryce en J. Watts eds. *Power and Identity in the Middle Ages*. Oxford, Oxford University Press p. 242-260.

¹⁶ E.J. Hobsbawm, *Primitive rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries*. Manchester, Manchester University Press, 1959, 208 p.

¹⁷ S.K. Cohn maakt gebruik van het woord *massa* om de opstandelingen aan te duiden: S.K. Cohn, *Lust for Liberty*, p. 197; J. Dumolyn, "Marginalen of radicalen", p. 42, ook tal van andere auteurs gebruiken de term: D. Nicholas, *op.cit.*, p. 175, ook J. Watts maakt gewag van 'mass popular insurrections' in J. Watts, *art.cit.*, p. 243.

¹⁸ J. Dumolyn, "Marginalen of radicalen? Het vertoog over de 'roepers en krijers' tijdens stedelijke opstanden, voornamelijk in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen." In: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2 (2005), p. 29-53. en D. Nicholas, *op.cit.*

movement of all classes of the urban poor for the achievement of economic or political changes by direct action - that is riot or rebellion - but as a movement which was as yet inspired by no specific ideology."¹⁹ De voorwaarden om erbij te horen volgens E.J. Hobsbawm waren dus armoede en het gebrek aan een uitgesproken ideologie. G. Rudé die vanuit zijn 'history from below' visie een diverse sociale samenstelling van de *revolutionary crowd*²⁰ van de Franse Revolutie ziet, geeft meer krediet aan zijn *pre-industrial crowd* door hen motieven en overtuigingen toe te schrijven.²¹ Hij keert zich dan ook duidelijk af van de gewelddadige, impulsieve, breinloze massavoorstelling van historici zoals G. Le Bon.²² Deze voorgestelde denkkaders worden getoetst aan de Gentse opstandige massa van 1379-1385.

Ook aan de termen *gemeen* of *commun* die veelvuldig door de kroniekschrijvers worden gebruikt wordt getracht een invulling te geven in het deel over de *opstandige massa*. In zijn voorstelling van zijn begrip *The Commons* hamert J. Watts op de veranderende betekenis van het begrip doorheen de tijd. In de Angelsaksische wereld werd aan het woord *common* vast en zeker geen klasse bepalende connotatie gelinkt, laat staan een verwijzing naar een lagere klasse. De woordencluster rond het woord *common* (i.e.: *commune, community, commoner, etc.*) is op dezelfde voet te plaatsen als de Latijns-Franse woordencluster rond de term *commun*. Hoewel Engelse steden uiteraard ook een sterke hiërarchie kenden, werd de volledige bevolking aangeduid met *commons*: "*the collectivity of the city*"²³. Ook M. Bush, die hetzelfde onderzoeksveld als J. Watts heeft, omvat met de term *commons* alle lagen onder de adel en clerus.²⁴ In deze verhandeling wordt onderzocht in hoeverre we over een gelijkaardige situatie kunnen spreken bij de bespreking van de Gentse stedelijke samenleving en in dit specifiek geval de Gentse opstandelingen.

In het onderzoek naar beide actoren (i.e. leiders en massa) in deze opstand is een ruim bronnenarsenaal voorhanden. In deze studie wordt voornamelijk gebruik gemaakt van de volkstalige verhalende bronnen. Daarnaast is er vast en zeker heel wat informatie te halen uit de niet-verhalende, van stads- en overheidswege geproduceerde bronnen, zoals de Gentse stadsrekeningen. Dit bronnenarsenaal werd al veelvuldig gebruikt bij relatief recente studies in verband met leiders en de opstandige massa, zoals deze van D. Nicholas.²⁵ Deze studies worden geïncorporeerd in het

¹⁹ E.J. Hobsbawm, *op. cit.*, p. 110.

²⁰ G. Rudé, *The crowd in history : a study of popular disturbances in France and England : 1730-1848*. New York, Wiley, 1964, p. 267.

²¹ *Ibidem*, p. 214.

²² *Ibidem*, p.257.

²³ J.Watts, *art.cit.*, p. 244-246.

²⁴ M. Bush, "The Risings of the commons in England, 1381-1549." In: J. Denton, *Orders and hierarchies in late medieval and Renaissance Europe*, Basingstoke, Macmillan, 1999, p. 109.

²⁵ Zie supra

geheel dat voornamelijk op basis van de opvattingen van de kroniekschrijvers tot stand zal komen. Er zijn voor de bestudeerde periode een aantal heel belangrijke kronieken voorhanden. Deze kunnen ons veel meer dan de diplomatische bronnen een inzicht geven in het verloop van de opstand en in de visie van een tijdgenoot met betrekking tot de opstandelingen en het centraal bestuur.

De visie van de kroniekschrijvers over het opstandige Gent is de rode draad in deze reconstructie van het verhaal van de leiders en de massa. Deze kroniekschrijvers uiten veelal onomwonden hun mening, waarbij geen groot geheim wordt gemaakt van hun ideologie en achtergrond. Om deze bronnen op een historisch kritische manier te verwerken is het daarom nodig eerst stil te staan bij de verschillende beschikbare kronieken. Dit overzicht wordt gegeven in een eerste deel. Dit deel wordt aangevuld met een feitenrelaas van de Gentse oorlog van 1379-1385. Een dergelijk overzicht werd al vele malen beschreven door historici, maar kan niet ontbreken in een verhandeling die zich toespitst deze opstand. Bij het bespreken van het, zoals door de kroniekschrijvers voorgestelde, *commun* en hun leiders wordt immers voortdurend verwezen naar de verschillende fasen binnen de opstand. Deel 2 en 3 worden gewijd aan het centrale onderzoek binnen dit werk, namelijk de studie naar de opstandige massa en de leiders. Zoals hierboven vermeld, wordt hierbij vooral gebruik gemaakt van de kronieken, maar ook in belangrijke mate van al gepubliceerde werken die zich enerzijds baseren op ander bronnenmateriaal of die via het geven van algemene inzichten en theorieën kunnen helpen bij het oplossen van de voorgestelde vraagstelling.

1. Bronnenmateriaal en feitenrelaas van de Gentse opstand 1379-1385

1.1 Kritische beschouwing van het bronnenmateriaal

Bij de studie naar de opstandige leiders en de massa in laat veertiende-eeuwse opstanden, en specifiek tijdens de Gentse opstand van 1379-1385, kan gebruik gemaakt worden van een inhoudelijk zeer uit elkaar lopend bronnenarsenaal. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de gehanteerde verhalende bronnen en wordt kritisch hun standpunt betreffende de Gentse opstand bestudeerd. Dit om ons in staat te stellen daar eventuele vooroordelen en vooringenomenheid te kunnen voorspellen en daarop te kunnen anticiperen. Het is niet de bedoeling hier een uitgebreide studie over de desbetreffende kronieken weer te geven. Recent werd veel werk op dit terrein verricht door onder meer V. Lambert²⁶ en A. Kelders²⁷.

A. Jean Froissart

J. Froissart werd geboren in het jaar 1337 in een welgestelde burgerfamilie in Valenciennes. Zijn hoofdbezigheid was het schrijven van poëzie, waardoor hij in het Franse Koninklijke milieu werd geïntroduceerd. In 1361 verliet hij Frankrijk voor Engeland, waar hij aan het hof van Philippa van Henegouwen, koningin van Engeland mocht resideren. Daar begon hij met het opnemen van notities over zijn ervaringen en nam hij ooggetuigenverslagen af. Deze notities zouden de basis vormen voor zijn kronieken. Hij onderneemt vele reizen naar onder andere Schotland en Bourdeaux, waar hij tal van informatie opdoet. In 1368 vinden we Froissart terug in Parijs in het gezelschap van de poëet Geoffrey Chaucer. Hij maakte ook een reis naar Italië en verbleef lange tijden in Brussel. Na de dood van Philippa van Henegouwen diende hij op zoek te gaan naar een andere sponsor. Voor Robrecht van Namen, neef van de Engelse koning en Engels sympathisant schreef hij een eerste versie van zijn eerste boek dat sterk pro-Engels was. Kort daarop schreef hij onder invloed van een andere mecenas Guy van Blois een pro-Franse versie van zijn eerste boek. Met dergelijke zaken moet de navorser uiteraard rekening houden: in hoeverre zijn de werken van Froissart werkelijk de weergave van zijn

²⁶ V. Lambert, *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*. Gent, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1993, 176 p.

²⁷ A. Kelders, *De kronieken van Vlaanderen: aspecten van de laat-middeleeuwse historiografie in de Flandria Generosa C*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1990, 230 p. en L. Milis, V. Lambert en A. Kelders, *Verhalende bronnen, repertoiring, editie en commercialisering*. Gent, Studia historica Gandensia, 1996, 123 p.

eigen ideeëngoed? In 1383 werd hij kapelaan, curator en kanunnik in Chimay, waar hij, op vraag van zijn mecenas Guy van Blois, een tweede boek schreef op basis van zijn Vlaamse kroniek. In 1388-1390 werd hij kanunnik van Rijsel en in 1391 verliet hij Guy van Blois nadat deze gek was geworden. Hij trok nadien rond naar tal van Franse en Engelse steden. Het laatste teken van leven van Froissart dateert uit 1396. Over de laatste jaren van zijn leven en zijn begraafplaats is niets geweten.

Het werk en leven van Froissart werd in detail bestudeerd door J. Kervyn de Lettenhove. Tal van artikels verschenen over alle aspecten van Froissart, zowel militaire als sociale historici putten rijkelijk uit de omvangrijke kronieken. Vast en zeker het vermelden waard is een verzamelwerk over Froissart: *Froissart: Historian* en in het bijzonder de bijdrage van J. van Herwaarden over Froissart en oorlog in de Lage Landen.²⁸ Van Herwaarden levert een mooie bijdrage in verband met het verhaal van Froissart aangaande de opstand van 1379-1385. Hij omschrijft het geheel als een levendig en dramatisch verhaal en hoewel door onderzoek reeds heel wat van Froissarts bevindingen zijn overstegen, biedt hij toch nog altijd enkele schrandere inzichten. Ondanks zijn felle tegenkanting tegen de oorlog - hij beschrijft het als het werk van de duivel - blijft hij het gedrag en verantwoordelijkheden van beide partijen observeren. Van Herwaarden meent dat het tweede boek van Froissart een grote historische correctheid bevat in vergelijking met zijn andere werken.²⁹

Het eerste boek van Froissart omvat de periode 1327-1377 en was meteen zijn meest succesvolle werk. In dit boek leende hij, vooral voor de jaren tot 1356, veel van de kroniek van Jean Le Bel. Tussen 1377-1400 schreef Froissart nog 3 boeken, maar geen enkele van deze kon het succes van zijn eerste boek evenaren. Tussen zijn eerste en tweede boek schreef hij, voor deze studie zeer relevant, zijn Vlaamse kroniek. Deze kroniek werd geïncorporeerd in zijn tweede boek, welke voor deze studie de belangrijkste is, daar ze over de periode 1378-1385 verhaalt.

De basis voor zijn werk, het eerste deel van zijn eerste boek buiten beschouwing gelaten, steunt op ooggetuigenverslagen en eigen waarnemingen. Hij maakte grote reizen door het graafschap Vlaanderen en bezocht vele steden, waar hij zeer veel mensen interviewde, waaronder tal van ridders die aanwezig waren bij de slag bij Rozebeke of de belegering van Damme. Froissart voorziet ons van zeer originele informatie over de periode waarin hij leefde. Toch is dit geen perfect accuraat feitenrelaas. Hij moet veel letterlijk neergeschreven hebben wat hij te horen kreeg en maakte zo zeer veel fouten tegen voornamelijk chronologie en eigennamen. Dit is hoofdzakelijk te verklaren door het feit dat Froissart in de eerste plaats een literair knap werk wou neerpennen. Zijn stijl, taal en zinsconstructie is nagenoeg perfect en wordt dan ook door tijdgenoten hoog aangeschreven. Hij

²⁸ J.J.N Palmer, *Froissart: Historian*. Woodbridge, Boydell Press, 1981, 203 p.

²⁹ J. van Herwaarden, "The war in the Low Countries." In: J.J.N. Palmer, *Froissart: Historian*. Woodbridge, Boydell Press, 1981, p. 105.

schreef wat zijn geldschietters wilden lezen en was zo zeer eenzijdig en oppervlakkig. Hij geeft de visie van de aristocratie weer en heeft een duidelijke antipathie ten opzichte van het volk. Tenslotte kon Froissart door zijn verblijf aan talrijke hoven vast en zeker tal van officiële documenten inkijken en deze incorporeren in zijn werk.³⁰ P. Ainsworth gaat akkoord met het feit dat Froissart zich baseerde op ooggetuigenverslagen, maar stelt toch dat de auteur zoveel mogelijk geprobeerd heeft de verworven informatie authentiek te verklaren, zoals het een echte journalistverslaggever betaamt.³¹ Over hoe Froissart de verschillende bevolkingsgroepen in kaart bracht en beschreef, zijn al heel wat werken verschenen. Bij een poging om tot een beschrijving van een bepaalde opstandige massa en hun leidersfiguren te komen, dient met grote aandacht gefocust te worden op talrijke implicaties en beweringen die gemaakt worden over deze groepen. Zo stellen ook F. Buylaert en J. Dumolyn dat de overgeleverde veertiende- en vijftiende-eeuwse kronieken en traktaten, romans en poëzie een uitzonderlijk uitgebreide reeks woorden, uitdrukkingen en metaforen delen. Literaire creativiteit was blijkbaar in eerste plaats een spelen met retorische vormen.³² Bij Froissart ligt de klemtoon nog op de beschrijving en verheerlijking van de klassieke ridderidealen, maar dit begint in deze periode te contrasteren met de grimmige realiteit van de militaire en politieke confrontaties van de Honderdjarige Oorlog, waarin de Gentse opstand van 1379-1385 gedeeltelijk kan gekaderd worden. Er is een groeiend spanningsveld te ontwaren tussen de ridderlijke waardepatronen en het vernieuwende sociale en politieke leven, dat - niet in het minst in stedelijke context - vernieuwende inzichten opleverde. Er werd al aangetoond dat Froissart zelf zijn klemtoon op de ridderlijkheid met ironische lagen heeft omhuld.³³ Deze veranderde maatschappelijke situatie bracht uiteraard een verandering mee in het klassieke tripartiete systeem van de werkende, biddende en strijdende stand. In dergelijke situaties wordt het traditionele schema vervlochten met andere patronen: elites die geen adel zijn, maar toch als *groten* doorgaan.³⁴ Deze studie zal proberen de Gentse opstandelingen juist in dit perspectief te plaatsen: wie of wat waren die elites nu juist en waar kunnen ze geplaatst worden op de trap van de *grands* en *petits*? Bij deze analyse worden we steeds geconfronteerd met het probleem van cesuur tussen het reële en imaginaire in de kronieken van Froissart.

³⁰ Samenvatting uit: V. Lambert, *op. cit.*, p. 77-81.

³¹ P. Ainsworth, "Froissardian perspectives on Late-Fourteenth-Century Society." In: J. Denton, *Orders and hierarchies in Late Medieval en Renaissance Europe*. Basingstoke, Macmillan, 1999, p. 60.

³² F. Buylaert en J. Dumolyn, "Beeldvorming rond adel en ridderschap bij Froissart en de Bourgondische kroniekschrijvers." In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 123 (2008), nr. 4, p. 609.

³³ F. Buylaert en J. Dumolyn, *op. cit.*, p. 612.

³⁴ *Ibidem*, p. 614-615.

Voor deze studie werd gebruik gemaakt van de uitgave van J. Kervyn de Lettenhove en een vertaling stammende uit de 15^e eeuw door Gerijt Potter van Loo en uitgegeven door N. de Pauw.³⁵ Deze vertaling beweert de Franse versie slaafs te volgen, wat grotendeels juist is. Toch werd soms een discrepantie gevonden, daarom werden citaten uit deze uitgave nagecheckt met de uitgave van Kervyn de Lettenhove.

B. Chronique Rimée des troubles de Flandre en 1379-1380

De Rijmkroniek over de oorlog in Vlaanderen wordt aanzien als een heel belangrijke bron, jammergenoeg is slechts één deel bewaard voor de jaren 1379-1380, uitgegeven door H. Pirenne. Pirenne vraagt dan ook een zeer bijzondere aandacht voor deze bron en noemde ze een van de beste bronnen over de oorlog van 1379-1385.³⁶ Toch valt de bedenking te maken dat, hoewel de bron relatief gezien zeer accuraat en over bepaalde stukken heel gedetailleerd is, ze toch niet heel lijk is. Dit heeft uiteraard veel te maken met het feit dat ze slechts gedeeltelijk is bewaard.

De auteur is ons onbekend, waardoor we zijn aangewezen op interne tekstkritiek om politieke ideeën en sympathieën van de auteur te achterhalen. De moedertaal van de auteur is Vlaams, maar hij moet een tweetalige opleiding genoten hebben aangezien het volledige werk in het Frans is opgesteld. Niet verwonderlijk daar het werk wordt opgedragen aan hertog Filips de Stoute. Hij kiest openlijk de kant van graaf Lodewijk van Male in diens conflict met Gent en met uitbreiding het graafschap Vlaanderen. In plaats van telkens opnieuw in opstand te komen, zouden de steden zich beter euforisch gedragen omdat ze bevoorrecht zijn geregeerd te worden door een dermate goed vorst, aldus de auteur. De publieke instellingen waren de auteur goed bekend en hij heeft inzage gehad in tal van officiële documenten. Door deze bevindingen kunnen we vermoeden dat de auteur tot de entourage van de graaf behoorde en mogelijk werkte hij voor de kanselarij of zetelde hij in de raad van Lodewijk van Male en verder ook onder Filips de Stoute. De tekst omvat specifiek de gebeurtenissen uit de Gentse opstand tegen graaf Lodewijk van Male van september 1379 tot juni 1380 en kadert zo naadloos in deze studie.³⁷ De auteur baseerde zich op eigen waarneming, wat hem, samen met zijn positie in de omgeving van de vorst, toegang verleende tot allerhande documenten en in staat stelde heel gedetailleerd te werk te gaan: hij baseerde zich immers op eigen

³⁵ J. Kervyn de Lettenhove, *Chroniques: Froissart; publiées avec les variantes des divers manuscrits par le baron Kervyn de Lettenhove*. Brussel, Devaux, 1867-1877, 25 delen.

N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen getranslateert uutten Franssoyse in Duytscher tale bij Gerijt Potter van der Loo in de XVe eeuw*. Gent, Siffer, 1898-1909, 4 delen.

³⁶ H. Pirenne, *Chronique rimée des troubles de Flandre en 1379-1380*. Gent, Siffer, 1902, 62 p.

³⁷ Samenvatting uit: V. Lambert, *op. cit.*, p. 69-75.

waarnemingen en had door zijn positie in de omgeving van de vorst toegang tot allerhande documenten. Het tijdsverschil tussen de redactie van de kroniek en de gebeurtenissen moet zeer klein geweest zijn, aangezien de vrede nog niet was gesloten op het moment dat de schrijver het verhaal neerschrijft, wat positief is voor de accuraatheid van de bron.³⁸ Pirenne situeert de redactie van de bron tussen het innemen van Oudenaarde door Filips de Stoute op 25 mei 1384 en de vrede van Doornik op 18 december 1385.³⁹

C. Olivier van Dixmude

De uitgever J.J. Lambin schrijft deze kroniek toe aan Olivier van Dixmude op basis van het feit dat de auteur vermeldt dat hij schepen van Ieper was in de jaren 1423 en 1438. H. Pirenne trok deze gevolgtrekking in twijfel door te stellen dat er nog een andere schepen was die in beide bovengenoemde jaren optrad als schepen binnen Ieper. Ook V. Fris publiceerde omtrent de discussie. Met zekerheid vast te stellen is echter dat de kroniek geschreven werd door een mandataris van de magistraat van de stad Ieper. De auteur kan omschreven worden als een sterke aanhanger van de stedelijke autonomie ten opzichte van de graaf en dus sterk gekant tegen alle bemoeienissen afkomstig van het centraal gezag. Verder valt ook een sterke jaloezie ten aanzien van de andere grote Vlaamse steden af te leiden, in bijzonder Gent. De schrijver was zeer vijandig ten aanzien van de dorpen van de kasselrij Ieper, omdat deze de dominante positie van de stad ondermijnden. Tegenover het gemeen is zijn visie niet minder negatief, hij omschrijft de opstand van de Gentenaren tegen Lodewijk van Male als de grootste plaag die Vlaanderen ooit heeft gekend. De auteur meent dus de positie van de stad Ieper weer te geven in de politieke en militaire geschiedenis van Vlaanderen, dit voor de jaren 1377-1443.

De bronnen waaruit van Dixmude ontleende, waren volgens Lambin ten eerste de mondelinge overleveringen van zijn vader Pieter van Dixmude, die onder andere werd uitgezonden om de Witte Kaproenen te bestrijden te Enname in 1381 en vanaf 1403 putte hij vooral uit zijn eigen observatie. Ten tweede kon hij ook beschikken over tal van officiële documenten die hij door zijn mandaat als schepen kon inkijken. De in deze studie onderzochte periode van 1379-1385 komt dan ook in mindere mate aan bod in zijn kroniek. Het tijdstip van het op schrift stellen varieerde uiteraard van de periode, van sommige gebeurtenissen kende hij al de uitkomst, zoals de geschriften aangaande de bestudeerde periode, andere zaken schreef hij waarschijnlijk simultaan met de gebeurtenissen

³⁸ *Ibidem*, p. 69-75.

³⁹ H. Pirenne, *op. cit.*, p. X.

neer.⁴⁰ K. Vercammen bestudeerde het werk van Olivier van Dixmude in groot detail in haar licentiaatsverhandeling waarbij ze tot grotendeels dezelfde conclusies als V. Lambert komt. De informatie weergegeven door Olivier Van Dixmude is in grote mate betrouwbaar en kent een hoge graad van nauwkeurigheid en is hierdoor als bron voor de Ieperse geschiedenis van heel grote waarde. Op het vlak van de chronologie en het vermelden van eigennamen gaat de kroniek toch dikwijls de mist in. Ondanks de inhoudelijk relatief hoge mate van accuraatheid moet bij het gebruik van deze kroniek toch zeer kritisch worden nagedacht, omdat het Iepers chauvinisme bij de auteur niet weg te cijferen valt.⁴¹ Specifiek tegenover Gent laat hij zich negatief en jaloers uit. Deze stad was namelijk het eerste en voornaamste Lid van Vlaanderen en trok meestal de kop in de strijd tegen het centralisatiestreven van de vorstelijke overheden, de andere grote steden, alsook Ieper, kenden dus een secundaire positie.⁴² Uitgaande van deze gedachte is de negatieve houding van de auteur tegenover de opstand die toch het stedelijk autonomiestreven omvatte al beter te begrijpen. Daarnaast valt ook niet te vergeten dat het inzake de gebeurtenissen van 1379-1385 om een tweederangsgetuigenis gaat, waarbij de getuige meevocht tegen de Gentenaren. Ten slotte was Olivier lid van het patriciaat en beschouwde hij de opstand meer als een zaak van het gewone volk, waarvan hij zich distantieerde.⁴³ Concluderend kunnen we spreken van een bijzondere getuigenis die inzake de Gentse opstand 1379-1385 tegen beide partijen, de graaf en Gent, gekant is.

D. Chronique des Pays-Bas, de France, d' Angleterre et de Tournai

Door de gedetailleerde beschrijvingen van de stad Doornik, kan met hoge mate van zekerheid gesuggereerd worden dat de auteur van deze kroniek inwoner was van de stad. Hij uit zichzelf als een tegenstander van de stedelijke autoriteiten, waarbij hij de kaart trekt van het gewone volk dat het slachtoffer is van hun slecht bestuur. Hoewel de auteur sympathieën heeft voor het volk, veroordeelt hij toch eventuele gewapende opstanden tegen de gegoede klasse. In de kroniek wordt verder ook duidelijk dat de kant van de Franse koning gekozen wordt.

De kroniek beschrijft de periode 1294 tot 1483. De auteur maakte gebruik van tal van verschillende bronnen voor de redactie van zijn kroniek. Welke hij gebruikte voor de Gentse opstand 1379-1385 is niet bekend. Voor andere periodes neemt hij soms letterlijk andere kronieken over, daarnaast moet

⁴⁰ Samenvatting uit: V. Lambert, *op. cit.*, p. 131-140.

⁴¹ K. Vercammen, *De historiografische betekenis van de kronijk van Olivier van Dixmude*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1979, p. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 155-157.

⁴³ *Ibidem*, p. 110.

hij ook tal van plaatselijke Doornikse kronieken hebben gebruikt voor zijn gedetailleerde weergave van deze stad. De kroniek is geschreven door twee verschillende handen. Toch meent V. Lambert, door de studie van inhoudelijke aspecten, niet dat we met twee verschillende schrijvers te maken hebben. Ze schuift dan ook 2 mogelijke verklaringen naar voor. Ten eerste is het mogelijk dat het tot ons gekomen manuscript een kopie is, vervaardigd door twee verschillende kopiisten. Ten tweede is het mogelijk dat het tweede deel van de uiteindelijke, in het net gestelde kroniek (de handschriften veranderen omtrent het jaar 1378) werd neergeschreven door een ander persoon na de dood van de auteur. De bron moet zijn afgewerkt kort na 1483, het jaar waar ook de kroniek haar verhaal afrondt.⁴⁴ De uitgave, verzorgd door J.-J. De Smet⁴⁵, is meer dan een eeuw oud en beantwoordt daarmee dan ook niet aan de huidige kritische opvattingen betreffende bronnenuitgaven. Zo gaf de uitgever zonder vermelding zelf een titel aan het niet getitelde handschrift van de kroniek. Voor een verdere diepgaande analyse van de verschillen tussen de uitgave en het handschrift, opgesteld op basis van de voorschriften bij het uitgeven van geschiedkundige teksten van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, wordt verwezen naar de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van C. van Loo.⁴⁶ Het redactiemoment van de kroniek ligt vermoedelijk op het einde van de 15^e eeuw.⁴⁷ Hierdoor is de informatie voor de 15^e eeuw, vooral voor de stad Doornik, van zeer groot belang. C. Van Loo spitst zich dan ook toe op thema's uit deze eeuw en zegt in haar licentiaatsverhandeling niks over de Gentse opstand van 1379-1385.

E. Chronique de Franche, d'Angleterre, de Flandres, de Lille et especialement de Tournai

Net zoals voorgaande kroniek is de auteur anoniem, maar er kan wel vanuit de context een profielschets worden opgesteld. De kroniek kent 2 verschillende auteurs: het eerste deel dat de periode 1001-1380 omvat, werd geschreven door een inwoner van Doornik die hoogstwaarschijnlijk tot de gegoede burgerklasse behoorde, organisator was van het toernooi van Doornik in 1331 en later ook participeerde in de hervorming van de stedelijke militie in 1368. Hij staat dan ook, in tegenstelling tot de auteur van de vorige kroniek, positiever tegenover de burgermiddenstand. De tweede auteur nam het werk over tot 1390, het jaar waar de kroniek stopt te verhalen. Het

⁴⁴ Samenvatting uit: V. Lambert, *op. cit.*, p. 94-101.

⁴⁵ J.J. De Smet, "La chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai (1294-1483)" In: *Recueil des chroniques de Flandre publié sous la direction de la Commission royale d'histoire par J.-J. De Smet*, Brussel, Hayez, 1856, p. 110-569.

⁴⁶ C. Van Loo, *Historiografische studie van "La Chronique des Pays-Bas, de France, d' Angleterre et de Tournai" (1294-1483)*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1987, 2 dln. p. 3-5.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 56.

bewaarde manuscript is van de hand van een kopiist die nog een addendum eraan toevoegde. De tweede auteur, die de periode 1380-1390 verhaalt, geeft volgens Lambert originele informatie weer en is daarom belangrijk voor deze studie. Dit deel werd waarschijnlijk kort na 1404 neergeschreven.⁴⁸ De uitgave werd verzorgd door de maatschappij van Belgische bibliofielen door A. Hocquet.⁴⁹

- F. Dits de Cronike ende Genealogie van den prinsen ende graven van den Foreeste van Buc, dat het Vlaenderlant⁵⁰

Het origineel van deze kroniek is verloren gegaan, maar er zijn tal van afschriften voorhanden die reeds gepubliceerd zijn. Een eerste is dat van J.J. Lambin onder bovenvernoemde titel. Lambin schreef deze kroniek toe aan Jan van Dixmude, maar dit werd ontkracht door V. Fris. De uitgever Lambin concludeerde dat met de handtekening van een zekere Jan van Dixmude, die op de rand van het handschrift terug te vinden is, het bewijs geleverd wordt dat deze de auteur zou zijn. Lambin poogde deze Jan van Dixmude te koppelen aan een kanunnik uit de streek van Ieper uit de eerste helft van de 15^e eeuw. Fris stelde echter dat dit niet als objectief bewijs kon doorgaan, Jan van Dixmude kan evenwel gewoon een kopiist zijn. Met verdere argumenten, zoals de zeer gedetailleerde beschrijving van Brugse gebeurtenissen, veel meer dan de Ieperse, maakte Fris brandhout van de vooronderstelling dat Jan van Dixmude zeker de auteur van deze kroniek zou zijn. Fris staaft zijn mening door een vergelijking van verschillende 'Vlaamse kronieken' en kwam zo tot het besluit dat er een verloren gegaan origineel moet geweest zijn, waarvan er vele afschriften werden gemaakt en later uitgegeven.

Een eerste uitgave, verzorgd door J. J. Lambin, is een eerste voorbeeld van dergelijk afschrift. Verder werden er ook nog uitgaven verzorgd door J.J. de Smet onder de titel: 'Laetste deel der Kronijk van Jan van Dixmude', C. P. Serrure en Ph. Blommaert onder de titel: 'Kronijk van Vlaenderen' en door Willem Vorsterman onder de titel: 'Dits de Excellente Cronike van Vlaenderen'. Het zijn allen dezelfde afschriften van een verloren gegaan origineel, aldus Fris.

De bron voor deze kroniek zou de zogenaamde *Flandria Generosa C* zijn. Reeds in de 19^e eeuw stelde men dat de kroniek 'Dits de Cronike...' slechts een vertaling was van de *Flandria Generosa C*. Fris stelde echter dat er niet kan gesproken worden van een letterlijke vertaling, ze is heel duidelijk voor

⁴⁸ Samenvatting uit: V. Lambert, *op. cit.*, p. 102-107.

⁴⁹ A. Hocquet, *Croniques de Franche, d'Angleterre, de Flandres, de Lile et spécialement de Tournay*. Bergen, Dequesne, 1938, 395 p.

⁵⁰ J.J. Lambin, *Dits de cronike ende genealogie van den prinsen ende graven van... Vlaenderenlant (863-1436)*, J.J. Lambin (uitg.), Ieper, 1839, 393 p.

het grootste deel op de *Flandria Generosa* gebaseerd, maar al naargelang het afschrift zijn er ook andere Franse teksten en uittreksels uit o.a. *Spiegel Historiael* in verwerkt.⁵¹ A. Kelders werkte in haar licentiaatsverhandeling specifiek over de *Flandria Generosa C* en haar traditie. Ze gaat in het bijzonder in op de vergelijking tussen de verschillende Middelnederlandse handschriften en de Latijnse van deze traditie. Binnen de *Flandria Generosa C* bestaat het onderscheid tussen de Latijnse en Nederlandse traditie, waarbij men deze laatste nogmaals in twee categorieën kan indelen: enerzijds de kroniek van de pseudo-Jan van Dixmude en anderszijds de uitgave van Serrure en Blommaert: 'Kronyk van Vlaenderen'. In de basistekst van de Middelnederlandse afschriften (opsomming zie supra) wordt de periode 621-1423 verwerkt, deze is voor alle handschriften gemeenschappelijk.⁵² Daar de bestudeerde periode in dit basisdeel omvat ligt, zal hier niet verder ingegaan worden op de latere verschillen die de verschillende uitgaven bevatten en wordt doorverwezen naar de werken van Fris en Kelders.⁵³ De auteur van deze kroniek was een geestelijke, maar behoorde zeker niet tot de traditionele kloostermilieus en was waarschijnlijk een kanunnik. Deze tekst is enkel tot ons gekomen via 15^e-eeuwse kopieën, die de oorspronkelijke kroniek verder bewerkten en aanvulden. Deze kopieën en vertalingen van de *Flandria Generosa C* kenmerken zich door een sterke stedelijke affiniteit, maar ook door aandacht voor de ontwikkeling van Vlaanderen binnen het Bourgondisch rijk. De 14^e-eeuwse Latijnse kroniek was meer Vlaams- en graafgezind en zette zich af tegen de Fransgezinde en particularistische tendensen in Vlaanderen.⁵⁴

In de eerste twee delen (derde deel begint met de Bourgondische periode) van de kroniek wil de auteur vooral een 'gravenspiegel' schrijven en is de intentie dus niet primair op het geven van historisch accurate feiten. De beschrijving van Lodewijk van Nevers en Lodewijk van Male gebeurt echter al veel genuanceerder en vanaf de Bourgondische periode krijgen we ook een veel strikter chronologisch kader.⁵⁵ Uit de gedetailleerde vergelijking van Kelders is af te leiden dat de verschillende versies van de basistekst toch wat verschillen bevatten inzake het geven van details en soms ook connotatie.⁵⁶ Voor deze studie werd de uitgave van Serrure en Blommaert 'Kronyk van Vlaenderen' geraadpleegd. De identiteit van de auteur van deze versie is hoogstwaarschijnlijk Gents. Hoewel deze uitgave heel dicht staat bij de versie van Lambin 'Dits de Cronike...', zijn er toch enkele aanduidingen die aangeven dat de auteur de stad Gent op een beter voetstuk probeert te plaatsen

⁵¹ V. Fris, "Ontleding van drie Vlaamse kronijken: kronijk van Jan van Dixmude; Memorieboek der stad Ghent, Dagboek der Gentsche collatie." In: *HMGOG*, III (1901-1902), p. 135-171.

⁵² A. Kelders, *De Kronieken van Vlaenderen*, p. 6.

⁵³ Zie supra

⁵⁴ R. Verbruggen, *Wapeninghe, meute ende beroerte: het collectief geweld van de 14de-eeuwse ambachten in de grote Vlaamse steden*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2002, p. 21.

⁵⁵ A. Kelders, *op. cit.*, p. 40-41.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 112-118.

dan de andere versies.⁵⁷ De auteur wordt gesitueerd binnen de administratie doordat hij bijvoorbeeld de voorwaarden die Filips stelt voor het vredesverdrag in de kroniek heeft opgenomen. Het handschrift kwam pas tot stand na 1467, vermoedelijk in 1477.⁵⁸

G. Gentse memorieboeken

De Gentse memorieboeken zijn een soort bronnen die zich op de grens begeven tussen de verhalende en niet-verhalende bronnen. De boeken bevatten de schepenlijsten met daarnaast tal van aantekeningen.

Deze officiële lijsten werden vanaf de 15^e eeuw gekopieerd door particulieren die daarnaast anekdotes aanbrachten. Zo groeiden sommige van deze kopieën uit tot echte kronieken. Per jaar worden telkens de twee schepenbanken genoteerd, soms aangevuld met de namen van de stedekiezers, herenkiezers en de ambachtsdekenen.⁵⁹ De gebruikte uitgave is deze van P.C. Van der Meersch.⁶⁰ De uitgever maakte een synthese van negen handschriften, die qua vorm en inhoud heel wat verschillen kennen. Kritiek hierop kon dan ook niet uitblijven: er zijn tal van fouten te bemerken in de schepenlijsten, de verschillende aantekeningen worden zonder onderscheid naast en tussen elkaar weergegeven, etc.⁶¹ V. Fris bracht enkele discrepanties in de uitgave aan het licht; zo werd de baljuw van Rogier van Outryve, die in 1379 werd vermoord door de Gentenaars tevens in 1367 en 1374 om het leven gebracht. Een onmogelijk gegeven dus. Ook het graven van de nieuwe Leie door de Bruggelingen wordt in 1372 gesitueerd i.p.v. 1378-1379. Naast de vele chronologische fouten worden ook veel inconsequenties ontdekt bij de weergave van eigennamen. Fris uit echter niet alleen kritiek op de uitgave van Van der Meersch, ook de handschriften zijn volgens hem verwerpelijk en doorspekt met fouten. Door een vergelijkende studie ziet Fris zeer veel ontleeningen aan de kroniek pseudo-Jan van Dixmude, de 'Kronijk van Vlaenderen' en 'Excellente Cronike' en verwanten

⁵⁷ *Ibidem*, p. 212.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 213-214.

⁵⁹ A.-L. Van Bruaene, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*. Gent, Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, 1998, p. 49-51

⁶⁰ P.C. Van der Meersch, *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*. Gent, C. Annoot-Braeckman, 1852-1861, 4 delen.

⁶¹ A.-L. Van Bruaene, *op. cit.*, p. 53.

(zie supra).⁶² Een treffend voorbeeld van fout tegen eigen naam is deze van de vermoorde baljuw Rogier van Outryve, die in het memorieboek als Wauter van Auteryve voorkomt.⁶³

A.-L. Van Bruaene gaat akkoord met de kritieken geopperd door Fris, maar brengt toch een belangrijke bedenking aan, gekant tegen de visie dat de memorieboeken een minderwaardige bron zouden zijn. Victor Fris schat vanuit positivistisch standpunt de waarde van de memorieboeken in, door enkel en alleen hun waarde als rechtstreekse bron voor de geschiedenis van Gent te beschouwen. Van Bruaene stelt in haar studie ook de vraag waarom particulieren nu die officiële lijsten kopieerden, wie deze mensen waren en waarom deze vorm zo lang succes kende.⁶⁴ Voor het gebruik van deze bron binnen deze studie dient alle informatie, indien mogelijk, vergeleken te worden met andere bronnen. Er wordt, alle kritieken indachtig, gebaseerd op de uitgave van P.C. Van der Meersch en de publicatie van A.-L. van Bruaene.

H. Chronique de Flandre

In dezelfde lijn als V. Lambert en A. Kelders legde A. Buggenhout in 1991 een proefschrift af in verband met de laatmiddeleeuwse kronieken. Er kan niet gesproken worden van één 'Chronique de Flandre', daar er tal van versies van zijn bewaard. Er kan een basistekst onderscheiden worden van 792-1342, daarna verschillen de talrijke vervolgen van handschrift tot handschrift.⁶⁵ Voor een verdere analyse van de auteur, bronnen, redactieplaats etc. van de basistekst wordt verwezen naar Buggenhout, daar deze niet de bestudeerde periode omvat.⁶⁶

In deze verhandeling wordt de uitgave van J. Kervyn de Lettenhove gebruikt: 'Istore et croniques de Flandres'.⁶⁷ Hij geeft op zijn beurt een versie weer van de basistekst tot 1342, maar de aanvullingen die erop worden gemaakt zijn interessant voor onze periode. Kervyn de Lettenhove verzamelde verschillende handschriften zowel uit Parijs, Brussel en Gent. Daarom is het hier heel moeilijk een eensluitend stuk neer te pennen over de auteur en diens achtergrond. De stukken werden door Buggenhout vergeleken met deze van Froissart, sommige stukken zijn schatplichtig aan Froissart,

⁶² Fris V., Waare eene wederuitgave van het "Memorieboek der stad Ghent" nuttig?, In: *Extrait des Annales de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, IV(1901) IV (1902), 14 p.

⁶³ P.C. Van der Meersch, *op. cit.*, DEEL 1, p. 107.

⁶⁴ A.-L. Van Bruaene, *op. cit.*, p. 54.

⁶⁵ A. Buggenhout, *Aspecten van de laatmiddeleeuwse historiografie: La chronique de Flandre*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1991, p. 6.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 128-129.

⁶⁷ J. Kervyn de Lettenhove, *Istore et croniques de Flandres, d'après les textes de divers manuscrits*. Brussel, Hayez, 1879-80, 2 delen.

maar andere stukken gaan veel gedetailleerder te werk, waardoor er geen gelijkenis kan worden gevonden.⁶⁸ Dit zijn dan originele aanvullingen. Voor onze periode lijkt het handschrift 'Parijs B.N. 2799' opgenomen door Kervyn de Lettenhove van groot belang. In dit handschrift staat namelijk de Gentse opstand van 1379-1385 centraal. De auteur staat negatief tegenover de opstandelingen. De bestemming van het handschrift was namelijk Lodewijk van Gruuthuuse. Deze probeerde in 1382 de burgers van Gent te verzoenen met hun graaf en in 1385 was hij aanwezig bij de verzoening tussen Filips de Stoute en Gent. Hij was verder ook aanwezig op de begrafenis van Lodewijk van Male, wat de zeer exacte beschrijving van de gebeurtenissen verklaart en tevens de politieke strekking waartoe Lodewijk van Gruuthuuse behoorde.⁶⁹ Kervyn de Lettenhove voegt nog andere vervolgen toe die ook de Gentse opstand aanhalen zoals het manuscript van 'de Heren van Poupet', een handschrift uit de 'Koninklijke bibliotheek Brussel 10232 en 1114' en een handschrift bewaard te Gent 'Gent G. 6130'.⁷⁰

J. Cronicke van Vlaenderen

De laatste kroniek die wordt gebruikt bij de zoektocht naar de opstandige leiders en massa van de Gentse opstand van 1379-1385 is de 'Cronicke van Vlaenderen'. Het handschrift van deze kroniek heeft geen verspreide bekendheid genoten en heeft een relatief bescheiden vormgeving, in tegenstelling tot de vele Franstalige kronieken uit deze periode.⁷¹ Hoogstwaarschijnlijk is de 'Cronicke van Vlaenderen' afkomstig uit de Cistercierabdij van ter Duinen.⁷² Het handelt om een uitgave van handschrift nr.437 van de Brugse stadsbibliotheek en ze is nog nooit volledig uitgegeven. Toch zijn er al enkele fragmenten uitgegeven, waaronder N. De Pauw, 'Jehan Froissart's Cronycke van Vlaenderen getranslateert uutten Franssoyse in Duytscher tale bij Geryt Potter van der Loo in de Xve eeuw, Vlaemsche kroniek van Vlaenderen deel III'.⁷³ De 'Cronicke van Vlaenderen' is geen volledig originele creatie maar bevat vele elementen uit andere kronieken. Toch zijn er ook vele originele passages in de kroniek te spotten. Vooral voor de periode van de Arteveldes verschijnen vele lokale details over gebeurtenissen en personen.⁷⁴ V. Fris plaatste dit handschrift 437 ook bij de afschriften van een verloren gewaande oerkroniek, waarvan ook de 'Kronyk van Vlaenderen', 'Dits de Cronike

⁶⁸ A. Buggenhout, *op. cit.*, p. 144.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 145.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 136-138.

⁷¹ M.-R. Dauwe, *De Cronicke van Vlaenderen: Historiografische studie en transcriptie van F° 137 v° tot F°*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1987, Deel 1, p. VI.

⁷² *Ibidem*, p. VII.

⁷³ *Ibidem*, p. XV, XVI.

⁷⁴ *Ibidem*, p. XVIII.

ende genealogie van den prinsen ende graven van den Foreeste van Buc, dat heet Vlaenderenlant, toegeschreven aan Jan van Dixmude', 'Laetste deel der Kronijk van Jan van Dixmude' door J.-J. De Smet in dezelfde lijst passen.⁷⁵ M.-R. Dauwe stelt echter na zorgvuldige studie van deze kronieken dat er inderdaad gelijkenissen optreden, maar dat hun verwantschap soms beperkt is tot de afstammeling van de gemeenschappelijke stamvader.⁷⁶ De auteur van de 'Cronicke van Vlaenderen' is anoniem, doch verraadt zoals de meeste kroniekschrijvers zijn afkomst in zijn taalgebruik.⁷⁷ Er zijn twee verschillende auteurs.⁷⁸ Ze zijn beide werkzaam geweest in Brugge en ze waren hoogstwaarschijnlijk ook zelf Bruggeling.⁷⁹ De auteurs voelen niet veel voor de adel en clerus en zijn daarom waarschijnlijk lid van de derde stand.⁸⁰ Hoewel ze meestal de dynastie gunstig gezind zijn, zijn er toch uitingen van ongenoegen bij maatregelen die indruisen tegen het stedelijk belang. De slechteriken zijn, zoals traditioneel, de adellijke heren die de vorst misleiden uit winstbejag. Daarnaast valt ook in zekere mate een vertrouwdheid met de bestuursinstanties op.⁸¹ Door de veelvuldige vermeldingen van processen en veroordelingen veronderstelt Dauwe dat de auteurs misschien deel uitmaakten van het juridische apparaat van de stad.⁸²

Dauwe noemt de historische waarde van de 'Cronicke van Vlaenderen' niet te onderschatten daar het eigenlijk een verzameling is van eigentijdse getuigenissen aangevuld met contemporaine fragmenten. De 'Excellente Cronike' dient als belangrijkste model voor de 'Cronicke van Vlaenderen'.⁸³ De switch tussen de twee auteurs vindt juist plaats in het jaar 1379. Beide staan ze echter positief tegenover Lodewijk van Male, maar uiten enige kritiek op zijn losbandige levenswijze. De tweede auteur die vanaf de jaren 1379 begint te verhalen, prijst uitvoerig de wijsheid en vredelievendheid van Filips de Stoute.⁸⁴ Deze auteur ziet ook vooral Gent en het Brugse Vrije als concurrenten.⁸⁵ De auteur geeft ook een analyse weer van de visie van de auteur ten opzichte van het *commun* of t' *ghemeene volc*. Over het algemeen kan er een zekere vorm van solidariteit en begrip worden ontwaard. De ongedisciplineerdheid, roekeloosheid, impulsiviteit en onregelmatigheid worden wel sterk betreurd. Vaak is het volk het slachtoffer van sluwe demagogen

⁷⁵ *Ibidem*, p. XIX-XX.

⁷⁶ *Ibidem*, p. XX.

⁷⁷ *Ibidem*, p. XXX.

⁷⁸ *Ibidem*, p. XXXI.

⁷⁹ *Ibidem*, p. XLII.

⁸⁰ *Ibidem*, p. XLIII.

⁸¹ *Ibidem*, p. XLIV.

⁸² *Ibidem*, p. XLV.

⁸³ *Ibidem*, p. XXXVIII.

⁸⁴ *Ibidem*, p. LXXVIII en LXXIX.

⁸⁵ *Ibidem*, p. XCVII.

die op een behendige wijze kunnen beïnvloeden en manipuleren.⁸⁶ Het vormt voor deze studie een gunstige aanvulling voor de vele details die deze kroniek rijk is. Het is vooral de uitgave van N. de Pauw die gebruikt werd bij de verwerking van de fragmenten, deze werden gecheckt met de uitgave van M.-R. Dauwe.

⁸⁶ *Ibidem*, p. CIV.

1.2 Historische omkadering van de Gentse oorlog (1379-1385)⁸⁷

De geschiedenis van de Gentse opstand⁸⁸ van 1379-1385 van de stad Gent tegen de graaf van Vlaanderen Lodewijk van Male is al uitvoerig omschreven door historici. Een overzicht kan echter niet ontbreken in een studie die de desbetreffende opstand omarmt. De rechtstreekse aanleiding tot het uitbreken van het conflict tussen Lodewijk van Male (1346-1384), graaf van Vlaanderen, en Gent was de moord op baljuw Rogier van Outryve op 5 september 1379.⁸⁹ Deze directe aanleiding moet gekaderd worden in een reeds lang aanslepend conflict tussen de naar autonomie strevende steden en het groeiend centralisme van de grafelijke macht⁹⁰. Op politiek-juridisch terrein trachtte Lodewijk van Male steeds de stedelijke autonomie te beperken, waarbij hij niet zelden de stedelijke privileges naast zich neerlegde. Ook moeide hij zich steeds meer in binnenstedelijke conflicten en zag hij zo zijn macht toenemen.⁹¹ Naast de politieke strijd tegen de graaf zouden ook vele oorzaken van dispuuten zich, volgens P. Rogghé, bevinden op het vlak van de persoonlijkheid en geest van graaf Lodewijk van Male, waarop hier minder diepgaand wordt ingegaan en verwezen wordt naar diens werk. De lege stadskas en de vele muntdevaluaties, door de graaf doorgevoerd, waren geenszins positieve omstandigheden in een reeds opstandig klimaat.⁹² Dat we hier dus kunnen spreken van een politieke opstand, in tegenstelling tot de vorige op sociale leest geschoeide opstanden, wordt al gauw duidelijk. Zeker wanneer er aan de opstandelingen na 2 maanden van troebelen gevraagd wordt een pakket met eisen te formuleren en dit pakket enkel eisen van politieke aard bevat. Toch moet hierbij gerelativeerd worden dat de tegenstellingen binnen de grote steden dermate groot waren dat de minst gegoeden, waarbij R. De Muynck op de eerste plaats de arbeiders van de lakenindustrie ziet, zullen participeren in de opstand in de hoop hun sociale toestand te verbeteren.⁹³

Dat het geen eenzijdig conflict tussen de graaf en de steden was, is duidelijk. Het is vooral Gent dat niet overweg kan met de graaf, in tegenstelling bijvoorbeeld tot de stad Brugge die sterk graafgezind was. De bestaande spanningen tussen beide steden in het graafschap werden sterk geaccentueerd

⁸⁷ Een goed, doch ietwat verouderd naslagwerk: F. Quicke, *Les Pays-Bas à la veille de la période bourguignonne (1356-1384)*. Brussel, Editions Universitaires, 1947, 458 p.; alsook het werk van H. Van Werveke, "Lodewijk van Male en de eerste Bourgondiers." In: *A.G.N.* deel III, Utrecht, De Haan, 1951, p. 190-225. Voor dit historisch overzicht werd geselecteerd voor het gebruik van meer recente werken.

⁸⁸ Voor de situering van vermelde plaatsen: zie kaart in bijlage.

⁸⁹ M. Vandermaesen, e.a. *De Witte Kaproenen: de Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie*. Gent, Cultureel jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen (10), Gent, 1979, p. 13

⁹⁰ *Ibidem*, p.11.

⁹¹ R. De Muynck, "De Gentse oorlog (1379-1385). Oorzaken en karakter." In: *HMGOG*, 1951, p. 312.

⁹² P. Rogghé, "De politiek van Graaf Lodewijk van Male, het Gents verzet en de Brugse Zuidleie." In: *Appeltjes van het Meetjesland*, XV (1964), p. 42.

⁹³ R. De Muynck, art. cit., p. 313.

door de zaak omtrent de Brugse Leie die Brugge zou verbinden met de vaarwaters van Gent. Hoewel het graven van de Zuidleie, die een kortere en economisch voordeligere verbinding voor Brugge betekende, volgens M. Vandermaesen niet langer als oorzaak of aanleiding kan worden aanschouwd, geven de andere auteurs alsook de kroniekschrijvers dit toch als voornaamste reden weer. De geschiedenis van het kanaal was al sinds eind 13^e eeuw een facet van economische rivaliteit tussen de grootste steden van het graafschap en aldus kan men daarom hooguit stellen dat deze beslissing niet in dank werd afgenomen, aldus M. Vandermaesen.⁹⁴ Brugge kreeg de toelating voor de graafwerken, maar dit was in strijd met het stapelrecht op graan dat Gent had verkregen in 1358 en zo zag de magistraat zich dan ook genoodzaakt in te grijpen. De stad stuurde de Witte Kaproenen, de gewapende militie die veelal politieel optrad, uit om de werkzaamheden van de Brugse gravers te beletten. De kroniekschrijvers stemmen niet overeen wanneer het over de plaats van het treffen gaat, maar met behulp van andere bronnen kan vastgesteld worden dat de Bruggelingen de kasselrij van Oudburg waren binnengetreden. Het was te Aalter dat de Gentse Witte Kaproenen de gravers stopten, waarop Lodewijk van Male zijn baljuws en officieren beval iedereen die de graafwerken belette te arresteren.⁹⁵ Toen de baljuw van Gent een Witte Kaproen die deelgenomen had aan de tocht tegen de Brugse gravers gevangen zette, werd een *wapeninghe* georganiseerd waarbij de baljuw werd vermoord op 5 september 1379. Deze arrestatie druiste echter regelrecht in tegen de stedelijke privileges. De symbolische moord op de vorstelijk ambtenaar wordt toegeschreven aan het *gemeen*, een heel vaag begrip waar verder een poging zal worden ondernomen een invulling aan te geven. Algemeen wordt aangenomen dat de eerste fase van de opstand gedicteerd en gedomineerd werd door de Gentse schippers, die zich door de graafwerken van Brugge waarbij via een kanaal Brugge, met de Leie zou verbonden worden, sterk bedreigd voelden. Toch schrijven andere kroniekschrijvers zoals Jan van Dixmude en de anonieme auteur van de 'Cronike van Vlaenderen' de moord op de baljuw toe aan de wevers, die latere fasen het voortouw namen. Dit is echter foutief.⁹⁶ Dat de Witte Kaproenen en andere organisaties die verantwoordelijk worden gesteld voor het aanstichten en/of aanvoeren van de opstand niet van elkaar gezien kunnen worden, wordt hierbij al snel duidelijk. De Witte Kaproenen worden, volgens De Muynck, gerekruteerd uit de minst gegoede lagen die in moeilijke periodes voor niets terugdeinsden. Ook het al decennialange dispuut tussen wevers en volders binnen de stad Gent kan een aantal verduidelijkingen geven over deze eerste fase in de opstand. De volders, reeds vanaf 1360 uit het stadsbestuur geweerd, hadden steeds gepoogd

⁹⁴ M. Vandermaesen, "Vlaenderen en Henegouwen onder het huis van de Dampierre 1244-1384." In: *A.G.N.*, deel II, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, p. 434.

⁹⁵ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 36-41.

⁹⁶ A. Holsters, "Moord en politiek tijdens de Gentse opstand, 1379-1385." In: *HMGOG*, XXXVII (1983), p.92-93.

hun situatie te verbeteren. Dit werd natuurlijk tegengewerkt door de wevers die zich gesteund zagen van Lodewijk van Male. In 1379 moet er echter toch een verandering hebben plaatsgevonden, daar in verschillende volgende fasen Gentse volders aan de zijde van de graaf worden gesignaleerd. De graaf wisselde blijkbaar van kamp wat kwaad bloed zette bij de wevers die al snel de leidende positie in de oorlog overnamen.⁹⁷

Na de aanzet van de oorlog lieten de Gentenaren er geen gras over groeien en trokken erop uit onder leiding van Jan Yoens, die samen met Jan de Winter, Jan de Drussate, Clays van Lippenzele en Gillis van de Houven als hoofdmannen van Gent de schepenbank vervingen. Over de rol van Jan Yoens in de beginfase van de opstand kan weinig twijfel ontstaan; hij wordt aanzien als de militaire leider van de opstand als (ex-)deken van de schippers en kapitein van de Witte Kaproenen. Froissart overdrijft echter wel wanneer hij de volledige verantwoordelijkheid van het uitbreken van de opstand bij Yoens legt op basis van zijn vete met de familie Mahieu of Mayhuus (Meyhuus⁹⁸) die de graaf steunde.⁹⁹ Op 6 september van hetzelfde jaar werd dus een buitengewoon bewind van vijf hoofdmannen geïnstalleerd. Volgens Rogghé steunde de hele Gentse gemeenschap met uitzondering van enkele neringen, zoals de vleeshouwers, het nieuwe bewind.¹⁰⁰

Op 11 september namen de Gentenaren initiatief en trokken zo eerst via Deinze naar Kortrijk, Menen en Ieper. Hoewel de opstand voor de Gentenaren voornamelijk gestoeld was op politieke eisen, was er uiteraard ook een sociale grondslag aan verbonden. De tegenstellingen tussen de stedelijke bevolking waren namelijk groot, waarbij het ongenoegen bij de minderbedeelden als zeer belangrijke oorzaak tot participatie aan de Gentse zaak kan aanzien worden. Deze volkslagen probeerden uiteraard van de omstandigheden gebruik te maken om hun sociale situatie te verbeteren. Toen de Gentenaren op 17 september voor Ieper kwamen was de enige tegenstand dan ook deze van de grafelijke troepen en enkele gegoede graafgezinden, die na korte strijd werden neergeslagen. Op 23 september trokken de Gentenaars naar Brugge, waar intern ook grote verdeeldheid heerste. De onverzoenlijke houding van de opstandelingen, waarbij vooral wevers en nog enkele niet gespecificeerde ambachten het voortouw namen, tegen de anti-Gentse partij bereikte een toppunt met het vermoorden van de leider van laatstgenoemde groep, waarop een groot aantal poorters de stad verlieten en zich vervoegden bij de graaf in Dendermonde. We zien een gelijkaardig verloop met de omstandigheden in Ieper: na een kleine weerstand worden de Gentenaren in de stad toegelaten

⁹⁷ R. De Mynck, *art. cit.*, p. 311, zie ook: M. Boone en H. Brand, "Vollersoproeren en collectieve actie in Gent en Leiden in de 14de-15de eeuw." In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 19 (1993), nr. 2, 1993, p.168-192.

⁹⁸ M. Boone, "Jan Yoens." In: *Nationaal biografisch woordenboek*, XVI, p. 905.

⁹⁹ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke*, DEEL I, p. 1-24.

¹⁰⁰ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 41.

doordat het gemeen de opstandelingen gunstig gezind was.¹⁰¹ De Brugse burgerij die toch aan de opstand deelnam, wordt door Dumolyn aanzien als handelaars die toenadering tot Engeland zochten en personen die persoonlijke redenen hadden zich aan de kant van de opstandelingen te scharen. Hij onderstreept ook het meer sociale karakter van de Bruggelingen ten aanzien van de opstand terwijl Gent vooral politiek - i.e. anti-staatsvorming en particularistisch - handelde.¹⁰² Na de inname van de grote steden van Vlaanderen schaarden in de daaropvolgende weken door gezamenlijke acties ook de kleinere steden en platteland, al dan niet met geweld, zich achter de Gentse zaak. Zoals reeds afgeleid kan worden, was er net als in Brugge en Ieper ook in Gent een graafgezinde partij van gegoede burgers.¹⁰³ In volgende hoofdstukken zal de opstandige stedelijke massa meer in detail worden besproken, maar hier dient zich reeds een probleem aan. De toestand was geenszins eenduidig en er kan dan ook niet beweerd worden dat het patriciaat volmondig koos voor de graaf en het *commuun* voor de opstand. Zo zien we bijvoorbeeld verschillende Gentse volders aan de kant van de graaf strijden terwijl vele vooraanstaande Gentse families de kaart van de opstandelingen trokken. Dit kan afgeleid worden door de ongewijzigde situatie tijdens de opstand van de schepenbanken. Blijkbaar waren er dus veel leden van de poorterij die geen problemen hadden om te zetelen in een magistraat dat zich openlijk tegen het grafelijk bewind verzette. De participatie van deze gegoede klassen kan geplaagd worden in de strijd tegen het vorstelijke machtsstreven en dus als een verzet tegen de autoritaire, centraliserende politiek van de graaf.¹⁰⁴ Deze situatie was dus anders dan deze in Ieper en Brugge waar de poorterij grotendeels als graafgezind beschouwd wordt. Dit verschil dient verklaard te worden vanuit een intern verschillende situatie: de opstand tegen de graaf betekende een opstand tegen de door graaf begunstigde gegoede klassen in Ieper en Brugge.¹⁰⁵ Het was een typisch Gentse situatie waar er een tweedeling in het patriciaat kan worden vastgesteld. Waar de opstand voor de Gentse opstandelingen dus een hoofdzakelijk politieke grondslag kende, zien we in andere steden zoals Ieper en Brugge, waar de wevers sinds decennia de onderdrukte partijen waren, toch een meer sociale reden aan de grondslag liggen.

De opstand onder Jan Yoens kende echter maar een heel kort leven, want hij stierf in de eerste maanden van de beroering. Na zijn dood werden 4 nieuwe kapiteins aangesteld: Jan Boele, Raas van Herzele, Pieter van den Bossche en Jan Perneel. Deze laatste maakte deel uit van een afvaardiging die op vraag van de graaf werd samengesteld om vredesbesprekingen te houden. De graaf zag

¹⁰¹ R. De Muynck, *art. cit.*, p. 314-316.

¹⁰² J. Dumolyn, *De Brugse opstand, 1436-38*. Heule, UGA, 1997, p. 121-122.

¹⁰³ R. De Muynck, *art. cit.*, p. 317.

¹⁰⁴ *Ibidem*

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 318.

duidelijk de noodzaak van vrede in doordat bijna geheel Vlaanderen sympathiseerde met de Gentse opstandelingen. De graaf bevond zich dan ook in een nadelige onderhandelingspositie en beloofde alle privileges van de stad Gent te eerbiedigen alsook het straffen van de overtredingen van zijn ambtenaren. Dit alles werd besloten in het verdrag van 1 december 1379.

Het is onduidelijk wie de vrede verbrak, maar volgens Froissart vertrok de graaf na een heel kort verblijf opnieuw uit Gent, wat hem door vele Gentenaren kwalijk genomen zou worden en vrijspel gaf aan de Witte Kaproenen om opnieuw onrust te zaaien. Een wraakactie op enkele schippers door de neef van de vermoorde baljuw van Outryve zou opnieuw de vijandelijkheden starten. Op het verminken van een aantal schippers, zouden de Witte Kaproenen onder leiding van Jan Perneel reageren door Oudenaarde te bezetten. Een dispuut over wie de eigenlijke schuld aan het verbreken van het verdrag had, volgde. Jan Perneel en zijn aanhangers die de graaf ervan verdachten mede in het complot te zitten in de wraakactie van Olivier van Outerive, maar die dan op zijn beurt buiten het weten van de magistraat van Gent Oudenaarde was binnengevallen. Het resultaat was dat Ghijselbrecht de Grutere, Simon Bette en Jan van der Zickelen, welke tot de graafgezinde fractie behoorden, een vrede gingen afsluiten bij de graaf, waarbij Jan Perneel alsook de bezielers van de wraakactie op de schippers werden verbannen.¹⁰⁶ Of dit relaas volledig authentiek te noemen is, valt te bediscussiëren. Wel staat vast dat de hoofdman Jan Perneel, na het voortdurend aandringen van de graaf om de Witte Kaproenen te ontbinden en de moordenaars van van Outryve uit te leveren, samen met een radicale groep (met op kop het schippersambacht) een aantal ridders en grafelijke partijgangers over de kling jaagden, zonder het medeweten van de Gentse magistraat.¹⁰⁷ Na de dood van Jan Perneel die door de collega van de graaf van Vlaanderen en tevens diens neef de graaf van Henegouwen werd uitgeleverd, brak er een nieuwe periode van militaire tochten en oorlog aan, hoofdzakelijk onder leiding van Jan Boele, Pieter van den Bossche, Raas van Herzele en Aernoudt de Clercq. In het jaar 1380 werden opeenvolgende tochten met wisselend succes ondernomen. Zo trokken Aernoudt de Clercq en Jan Boele eerst naar Ieper om van daaruit richting Brugge te gaan, daar had de graaf namelijk reeds *tclene volk van de clene ambochten*¹⁰⁸ opnieuw kleingekregen. Raas van Herzele, Pieter van de Bossche en andere kwartier- en hofmeesters trokken met hun leger naar Kortrijk. Wanneer Jan Boele en Aernoudt de Clercq op de splitsing Roeselare-Torhout kwamen, koos men onder impuls van Boele de weg richting Torhout te volgen, maar liepen zo in de armen van de grafelijke troepen. Jan Boele zou hierop afgerekend worden als verrader en werd vermoord te

¹⁰⁶ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 67-77.

¹⁰⁷ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 437.

¹⁰⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 86.

Kortrijk.¹⁰⁹ Zo werd de leidersfiguur Jan Boele als de verrader van de Gentse zaak afgeschilderd en ging alzo de geschiedenis in, terwijl hij dus hoogstwaarschijnlijk slechts verantwoordelijk was voor een verkeerde beslissing of een roekeloosheid. Na deze verscheidene nederlagen in het Gentse kamp werd aldus een zondebok gezocht en gevonden in de persoon van Jan Boele. De graaf begon met de herovering van zijn graafschap en slaagde daar ook goed in door de terugname van Brugge, Ieper en Kortrijk en tenslotte de belegering van Gent.¹¹⁰ Het opstandige bewind dat in Brugge eind 1379 aan de macht kwam en gestoeld was op de opstandige wevers kende dus maar een kort leven tot mei 1380, wanneer de Gentenaren op de vlucht werden gedreven.¹¹¹ Ook in Ieper was het opstandige bewind gestoeld op de ambachten en specifiek de wevers en volders. Ook dit bewind bleef net zoals in Brugge niet lang aan de macht want in augustus 1380 versloegen grafelijke troepen een verenigd leger van Ieperlingen en Gentenaren.¹¹² Vanaf augustus 1380 werd Brugge dan ook een grafelijk bolwerk tegen Gent. Het bestand van 11 november 1380 schortte de vijandelijkheden voor de winter op.¹¹³

Na de winter begonnen de vijandelijkheden opnieuw in februari 1381. De Gentse uitvallen naar Aalst, Dendermonde en Geraardsbergen onder leiding van Raas van Herzele, Aernoudt de Clercq en Jan van Lannoy verliepen in het voordeel van Gent.¹¹⁴ Hierop besloot de graaf het slot van Gavere dat bezet was door Jan van Lannoy, voormalig kapitein van Kortrijk, te heroveren. Raas van Herzele alsook Pieter van den Bossche snelden ter hulp, maar het feit werd beslecht in Nevele met als resultaat de dood van de twee heel belangrijke Gentse hoofdmannen Jan van Lannoy en Raas van Herzele.¹¹⁵ Deze nederlaag zette volgens Froissart de Gentse bevolking aan het denken over de afloop van dit gewapend conflict en daarnaast rezen er vragen in verband met de rol die Pieter van den Bossche speelde in deze nederlaag. Volgens Froissart waren er in deze periode dan ook heel wat complotten tegen Pieter van den Bossche, maar zonder resultaat en de interne onenigheid werd officieel afgerond met een vrijspraak van alle schuld die Pieter van den Bossche zou gehad hebben aan de nederlaag en dood van Raas van Herzele.¹¹⁶ Na de nederlaag die Aernoudt de Clercq leed met 1200 Witte Kaproenen bij Gavere was de reddeloosheid volledig bij de Gentse bevolking waarop ze opnieuw de autoriteit van Pieter van den Bossche, die nu de belangrijkste dan niet enige kapitein van

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 88-93.

¹¹⁰ A. Holsters, *art. cit.*, p. 96.

¹¹¹ R. Verbruggen, *Geweld in Vlaanderen*, p. 39.

¹¹² *Ibidem*, p. 43.

¹¹³ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 437.

¹¹⁴ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 100-101.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 102-110.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 111-114.

Gent was, in vraag stelden.¹¹⁷ Met een nieuwe belegering van Gent kon de graaf zijn greep sluiten, vooral door de voedselbevoorradingen vanuit Brabant en Henegouwen die onder druk van de vorsten uitbleven.¹¹⁸ Het geïsoleerde Gent stond aan de vooravond van een grote hongersnood in de winter van 1381-1382. Ondanks de gewaagde voedselexpedities van de coming man Frans Ackerman bleef Gent in grote nood verkeren. In dergelijke periodes van spanning wonnen andersdenkenden uiteraard grond, zo werd de radicaal Gillis de Meulenaere vermoord begin januari 1382. Op het einde van die maand wonnen de radicalen echter opnieuw de bovenhand met de aanstelling van Filips van Artevelde. Deze man, volgens Froissart voorgesteld door Pieter van den Bossche, was de zoon van de in de opstandige kringen sterk gerespecteerde Jacob van Artevelde.¹¹⁹ De gematigde persoonlijkheden werden uit het stadsbeleid geweerd en alle eisen van Lodewijk van Male werden opnieuw verworpen.¹²⁰ Naast van den Bossche waren ook de andere Gentse vooraanstaande leiders, zoals de heer van Herzele, Pieter de Winter, en vele ambachtsdekens akkoord en stonden ze achter de benoeming van Filips van Artevelde.¹²¹ In het jaar 1381 was er namelijk een duidelijke polarisatie onder de opstandelingen ontstaan. De radicalen waren de voorvechters van de strijd tegen de graaf en wilden dus de opstand blijven verderzetten en dit door zich te gaan richten tot Engeland, maar daarnaast vormde er zich een andere groep die zich het nut van de opstand afvroeg en zo begon te ijveren voor vredesbesprekingen met de graaf.¹²² De toestand radicaliseerde opnieuw, waarbij twee Gentse graafgezinden die in Harelbeke een verdrag met de graaf hadden gesloten eind 1381, gedood werden. De voedselexpedities onder leiding van Frans Ackerman richtten ook de aandacht van de omringende graafschappen en hertogdommen op de Gentse oorlog. Omstreeks april 1382 organiseerde de hertogin van Brabant samen met de graaf van Henegouwen en enkele anderen een onderhoud tussen Gent en de graaf van Vlaanderen in Doornik. De graaf kwam echter niet opdagen, maar stuurde zijn raad met een, voor Gent, onaanvaardbaar voorstel. Deze poging tot verzoening liep dus op de klippen en eindigde in een nog hogere vijandigheid tussen de graaf en Gent. De graaf liet dus duidelijk weten dat één van beide partijen zou buigen of barsten en zo bleef Gent geïsoleerd binnen het graafschap liggen.¹²³ De Gentse radicale leiders onder leiding van Filips van Artevelde besloten dan ook een uitbraak te wagen, aangezien de hongersnood nabij was. De Gentenaren trokken naar Brugge waar men juist het jaarlijks feest van de Heilige Bloedprocessie aan het vieren

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 117-124.

¹¹⁸ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 437.

¹¹⁹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 97-98.

¹²⁰ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 438.

¹²¹ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 129.

¹²² M. Haegeman, *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen tussen 1379 en 1435: politieke en economische aspecten*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1986, p. 53.

¹²³ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 155-162.

was. Daar werd op het Beverhoutsveld de strijd gestreden, die werd gewonnen door de Gentenaren. Door deze overwinning op 3 mei 1382 was er opnieuw een regimewissel in Brugge, leper en Kortrijk.¹²⁴ In Brugge kwamen opnieuw de wevers, die gesteund werden door schoenmakers, kleermakers, smeden en timmerlieden, net als in 1379, aan de macht en werden de poorterij, makelaars, bontwerkers, beenhouwers en visverkopers die de graaf steunden, zwaar gestraft.¹²⁵ In leper zien we net als in Brugge een gelijkaardige evolutie, ook hier kwam opnieuw een opstandig bewind aan de macht, gestoeld op dezelfde groepen als in 1379.¹²⁶ De graaf was nog net kunnen ontkomen, volgens de traditie van Froissart zou hij zich bij een klein, arm vrouwtje hebben verborgen om nadien snel de sporen richting Rijsel te kiezen.¹²⁷ De overwinning betekende een volledige ommezwaai voor Gent die tot dan toe een nagenoeg uitgehongerde opstandige stad was die in de touwen hing. Filips van Artevelde vaardigde heel wat orders uit en liet Gent bevoorraden, er werden gijzelaars van Brugge naar Gent gebracht door Frans Ackerman en Pieter de Winter. Pieter van den Bossche bleef in Brugge als kapitein, dit waarschijnlijk omdat hij er zich van bewust was dat hij veel vijanden had gemaakt in Gent tijdens de oorlog. Filips liet iedere stad trouw zweren aan de Gentse opstandelingen en verving overal de schepenbanken en stelde kapiteins aan. Als laatste riep hij zich uit tot ruwaard, waarbij hij zich op dezelfde voet probeerde te zetten als de graaf van Vlaanderen zelf.¹²⁸

De slag bij het Beverhoutsveld betekende echter ook een verandering van schaal. Tot dan toe was de Gentse opstand tegen de graaf nog niet echt binnen een internationaal kader te plaatsen, meer bepaald in het conflict tussen Frankrijk en Engeland, daar de Vlaamse graaf Lodewijk van Male neutraal stond in dit conflict.¹²⁹ De verslagen Lodewijk van Male ging na zijn nederlaag noodgedwongen aankloppen bij zijn leenheer, de koning van Frankrijk, die onder sterke invloed stond van zijn oom en voogd: de hertog van Bourgondië. De hertog van Bourgondië, Filips de Stoute, gehuwd met Margaretha van Male, moet hier de uitgelezen kans hebben gezien om zijn toekomstige erfenis veilig te stellen. Lodewijk van Male kon rekenen op de steun van de jonge Franse koning Karel VI, door toedoen van de Bourgondische hertog.¹³⁰ Deze alliantie moet de Gentse partij schrik aangejaagd hebben, waardoor ze als reactie een sterk anglofiele koers gingen varen. Net zoals zijn vader Jacob had gedaan, diende Filips toenadering te zoeken tot de Engeland, waar hij ook een groot

¹²⁴ M. Vandermaesen e.a., *De Witte Kaproenen*, p. 16.

¹²⁵ R. Verbruggen, *op. cit.*, p.39-40.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹²⁷ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 183-185.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 194-200.

¹²⁹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 99.

¹³⁰ M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 17.

deel van zijn leven had doorgebracht.¹³¹ Naast deze 'internationalisering' van de opstand had de overwinning van de Gentenaars op het Beverhoutsveld ook nog andere implicaties voor het buitenland. Gesterkt door de overwinning van de Gentse opstandelingen braken ook opstanden uit in Holland, Brabant (Leuven) en verschillende Franse steden (Parijs).¹³² Deze anglofilie dient uiteraard gekaderd te worden in een reeds lange periode van een soort prepartijvorming.¹³³ De aanstelling van Filips van Artevelde tot opperhoofdman van Gent moet ook in dit licht gezien worden. Sinds kort had hij zich namelijk aangesloten bij de radicale fractie, doordat hij zetelde in een commissie belast met het beheer van verbeurd verklaarde goederen, maar was daarnaast nog nooit in de Gentse politiek aanwezig geweest. Door zijn naambekendheid, en daarmee gepaard gaande uitgesproken anglofilie van zijn vader, hoopte de radicale fractie waarschijnlijk de opstand een nieuw elan in te blazen en zo de verzoeningsfractie de mond te snoeren. De radicale strekking had eind 1381 de macht naar zich kunnen toetrekken en na het debacle van de fout gelopen vredesgesprekken van Harelbeke¹³⁴ en het aanstellen van van Artevelde begin 1382 zorgde zo voor een definitieve radicale en anglofiele koers.¹³⁵

Bij het beleg van Oudenaarde, dat graafgetrouw was, vermeldt Froissart voor het eerst effectieve hulp die Gent kreeg onder de vorm van 200 Engelse boogschutters die in Calais gelegerd waren.¹³⁶ Toch kan deze legermacht niet toegeschreven worden aan steun van de Engelse kroon, daar deze boogschutters huurlingen waren. In juli van dat jaar stuurde Filips dan ook een delegatie naar Engeland om verdere besprekingen te voeren betreffende een coalitie. Onder de afgevaardigden bevonden zich Raas van de Voorde, Frans Ackerman, enkele Bruggelingen en een geestelijke.¹³⁷ De mislukking van de inname van Oudenaarde legt Froissart spottend bij de incompetentie van Filips van Artevelde. De belegering bleef echter wel voortduren onder leiding van Zeger van Herzele.¹³⁸

In het najaar van 1382 gebeurde dan het onvermijdelijke. Na heel wat briefverkeer tussen beide partijen, kwam het niet tot een bestand en viel het Franse leger het graafschap binnen op 18 november.¹³⁹ De inval verliep oorspronkelijk niet van een leien dakje, daar Filips van Artevelde de tijd had gehad zijn voorzorgen te nemen. Hij stelde zijn getrouwen waaronder Pieter van den Bossche en Pieter de Winter, beide kapitein in Brugge, op langs de grens met Frankrijk en liet hen strategisch de

¹³¹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 99.

¹³² M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 24.

¹³³ Zie supra

¹³⁴ Zie supra

¹³⁵ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 60-61.

¹³⁶ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 222-223.

¹³⁷ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 68.

¹³⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 220-221.

¹³⁹ M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 17.

bruggen over de Leie bewaken. De Fransen slagen er echter in om Pieter van den Bossche te verschalken en toch een doorgang te forceren waardoor een bres werd geslagen in de linie en waarbij Pieter zelf zwaargewond raakte.¹⁴⁰ Vanuit het zuiden kwamen de Franse troepen opzetten waarop Filips, samen met de heer van Herzele de Gentse troepen verzamelde tot de confrontatie in Westrozebeke. De slag uitgevochten op de Guldenberg op 27 november 1382 leidde tot een nederlaag voor de opstandelingen en de dood van hun leider Filips van Artevelde. Het betekende echter geenszins het einde van de opstand, omdat slechts een klein contingent van de Gentse militie verslagen werd. De grote voortrekkers van deze volgende fase van de opstand zouden Pieter van den Bossche en Frans Ackerman zijn.¹⁴¹ De nederlaag van de Gentenaren betekende wel een definitief verlies van de steun van de opstandige regimes in Brugge en Ieper, daar kwamen opnieuw meer graafgezinde fracties aan de macht.¹⁴²

Het opstandige klimaat had met deze nederlaag een zware klap gekregen, maar Pieter van den Bossche kon het tij keren. Froissart bemerkt dat in dergelijke periodes van weemoedigheid de impact van een persoon immens kan zijn.¹⁴³ Na het nieuws van de nederlaag keerde de delegatie die uitgestuurd was door Filips van Artevelde opnieuw naar Gent en probeerden ze uitvallen te forceren, aanvankelijk zonder grote successen.¹⁴⁴

Om een volledig beeld te schetsen van het conflict dient nog een andere factor, door verscheidene historici als zeer belangrijk aanzien, in acht worden genomen, namelijk het conflict op religieus vlak dat in deze fase van de opstand heel duidelijk naar voren komt. De autoriteit van paus Urbanus VI werd vanaf het jaar 1378 sterk gecontesteerd door de aanstelling van een Franse tegenpaus Clement VII. Doordat in deze periode kerk en staat nog niet gesegregeerd waren kozen vorsten al vlug een kamp, waarbij hun keuze heel vaak gedicteerd werd vanuit politiek opportunisme. De Franse koning steunde Clement VII die vestiging had in Avignon, terwijl Engeland en Vlaanderen aanhangers waren van de Roomse Urbanus VI. De Vlaamse graaf die partij koos voor paus Urbanus wilde de onafhankelijkheid van zijn graafschap ten opzichte van de Franse koning in de verf zetten, maar wanneer hij enkele jaren om hulp moest vragen (zie supra), moet hij opnieuw inbinden. De hulp geleverd door de Franse koning om het graafschap Vlaanderen op de opstandelingen terug te winnen, gebeurde onder Clementijnse vlag. De Engelse koning Richard II steunde Urbanus en daarmee ook de urbanistische kruistocht die ondernomen werd door de bisschop van Norwich naar

¹⁴⁰ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 258-289.

¹⁴¹ M. Vandermaesen e.a., *loc. cit.*

¹⁴² R. Verbruggen, *op. cit.*, p. 40 en 43.

¹⁴³ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 346.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 354-356.

Vlaanderen.¹⁴⁵ De Engelsen landden in Calais op 17 mei 1383¹⁴⁶ en stootten door naar Vlaanderen om daar de Franse Clementijnse macht te breken en Vlaanderen terug te brengen onder Urbanus VI. Het Engelse kruistochtleger stootte door tot voor Ieper dat een beleg niet kon vermijden. Gent steunde haar *geloofsbroeders* - de andere Vaamse steden hadden namelijk na hun verovering door de Franse koning trouw gezworen aan Paus Clement - in het beleg van Ieper onder leiding van Pieter van den Bossche en Pieter de Winter. De Gentenaars, gesterkt door de Engelse hulp, bleven raids uitvoeren in Vlaanderen, tot de interventie van de Franse legers, die zorgden dat het beleg voor Ieper werd opgeheven en de Engelsen terug naar Engeland en de Gentenaars terug naar Gent trokken.¹⁴⁷ Door de komst van de koning en graaf hadden de verdedigers van Oudenaarde de stad verlaten om de koninklijke legers bij te staan, waarvan de Gentenaars profiteerden en de stad konden innemen¹⁴⁸ (17 september 1383).¹⁴⁹ Het mislukken van de kruistocht betekende echter wel een grote tegenslag voor de radicale, anglofiele fractie binnen Gent, waardoor de graafgezinden en gematigden opnieuw terein wonnen.¹⁵⁰

Vanaf 15 augustus 1383 was er een Frans leger aanwezig in Waals-Vlaanderen dat op de orde toezag; er ontstond een situatie van constant heen en weer getrek tussen beide partijen.¹⁵¹ Beide partijen beseften dat een dergelijke situatie niet houdbaar bleef en op 26 januari 1384 werd een Frans-Engels bestand afgekondigd waarop ook Gent aanwezig was en een apart statuut kreeg in dit contract, tegen de zin van Lodewijk van Male. Het kwam dus niet tot een vrede, maar tot een bestand, volgens Froissart door de dwarsliggende Gentse delegatie.¹⁵²

Enkele dagen na de afkondiging van het bestand overleed Lodewijk van Male, waardoor Vlaanderen een nieuwe vorst kreeg: de hertog van Bourgondië, Filips de Stoute. De hertog heroverde Oudenaarde (mei 1384), wat eigenlijk in tegenspraak was met het afgesloten contract. Frans Ackerman, die kapitein van Oudenaarde was, liet zich verrassen door de heer van Schorisse en kreeg daarvoor nadien heel veel kritiek in Gent, niet in het minst door de heer van Herzele. Het conflict eindigde in het vermoorden van Zeger, heer van Herzele die vanaf het begin van de opstand een belangrijk leidersfiguur was geweest. Andere auteurs omschrijven de oorzaak van de dood van Zeger als een gevolg van een wantrouwen van de Gentse bevolking ten aanzien van hun leiders door het

¹⁴⁵ M. Boone, *Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces ca. 1385 - ca. 1453: een financiële en sociaal-politieke geschiedenis*. Gent (doctoraatsverhandeling Universiteit Gent), 1988, Band 2, p. 464-465

¹⁴⁶ M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 17.

¹⁴⁷ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 391-405.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 422-428.

¹⁴⁹ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 141.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 140.

¹⁵¹ M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 17.

¹⁵² N. De Pauw, *op. cit.*, p. 442.

verdwijnen van een aantal grote geldsommen, waarvoor de schuld door Ackerman en van den Bossche bij van Herzele werd gelegd. Nog een andere bron verhaalt over het verschil in opvatting tussen Ackerman en Van den Bossche enerzijds en Zeger van Herzele anderzijds met betrekking tot de loyaliteit aan de Engelse koning.¹⁵³ De sterk pro-Engelse leiders Pieter van den Bossche, Pieter de Winter en Frans Ackerman konden zo na de uitschakeling van van Herzele verder gaan in hun relatie met Engeland.¹⁵⁴ De anglofilie, oorspronkelijk gebaseerd op puur economische motieven, kon op politiek vlak een valabel alternatief bieden voor de graaf van Vlaanderen, aangezien afstappen van de monarchale idee een stap te ver zou zijn geweest. Door het overlijden van Lodewijk van Male begin 1384 zagen de Gentse politieke anglofielen hun kans om de politieke aanspraken van de Engelse koning op de Franse kroon te erkennen en dus op deze manier trouw te zweren aan de Engelse kroon. Dit werd gepersonaliseerd door de aanstelling van de Engelse ridder Jehan Bouchier als ruwaard/gouverneur van Gent.¹⁵⁵ In deze fase van de opstand komt er, volgens M. Boone, een steeds grotere oorlogsmoeheid opzetten. Enerzijds uiteraard vanuit commerciële hoek doordat de oorlog op een aanzienlijke wijze de activiteiten van de kleine neringen inperkte. Anderzijds kan ook een groeiend politiek verzet bespeurd worden tegen de radicale machthebbers die steunden op de wevers en anglofielen.¹⁵⁶ Deze steeds groeiende interne tegenstellingen, die zoals boven vermeld steeds aanwezig zijn geweest, namen in deze fase een dermate proportie aan dat ze een effectief tegengewicht kon gaan vormen tegen de radicale partij. Dit resulteerde net zoals in 1381 tot rellen in de stad zelf tussen de verschillende groeperingen. De gematigden en graafgezinden hadden door het verlies van de kruistocht, het verlies van Oudenaarde en de nieuwe graaf, hertog Filips de Stoute nieuwe wapens om in de strijd te werpen.¹⁵⁷

Niettegenstaande het Frans-Engels bestand kenden beide partijen niet veel rust. Frans Ackerman viel Aardenburg aan, echter zonder veel succes. Na zijn falen stootte hij door naar Damme, dat werd ingenomen op 17 juli 1384. Een maand na de inname, trokken de Gentenaars met stille trom weg uit Damme en ontkwamen zo aan de belegering van het Franse leger dat Damme ter hulp was gesnel. Dit leger achtervolgde de vluchtende Gentenaars tot op enkele kilometer voor de stad Gent.¹⁵⁸ Froissart merkt in deze periode een steeds grotere discrepantie onder de Gentenaars. Zo merkt hij op dat vele rijke en gegoede lieden steeds tegen de opstand gekant bleven, maar uit schrik niets konden doen. Deze edelen en vooraanstaanden bleven in het geheim vergaderen, maar durfden niets

¹⁵³ A. Holsters, *art. cit.*, p. 100-101.

¹⁵⁴ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 457.

¹⁵⁵ M. Boone, *op. cit.*, p. 467-468.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 458.

¹⁵⁷ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 143.

¹⁵⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 492-512.

ondernemen, verwijzend naar de moord op Symoen Bette en Ghyselbrecht (of Gysbrecht) Grutere, de twee graafgezinden die gepoogd hadden een vredesverdrag af te sluiten. Volgens Froissart werd de stap naar vrede gezet door 2 ambachtsdekens Rogier Everwijn en Jacob van Hertbuer¹⁵⁹, respectievelijk de deken van de schippers en de deken van de vleeschouwers. Ze namen via ridder Jan van Heyle contact op met de hertog Filips de Stoute die verlangde dat ze eerst Frans Ackerman op de hoogte brachten die op dat tijdstip kapitein was in Gavere. Op een donderdag in het najaar van 1384 kwamen beide ambachtsdekens samen met tal van andere dekens en aanhangers van een vrede op de Vrijdagmarkt samen. Tegenover hen verzamelden ook de Engelse ridder Jehan Bouchier met Pieter van den Bossche. Overtuigend in de minderheid gaven de laatsten zich over, Bouchier kon terug naar Engeland en Pieter werd gratie verleend door zijn verdienste aan de stad. Ackerman stond aan de kant van de vrede. Andere bronnen schrijven over een veel actievere positie van Ackerman tijdens de vredesonderhandelingen.¹⁶⁰ Dit wil geenszins een ommekeer in de denkwijze van deze opstandelingenleider betekenen, daar hij na de opstand, tot aan zijn dood, actief bleef in Gents-Engelse contacten.¹⁶¹

Op 4 december werd een uitgebreide delegatie afgevaardigd om, op officiële uitnodiging van de Franse koning, gevolmachtigd over de vrede te onderhandelen. Deze delegatie bevatte leden van de traditionele 3 leden (wevers, neringen en poorterij), wat blijkt geeft van trouw aan de traditionele instellingen. Eind december 1385 werd dan uiteindelijk de vrede ondertekend tussen Gent en de hertog van Bourgondië Filips de Stoute, die zich toonde als een veel handiger diplomaat dan zijn voorganger. Hij bood Gent een volledige amnestie en bevestiging van de stedelijke privileges aan, mits opgave van hun alliantie met Richard II van Engeland. De oorlogsmoeheid en de daarmee gepaard gaande economische malaise van de Gentenaren zorgde ervoor dat het akkoord werd ondertekend op 18 december 1385 te Doornik.¹⁶² Dit betekent echter niet dat Gent als zwakke onderhandelaar aan de tafel plaatsnam. Uit een voorbereidende tekst van de Franse en Bourgondische onderhandelaars kwamen naast de grote lijnen van de vrede ook nog enkele andere, meer delicate onderwerpen voor, waarover - enkel indien Gent er expliciet naar vroeg - onderhandeld kon worden. Het handelt hier ten eerste over de reeds vermelde zaak van het Westers Schisma, waarbij besloten werd dat de hertog geen druk mocht uitoefenen inzake, maar zich wel mocht uitlaten over zijn mening. Deze zaak werd echter uit de eigenlijke vredestekst gehouden omdat geconcludeerd werd dat het een puur religieuze zaak was en dus geen plaats kon hebben in

¹⁵⁹ M. Boone, *op. cit.*, p. 458.

¹⁶⁰ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 515-533.

¹⁶¹ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 78-79.

¹⁶² M. Vandermaesen e.a., *op. cit.*, p. 17.

een vredesverdrag. De vraag naar amnestie voor civiele en criminele misdrijven gepleegd tijdens de opstand en restitutie van de geconfiscerde goederen en inkomsten werd ingewilligd. De vraag naar de kwestie van vrijhandel werd ook toegestaan, althans indien Gent er zich toe bond geen kaart te trekken voor een bepaalde mogendheid (Engeland indachtig). Deze door de hertogelijke instanties voorbereide discussiepunten werden inderdaad door de Gentse delegatie op tafel gebracht en ingewilligd, met enkele nuances toegebracht vanuit het kamp van de hertog. Gent slaagde er dus in om, vanuit een misschien veronderstelde underdogpositie, zijn eisen te laten inwilligen. Van hun kant diende het echter wel als toegeving te verzaken aan alle banden met de Engelse kroon en alle aanspraken op het domein en rechten van de vorst opgeven. Daarnaast slaagde de hertog er ook in om enkele door Gent voorgestelde eisen zoals, de controle van de muntslag en de aanstelling van ambtenaren, naast zich neer te leggen en de rechten te behouden. De diplomatische hertog slaagde er zo in om alle aspecten die regelrecht tegen de vorstelijke macht indruisten, te verwerpen. Beide partijen waren er dus in geslaagd hun wil door te drijven, waardoor de relatie tussen beide al vlug werd genormaliseerd, dit is onder andere af te leiden uit het feit dat Gent op 2 januari 1386 opnieuw zijn plaats innam in het college van de Vier Leden.¹⁶³

¹⁶³ M. Boone, *op. cit.*, p. 460-463.

2. De opstandige massa

In dit deel wordt dieper ingegaan op de opstandige massa die in de jaren 1379-1385 in opstand kwam tegen de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male. Door de tijdspanne die deze opstand bestrijkt, wordt al snel duidelijk dat de zoektocht naar deze massa geen eenvoudig, rechtlijnig proces is. Gedurende het verloop van de opstand zien we een voortdurende wisseling van coalities en veranderingen of radicalisering van ideologieën, dewelke uiteraard ook een sterke impact hebben op de samenstelling van de opstandelingen. Daarom wordt geprobeerd de massa en vooral de veranderingen die ze ondergaat te analyseren. Zoals reeds in de algemene inleiding is besproken, wordt in dit hoofdstuk gepoogd een invulling te geven aan de samenstelling van de opstandige massa van 1379-1385. Hierbij worden de inzichten uit de historiografie, zoals voorgesteld in de algemene inleiding, getoetst.

Naast het schetsen van een beeld over de groep opstandelingen met hun ideologie, motieven, coalities, mobilisatie en symbolen wordt ook een invulling voor het woord *commun* voorzien. Deze term werd traditioneel gebruikt om de opstandelingen aan te duiden en gelinkt aan de lagere bevolkingslagen. Er wordt gekozen voor een thematische benadering, waardoor de focus dikwijls wat wordt opengetrokken om zo tot conclusies te komen in verband met de massa. Er wordt eerst een korte inleiding voorzien waarin de Gentse situatie wordt geschetst en waarbij de voorgestelde terminologieën worden uitgespit.

2.1 Inleidende inzichten

De Gentse bevolking in de veertiende eeuw, die omstreeks het midden van deze eeuw op ongeveer 64 000 geraamd kan worden¹⁶⁴, was net als de eeuwen ervoor en de eeuwen erna zeker niet te bestempelen als een homogene groep. De heterogeniteit en alle spanningen die dit met zich meebracht, wordt door velen als medeoorzaak voor de opstand aangehaald. Deze situatie zorgde voor de zogenaamde Kleine traditie van revolte, waarbij vooral binnenstedelijke disputen worden geplaatst naast de Grote traditie. Deze begrippen, uitgespit door M. Boone en M. Prak, leveren een belangrijke bijdrage aan de voortdurende zoektocht naar categorisering en definiëring van rebellie. Naast de Grote traditie, waar de Gentse opstand 1379-1385 een typevoorbeeld van mag zijn, is er ook een Kleine traditie, deze van de burgers die tegen hun eigen stedelijke overheden in opstand kwamen. Er was dus sprake van drie hoofdrolspelers: de stedelijke bevolking, stedelijke elite, elite van de staat. Deze Grote en Kleine traditie liepen door elkaar.¹⁶⁵ De Grote traditie die omschreven wordt als "*Het eeuwenoude verlangen van de door de grootstedelijke elites gedomineerde Vlaamse onderdanen, om een daadwerkelijke controle over de vorst en zijn ambtenaren uit te oefenen.*"¹⁶⁶, werd gevoed vanuit een Kleine traditie "*...die terugging op een veelheid van kleine opstanden, uitingen van collectief ongenoegen en van onvrede met de bestaande omkaderingen.*"¹⁶⁷. Naast een van Gent uit georganiseerde politieke strijd tegen de graaf, was er in Gent zelf ook een voortdurende twist aanwezig, wat vooral aan de oppervlakte kwam vanaf 1381 en zich uitte in hevige strijd tussen radicalen en gematigden.¹⁶⁸ In de Kleine traditie van revolte, de binnenstedelijke conflicten, ontwaart R. Verbruggen twee assen: ten eerste conflicten ten gevolge van de toenemende arbeidsdeling en ten tweede een voortdurende strijd om de politieke macht.¹⁶⁹ Tijdens de opstand, te kaderen binnen de Grote traditie, was er duidelijk Kleine traditie aanwezig: de Gentse wevers eisten een loonsvermindering voor de volders en richtten zich hiervoor in 1382 tot Filips van Artevelde. Hij en de andere Gentse hoofdmannen legden naar aanleiding hiervan een maximumloon op.¹⁷⁰ Deze

¹⁶⁴ M. Boone, "La construction d'un républicanisme urbain." In: D. Menjot en J.L. Pinol, eds. *Enjeux et expressions de la politique municipale (XIIe-XXe siècles)*, Parijs, L'Harmattan, 1997, p. 43.

¹⁶⁵ M. Boone en M. Prak, "Vorsten, patriciërs en burgers: de kleine en grote traditie van stedelijke revoltes in de Lage Landen." In: K. Davids en J. Lucassen, *Een wonder weerspiegeld*, Amsterdam, Aksant Academic Publishers, 2005, p. 92-93.

¹⁶⁶ M. Boone, "Falen van netwerken." In: W. Prevenier en W.P. Blockmans, *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, p. 347.

¹⁶⁷ *Ibidem*

¹⁶⁸ Zie hoofdstuk 2.

¹⁶⁹ R. Verbruggen, *op. cit.*, p.18.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 21.

conflicthaarden waren al van oudsher aanwezig, vooral tussen volders en wevers.¹⁷¹ Een zeer turbulente periode in de eerste helft van de 14^e eeuw zou afgelost worden door een periode van relatieve kalmte vanaf 1360.

Vanaf dat ogenblik werd het systeem van de Drie Leden ingevoerd dat bleef voortbestaan tot 1540. Bij dit systeem werden alle overheidsambten binnen de stad evenredig verdeeld tussen de drie leden: de poorterij, de weverij en de kleine neringen. Dit systeem werkte conflictbeheersend, daar verschillende groeperingen niet meer in opstand dienden te komen om hun eisen door te drukken. Dit kon namelijk vanaf 1360 via een geïnstitutionaliseerd orgaan.¹⁷²

In de periode 1305-1360 zien J. Dumolyn en J. Haemers een fase van de 'stadstaat'.¹⁷³ Deze fase is te kaderen binnen de corporatieve periode. Deze periode (1302-1585) wordt gekenmerkt door het gemeenschappelijk beheer van de stad door de vertegenwoordigers van de oude stadselite en de vertegenwoordigers van de ambachten.¹⁷⁴ Na 1302 kregen de ambachten definitief inspraak in de stadsoverheden. Bewust van hun militaire slagkracht ontstonden gewapende geschillen tussen de ambachten onderling enerzijds en de ambachten en de patriciërs in strijd voor de stedelijke macht anderzijds. In de veertiende eeuw waren er ook terugkomende periodes van economische neergang, waarbij sterk gestreden werd voor de controle over de economische en financiële macht over de stad. Deze acties konden heel ver gaan, daar verschillende ambachten ook sterk verschillende eisen konden hebben; de ene produceerde namelijk meer voor een lokale markt, waarbij de andere afhankelijk was van internationale in- en uitvoer.¹⁷⁵ In deze geest is het voortdurend conflict tussen volders en wevers te plaatsen, waarbij de Gentse volders meermaals met de patriciërs samen tegen de wevers gingen strijden. De meest bekende strijd is waarschijnlijk wel het dispuut onder Jacob van Artevelde, vader van Filips van Artevelde, die uitvoerig aan bod komt in deze studie, in 1337-1345. Als deken van de wevers vestigde hij een door wevers gedomineerd bewind in Gent.¹⁷⁶ In een vierde fase van de Vlaamse stedelijke opstandsgeschiedenis kwam een einde aan het van op de zijlijn toekijken van de Vlaamse graven.¹⁷⁷ Zoals D. Nicholas aanhaalt, was Lodewijk van Male veel sterker dan zijn vader Lodewijk van Nevers. Waar de opstand uitbrak in 1338 door een zwakke graaf, brak

¹⁷¹ M. Boone en H. Brand, "Vollersoproeren en collectieve actie in Gent en Leiden in de 14de-15de eeuw", p. 168-192.

¹⁷² R. Verbruggen, *op. cit.*, p.32-33.

¹⁷³ Voor een volledig fasenoverzicht over laatmiddeleeuwse opstanden: J. Dumolyn en J. Haemers, "Patterns of urban rebellion in medieval Flanders." In: *Journal of Medieval History*, 31 (2005), p. 369-393.

Verder wordt ook een overzicht gegeven van de Gentse politieke evolutie in de 13e en 14e eeuw: M Boone, "La construction d'un républicanisme urbain."

¹⁷⁴ M. Boone, *art. cit.*, p. 46.

¹⁷⁵ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 376.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 377.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 378.

die nu uit door een graaf die sterk stond en te veel invloed kreeg.¹⁷⁸ In deze fase, ingezet door de Gentse oorlog van 1379-1385, zijn nog tal van gelijkenissen terug te vinden met de opstanden uit vorige fasen, maar het economisch klimaat was veranderd.¹⁷⁹ Door de strenge economische crisis van de 14^e eeuw hadden Vlaamse handelaren en ondernemers succesvol de structuur van de textielindustrie onder handen genomen en veranderd. De productie van luxueuze goederen en de introductie van de zogenaamde nieuwe en lichte draperieën veranderden het economische landschap.¹⁸⁰ Door de achteruitgang van de textielindustrie tussen 1360 en 1390 veranderde ook de sociale structuur in de stad, zo konden brouwers en schippers steeds meer macht naar zich toetrekken.¹⁸¹ Vanaf 1360 was er een relatief vast systeem ontwikkeld dat de economische en sociaal-politieke functies verdeelde, waardoor een gewapende opstand niet langer nodig was om politieke doelen na te streven, of tenminste niet de enige optie was.¹⁸² Interne disputen bleven uiteraard aanwezig en vetes tussen families, concurrentie enzovoort bleven zeer sterk aanwezig. Toch gingen opstanden in deze fase zich steeds meer richten tegen de graaf, die nu de machtige hertog van Bourgondië was.

Bij een kort historisch overzicht zoals voorgaande wordt al gauw het probleem van het gebruik van verschillende begrippen duidelijk. De *stadselite* bijvoorbeeld: hiermee worden de oude *erfachtige lieden - de viri hereditarii* - bedoeld. Vanaf het einde van de 13^e en doorlopend in de 14^e eeuw had er zich naast deze elite een groep *nouveaux-riches* gevormd, die steeds meer macht naar zich toetrok via de representatie in het Gentse stadsbestuur vanaf 1302 en zo langzaam maar zeker de oude stadselite gedeeltelijk verdrong. Dergelijke nieuwkomers en nieuwe elites worden zo vaak verward met de oude elites etc. Met de stadselite wordt in deze verhandeling dus de klasse van de landbezitters die van oudsher in de stad aanwezig waren, bedoeld. Daarnaast is er een middengroep van georganiseerde beroepen, de ambachten, die niet zelden geleid werden door de bovenstaande *nouveaux-riches*. Ten slotte hebben we nog een laatste groep met enerzijds georganiseerde en geschoolde arbeiders en anderzijds een niet georganiseerde groep mensen die de rest van de Gentse stedelijke bevolking uitmaakt.¹⁸³ Het is uiteraard niet de bedoeling in deze fase al duidelijke lijnen te

¹⁷⁸ D. Nicholas, *The Metamorphosis of a medieval city: Ghent in the age of the Artevelde, 1302-1390*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, p. 9.

¹⁷⁹ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 378.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 379.

¹⁸¹ D. Nicholas, *op.cit.*, p. 135.

¹⁸² J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 379.

¹⁸³ Voor een uitgebreide uitwerking van het thema de stedelijke bevolking: W. Prevenier en W.P. Blockmans, *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, 141 p. en specifiek de bijdrage van W. Prevenier, "Elites, middengroepen en arbeiders in de stad en op het platteland." In: W. Prevenier en W.P. Blockmans, *Prinsen en*

kunnen trekken tussen verschillende groepen en te bepalen welke groepen nu net tot *le commun* worden gerekend etc., maar er wordt alvast een verduidelijking meegegeven. M. Boone ziet de samenstelling van "*les membres du commun des villes*" in de 13^e eeuw als een verzameling van verschillende sociale groepen zoals broederschappen die zich verder ontwikkelden in ambachten, kleine handelaren en ondernemers, kortom iedereen die in deze fase uitgesloten was van de door de oude stadselite gemonopoliseerde stadsmacht.¹⁸⁴ Deze invulling zal uiteraard sterk veranderen wanneer de periode 1379-1385 onder de loep wordt genomen. In de dertiende eeuw ziet W. Prevenier 95 % van de bevolking als behorende tot *le commun* en de facto en de jure uitgesloten van politieke macht. Dit was een zeer gediversifieerde verzameling mensen, die Prevenier bestempelde als gefrustreerde groepen die in de volgende jaren hun positie probeerden te verbeteren.¹⁸⁵ Wanneer we ons focussen op wat de kroniekschrijvers in het begin van de veertiende eeuw onder deze term begrijpen, komen we tot volgende constataties: "*la classe populaire*", "*l'ensemble de la population urbaine*", "*petit peuple*". Uit deze gegevens brengt Prevenier volgende hypothese naar voren: rond 1300 was de connotatie voor het woord *commun* synoniem voor de klasse van arbeiders en alle anderen die niet tot de klasse van de eliteburgers (stadselite) hoorden.¹⁸⁶ In opstandige periodes echter wordt *le commun* in de meest neutrale beschrijvingen gebruikt om de rebellen aan te duiden. In negatievere benaderingen werden minder neutrale termen gebruikt, waarbij de klassieke dichotomie goed versus kwaad de kop opstak.¹⁸⁷ Sprekend voorbeeld vindt men terug in *Chronique Rimée*: "*Les bonnes et nobles gens qui battent contre les malfaiteurs.*"¹⁸⁸ Het corpus Gysseling geeft het neutrale standpunt weer: "*Gemeente, burgerij, volk, bevolking eener stad.*"¹⁸⁹ In de voorstelling van J. Watts zien we een algemenere invulling van *the commons*, die het collectief van de stedelijke bevolking aanduidt.¹⁹⁰

In tegenstelling tot Pirenne gaat Prevenier niet akkoord met de idee dat de conflicten van eind 13^e eeuw te herleiden zijn tot een dichotomie tussen rijk en arm. Prevenier gelooft dat het om een strijd gaat van een heel gediversifieerd *commun*, met zowel arbeiders als *nouveaux-riches* tegen de aloude

poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530, Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, p.72-92.

¹⁸⁴ M. Boone, *art. cit.*, p. 45.

¹⁸⁵ W. Prevenier, "Conscience et perception de la condition sociale chez les gens du commun dans les anciens Pays-Bas des XIIIe et XIVe siècles." In: P. Boglioni, R. Delort en C. Gauvard, *Le petit peuple dans l'Occident médiéval. Terminologies, perceptions, réalités*. Actes du Congrès de Montréal 1999, Publications de la Sorbonne, Paris, 2002, p. 176.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 180.

¹⁸⁷ J. Dumolyn, "Marginalen of radicalen", p. 38-39.

¹⁸⁸ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 15.

¹⁸⁹ Cd-rom Middelnederlandsch woordenboek, Corpus Gysseling.

¹⁹⁰ J. Watts, *art. cit.*, p. 244-246.

patricische families, de stadselite. Hiermee wil Prevenier niet zeggen dat hij het bestaan van bepaalde sociale klassen ontkent, integendeel.¹⁹¹ Ook H. van Werveke schoof in 1951 twee begrippen naar voren: het bestaan van een "*classe populaire*" (een volksklasse, waarmee op het *commun* wordt gealludeerd) en een "*état des possédants*" (gegoede stand, waarmee de *poorterie* wordt bedoeld). Na 1302 is deze situatie echter niet meer in deze duidelijke structuren te vatten. De *nouveaux-riches* kunnen zich ook een deel van de politieke macht toe-eigenen, net als (of door) de ambachten die inspraak verwerven.¹⁹² Van Werveke signaleerde dan ook het ontstaan van een middenklasse van de *petites métiers* die na 1302 een aparte groep vormden van enerzijds de poorterie en anderzijds de populaire klasse, i.e. de algemeen lagere bevolkingslagen.¹⁹³

Een laatste begrip dat in deze context dat verduidelijking behoeft, is *poorterie*. A. van Oost raakt het thema aan in haar studie betreffende de sociale stratificatie van de Gentse opstandelingen uit de opstand 1379-1385. Er is een immense kloof tussen de betekenis van *poorter* in enge zin als lid van de 14^e-eeuwse Gentse poorterie en deze in algemene zin als burger van de stad Gent.¹⁹⁴ In de ruime zin geeft corpus Gysseling de volgende betekenis weer: "*Burger eener stad, hij die hetzij door geboorte of door aanneming de rechten der stedelingen geniet, poorter.*"¹⁹⁵. Een interessant naslagwerk over de begripsontwarring is het verzamelwerk: *Burger*. De term *poorter* is een heel dubbelzinnige term waarmee enerzijds dus de inwoner van de stad werd aangeduid en anderzijds in vele steden de beperkte elite die de stad op politiek, sociaal en vooral economisch vlak beheerste. M. Boone ziet dan ook de term *poorterie* als de erfgenaam van de in de historiografie fel omstreden maar toch ingeburgerde term patriciaat.¹⁹⁶ In deze verhandeling wordt echter bij het gebruik van het woord *poorter*, op de specifieke betekenis van het woord, namelijk lid van de *poorterie* of *poorterie* gewezen. M. Boone waarschuwt voor een voorzichtig omspringen met de terminologie. Hoe trots een *poorter* op zijn poortschap mocht zijn, des te opvallender is de terughoudendheid voor het geven van een specifieke invulling van de term. Er zijn enkele algemene regels en statuten voorhanden wat ook geldt voor de registratie van de poorters, waardoor de controle voor de navorser heel onduidelijk wordt.¹⁹⁷ In de verhalende bronnen worden de begrippen *poorter* en

¹⁹¹ W. Prevenier, *art. cit.*, p. 181-182.

¹⁹² *Ibidem*, p. 183.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 184.

¹⁹⁴ A. van Oost, "Sociale stratifikatie van de Gentse opstandelingen van 1379-1385. Een kritische benadering van konfiscatiedocumenten." In: *HMGOG*, XXIX (1975), p. 60-61.

¹⁹⁵ Cd-rom Middelnederlandsch woordenboek; Corpus Gysseling.

¹⁹⁶ M. Boone, " 'Cette frivole, dampnable et desraisonnable bourgeoisie': de vele gezichten van het laatmiddeleeuwse burgerbegrip in de Zuidelijke Nederlanden." In: J. Kloek en K. Tilmans, eds. *Burger*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2002, p. 33-34.

¹⁹⁷ M. Boone, *art. cit.*, p. 49.

burger vanaf de veertiende eeuw willekeurig naast elkaar gebruikt. Met het begrip *poorter* wordt in de verhalende bronnen dus de stadsbewoner aangeduid.¹⁹⁸

¹⁹⁸ H. Pleij, "Poorters en burgers in laatmiddeleeuwse literaire bronnen." In: J. Kloek en K. Tilmans, *Burger*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2002, p. 55.

2.2 Ideologie en motieven

Om de samenstelling van een opstandelingenmassa te achterhalen is het belangrijk de redenen en motieven van de participerende groepen te weten te komen. Verschillende benaderingswijzen kunnen hiervoor gehanteerd worden. Er kan gekozen worden voor een meer marxistische benadering, zoals bijvoorbeeld die van Oost-Duitse historici als K. Czok in de jaren 1960-1970, waarbij opstanden als uitingen van de prekapitalistische klassenstrijd worden bestudeerd. Daarnaast kunnen meer conservatieve benaderingen gehanteerd worden zoals deze van G. Fourquin, waar de nadruk ligt op langetermijnbewegingen en de rol van familie en individueel leiderschap. Mollat en Wolff zagen de conflicten tussen "*les grands*", "*les moyens*" en "*les petits*" als de wortels van de opstanden in de late middeleeuwen.¹⁹⁹

In deze verhandeling wordt er van uitgegaan dat, zoals ook S. K. Cohn stelt, de samenstelling van een opstandige massa afhankelijk was van de beweegredenen en ideologie die aanwezig zijn om een opstand te beginnen. Hieraan koppelt Cohn een ingewikkelde door elkaar verweven typologie die soms meer wanorde dan orde schept in de opstandsgeschiedenis.²⁰⁰ Belangrijk hierbij op te merken is dat bij een opstand zoals deze van 1379-1385 motieven en ideologieën niet de hele opstand gelijk bleven. Volgens Cohn wordt er algemeen aangenomen dat opstanden zich verzetten tegen een verandering, dus conservatief en reactionair waren of probeerden een (ingebeelde) vroegere ideaaltoestand opnieuw in het leven te roepen.²⁰¹ In de uitbreidingen op *La Chronique de Flandre* zijn dergelijke verwijzingen legio: "*...ledit commun disoit, que leur seigneur le conte leur voloit rompre leur lois et coustumes et faire nouvelles chartres...*".²⁰² Een ander relaas verhaalt in dezelfde lijn: "*...et l'ochirent pour aucunes coustumes qu'il dirent qu'on leur avoit eslevées contre leur lois, et aussi disoient-ils que leur sires leur avoit enfreint leur chartes que si prédicesseur avoient confremées, par les mauvais consilliers qu'il avoit avoec luy...*".²⁰³ We bemerken een sterke uiting van conservatisme en een weigering om nieuwe situaties te aanvaarden. Dit is niet erg verwonderlijk daar Lodewijk van Male een sterk centraliserende politiek voerde, gericht op het inperken van de stedelijke macht. Hij wordt hierbij als voorloper van de Bourgondische dynastie beschouwd. Volgens de vertaling van Froissart wilde Frans Ackerman maar instemmen met vrede als: "*...die hertoge van Bourgongen die goede stede van Gendt alle zaken vergeven wille ende hoir voirt in hare vrijheden ende oude rechten*

¹⁹⁹ J. Dumolyn en J. Haemers, "Patterns of urban rebellion", p. 370-371.

²⁰⁰ Een overzicht van de door Cohn voorgestelde typologie: S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 77-107.

²⁰¹ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 77-107.

²⁰² J. Kervyn de Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 163.

²⁰³ *Ibidem*, p. 183.

houden, so sal ic dair nimmermer rebelle tegen wesen."²⁰⁴. Er was blijkbaar een politiek bewuste laag aanwezig onder de bevolking die zich verzette tegen overtreding van privileges. De Gentse opstandelingen vielen ook niet direct de vorst op zich aan, wel zijn omgeving en raadgevers. Zo werd heel zelden het eigenlijke gezag onder vuur genomen, een volledige verwerping van de maatschappelijke orde bleek een stap te ver te zijn voor opstandelingen. Mooi voorbeeld zijn de brieven die de Gentenaren naar de Franse koning Karel V net voor zijn dood nog hadden geschreven met daarin duidelijke omschrijvingen dat het niet zijn gezag was dat werd aangevallen, maar het onjuist gedragen van de graaf jegens hen. Ook zijn jonge opvolger werd in 1382, wanneer een Franse invasie in Vlaanderen werd gepland, niet rechtstreeks aangevallen: "...wat zotter rade ende verwaende heeft dat jonge coninxkijn bij hem, die hem hiertoe upblasen ende duytsmaken..."²⁰⁵. Dat deze visie door de verschillende jaren van de opstand gehandhaafd werd, bewijst het voorstel van de stad om de koning van Engeland als vorst te erkennen. Gent was dus bereid om Richard II leenhulde te brengen als zijnde koning van Frankrijk en dus suzerein van het graafschap Vlaanderen.²⁰⁶ De pijl werd dan wel op een ander vorstenhuis gericht, de afschaffing van het heersende maatschappelijk ideaal, een zogenaamd prerepublicanisme, werd dus niet beaamd. S.K. Cohn vindt geen bewijs van de stelling dat de koning of diens raad met respect werd behandeld en dus wel werden aangevallen. De hier weergegeven voorbeelden bewijzen voor deze detailstudie het tegendeel.²⁰⁷ Wat Cohn wel onderstreept, is dat opstanden, waarbij hij ook specifiek deze opstand aanhaalt, veelal ontstonden wanneer rechten en privileges in gevaar kwamen of werden geschonden. Cohn meent dat de kroniekschrijvers meestal als redenen van de massa de 'lust for liberty' en bevrijding van de tirannie voorzagen.²⁰⁸

Ook andere kronieken halen dezelfde motieven aan. Bij de uitbraak van de opstand in 1379 wordt volgende omschreven: "*se esmeut le commun de la ville de Gand...*". De auteur geeft als reden het bedreigen van de "*lois et coutumes*". Wanneer de aanhangers van de graaf horen van "*la malle vollunté dudit commun*", verlaten ze de stad en voegen ze zich bij de graaf.²⁰⁹ De *Kronyk van Vlaenderen* geeft ook een gelijkaardig visie over de motieven weer, weliswaar niet zo specifiek. De oorzaak van de oorlog tussen Brugge en Gent was de schuld van het "*...quade bestier van Lodewijk van Male, ende sijn simple ende slicht regement.*" Hierbij werd de graaf direct aangevallen, wat heel uitzonderlijk is, maar dit wordt meteen genuanceerd door de kroniekschrijver. De meeste schuld was

²⁰⁴ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 524.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 250-251.

²⁰⁶ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 120.

²⁰⁷ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 136.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 141-143.

²⁰⁹ J.J. De Smet, *op. cit.*, p. 26.

namelijk te leggen bij de entourage en raad van de graaf, laatstgenoemde zelf was wel altijd eerlijk en oprecht geweest.²¹⁰

Aangezien we de concrete feiten niet kennen, is deze stelling niet na te gaan. Afgaande op de kroniekschrijvers moet de terughoudendheid om de graaf en dus in feite de 'legitieme' machthebber direct aan te vallen, worden gezien.²¹¹

Terwijl bovenstaande citaten blijf geven van de oorzaken van de opstand, vermelden andere bronnen de eigenlijke aanleidingen. De auteur van de *Chronique Rimée* ziet eerder de disputen tussen de verschillende steden in het graafschap Vlaanderen als motivatie voor het uitbreken van de opstand. Hierbij werd de graaf verheerlijkt als zijnde een God. Het geschil tussen Brugge en Gent, wat de uiteindelijke aanleiding zou zijn, wordt hier als de reden voor het begin van de opstand aangegeven.²¹² Dat de auteur zich echter niet blind staarde op één reden blijkt door de vermelding van het feit dat de Gentenaren zich bedreigd voelden "*sur les franchises de la ville*"²¹³. Alle redenen die de opstandige massa, van wie nog altijd geen specificaties worden gegeven, ook mag gehad hebben, krijgen geen aandacht in dit relaas. Vlaanderen was een heel welvarende regio, wat de verdienste was van de graaf "*Or et argent ses gens habunde, Et les biens de tout le monde, Et par especial au comun.*"²¹⁴. Met deze laatste woorden wordt geïnsinueerd dat *le commun* de schuldige was.²¹⁵ Froissart ziet de foute communicatie en inlichtingen tussen de verschillende betrokken groepen als oorzaak als ook de haat die Gent droeg tegen de graaf en Brugge. Aanvankelijk wordt Gent omschreven als een goede welvarende en machtige stad. Het dispuut betreffende de verbinding van de Leie met Brugge wat door Jan Yoens en de schippers en Witte Kaproenen werd tegengehouden werd als aanzet aanzien.²¹⁶ Interne vetes - tussen de schippersfamilies Yoens en Mahieu - lagen ook mee aan de basis van een escalerend conflict.²¹⁷

Wanneer we concluderend samenvatten kan niet volgehouden worden dat Gent niet streefde naar een grote mate van onafhankelijkheid. Waarschijnlijk was dit nog niet het geval in de beginfase waar er concreet werd geageerd tegen een geïsoleerd feit, namelijk het graven van de Brugse Leie.²¹⁸ De

²¹⁰ P. Blommaert en C.P. Serrure, *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*. Gent, Vanderhaeghen-Hulin, 1839-40, boek I, p. 234.

²¹¹ Zoals in hoofdstuk 1 duidelijk werd, behoorden de kroniekschrijvers heel vaak tot de entourage van de vorst of was deze hun mecenas.

²¹² H. Pirenne, *op. cit.*, p. 3.

²¹³ *Ibidem*, p. 7-8.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 7-8.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 7-8.

²¹⁶ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 160-161.

²¹⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 162.

²¹⁸ Dit werd echter ontkracht door M. Vandermaesen, "Vlaanderen en Henegouwen onder het huis van de Dampierre 1244-1384."

toelating voor deze graafwerken die gegeven werd door Lodewijk van Male druiste in tegen de verworven rechten en privileges van de stad Gent, i.e. het graanstapelrecht. Naarmate de opstand vorderde, evolueerde ook het opstandig bewustzijn. Ongetwijfeld zag Gent in de jaren 1381-1382 - wanneer een sterk anglofiele fractie de opstand naar zich toe trok - in de Engelse koning een vorst ver van huis, die zich niet direct in de interne zaken van het graafschap zou moeien. Blockmans stelt dat er gestreefd werd naar een alternatief voor de centralisatie, namelijk de autonome macht van de grote steden die elk een 'kwartier' beheren.²¹⁹ Zoals hoger vermeld, probeerde Gent opnieuw het stadstaatideaal, zoals dat er onder de opstand van Jacob van Artevelde was, te herstellen.²²⁰ Een groot verschil echter is dat in de eerste helft van de 14^e eeuw de opstand uitbrak vanwege een zwakke graaf, Lodewijk van Nevers, terwijl in de opstand van 1379-1385 de opstand juist uitbrak omdat Lodewijk Van Male sterker wou worden door het steeds meer naar zich toetrekken van privileges die reeds van oudsher eigendom waren van de steden. In dit licht hoeft men dus ook de visie van de stadstaten en autonomie niet te zien als een revolutionaire ideologie, maar eerder als een streven naar een vroegere (verbeelde) ideaaltoestand en dus in wezen reactionair.

Blockmans stelt zelf dat de opstandelingen niet de vernietiging van de monarchie beoogden. Wanneer hun graaf echter gevlucht was, zocht men naar een regent²²¹, in het specifiek geval van Gent in 1379-1385 namelijk de Engelse koning en in het laatste jaar van de opstand in persoon omgezet door de Engelse ridder Jehan Bourcier. Het hoeft geen betoog dat de macht die deze 'nieuwe vorst' toegeschoven kreeg sterk beknot was.

Over een concrete invulling in verband met de opstandige groepen die deze redenen gebruikten om in opstand te komen, blijven de kroniekschrijvers oppervlakkig. De opstandige massa, dikwijls aangeduid als simpelweg *le commun*, wordt hierbij altijd in algemene termen omschreven en is er bijgevolg nu nog geen diepgaande analyse van deze gediversifieerde groep mogelijk. Het staat echter wel buiten kijf dat de samenstelling van deze opstandige massa sterk varieerde in deze 6 jaar durende opstand. De bezielers van de opstand hadden hun motieven en ideologie, maar dit betekende niet dat deze dezelfde bleven gedurende de volledige opstand. Van een anglofiele strekking wordt, in de kronieken, tijdens de beginfase die geleid werd door de schippers en Jan Yoens niet gerept. Gent kende wel al lang een toenadering, vooral economisch, tot Engeland, maar een doorgedreven anglofilie was dus in de eerste fase van de opstand nog niet aan de orde. Dergelijke

²¹⁹ W.P. Blockmans, "Alternatives to monarchical centralisation: the great tradition of revolt in Flanders and Brabant." In: H. Koenigsberger, *Republiken und Republikanismus im Europa des frühen Neuzeit (Schriften des historischenKolloqs, Kolloquien 11)*, München, 1988, p. 152.

²²⁰ Zie supra

²²¹ W.P. Blockmans, *art. cit.*, p. 153.

veranderingen in motieven en ideologieën zullen zo logischerwijs ook een verandering in de opstandige massa teweegbrengen.

J. Dumolyn en J. Haemers hebben het in hun bespreking van Vlaamse stedelijke opstanden over een groep mensen die samen rebelleerden omdat ze gemeenschappelijke interesses hadden en zich terdege bewust waren van deze interesses. Stedelijke opstanden in laatmiddeleeuws Vlaanderen waren geen irrationele uitbarstingen van hopeloze en verhongerde armen. Honger wordt in Vlaanderen niet aanzien als een hoofdreden, hoewel een piek in de graanprijzen wanhopige ambachtslui en armen kon overhalen deel te nemen aan een opstand of deze te radicaliseren. Een zeer hachelijke situatie in 1382, wanneer Gent na maandenlange afsluiting van de buitenwereld in voedselnood kwam, is hier een uitstekend voorbeeld van. Toch zijn dit geen oorzaken. Het gaat over politieke, zelfbewuste burgers die hun interesses omzetten in concrete eisen. Uit een vergelijking van verschillende opstanden blijkt duidelijk dat dergelijke massa's een sterk heterogene groep vormden, die een mix van verschillende politieke en economische eisen nastreefden, meestal ter herstelling of uitbreiding van bepaalde rechten. Deze sterke heterogeniteit kon echter ook leiden tot een verzwakking door een vermindering in cohesie en solidariteit. Dit bewijst dat opstanden niet herleid kunnen worden tot disputen tussen ambachtslui en patriciërs.²²² De Gentse oorlog past zeer goed binnen dit geschetste kader.

²²² J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 384-386.

2.3 Allianties/ coalities: een voortdurend veranderende samenstelling van de opstandige massa.

Bij de bespreking van allianties en coalities bij de opstandelingen is het op zijn plaats eerst een woordje uitleg te geven bij het voorkomen van stedelijke netwerken. Zoals M. Boone stelt: “Een stedelijke gemeenschap was uiteraard meer dan de som van individuele poorters, bestuurd door een eigen schepenbank. Tussen individu en bestuurders had zich in de loop der jaren een netwerk van zowel formele als informele instanties geïnstalleerd, dat op een positieve wijze het samenleven van diverse belangengroepen mogelijk maakte.”²²³ J. Haemers merkt op dat het vooral de stedelijke elite was die via patronage en makelaardij uitgebreide netwerken kon smeden. Daarnaast ziet Haemers verwantschappen als de basis bij uitstek voor elk middeleeuws netwerk. Netwerken waren aanwezig op alle niveaus, zoals aangehaald bij de stadselite, maar ook in het ambachtelijke milieu. Tenslotte waren er nog op dagdagelijks niveau vormen van netwerken, dewelke door Haemers worden aangeduid als: “Vrienden, magen en burenen”. Verstoringen in deze netwerken waren dan ook dikwijls de basis of het gevolg van opstandigheid.²²⁴

De eerste fase van de opstand werd gedictieerd door Jan Yoens²²⁵ en de Gentse schippers die door het graven van de Brugse Leie hun monopolie op stapelrecht van graan rechtstreeks in het gedrang zagen komen.²²⁶ Hierbij dient echter meteen een nuance worden gemaakt die verder geldt voor alle generaliserende termen, zoals deze van de schippers. Froissart verhaalt uitvoerig over een vete tussen de twee Gentse schippersfamilies Yoens en Mahieu (Mayhuus of Meyhuus). Een onder andere voortdurend streven naar het bemachtigen van de dekenzetel en het winnen van de steun van de achterban zorgde voor een constante bron voor twist.²²⁷ Bij het ontdekken van de Brugse graafwerken zouden de schippers dan gezamenlijk naar Yoens getrokken zijn om raad te vragen, met de gekende gevolgen van dien.²²⁸ Het lijkt echter weinig waarschijnlijk dat een ambacht waar verschillende grote families aan het hoofd staan en elkaar voortdurend bestrijden, zich plots volledig

²²³ M. Boone, “Netwerken in steden.” In: W. Prevenier en W.P. Blockmans, *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, p. 240.

Voor de Gentse netwerken specifiek: J. Haemers *De Gentse opstand (1449-1453): de strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*. Kortrijk, UGA, 2004, p. 62-116.

²²⁴ J. Haemers, *op. cit.*, p. 67, 77, 94 en 109.

²²⁵ Diepgaande uitwerking: zie hoofdstuk: ‘leiders’, verder ook D. Nicholas, *op. cit.* p. 240.

²²⁶ De opmerking van Vandermaesen, dat de Zuidleie bezwaarlijk aanzien kan worden als oorzaak wordt indachtig gehouden, zie supra.

²²⁷ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 5-14.

²²⁸ *Ibidem*, p. 12-15.

gaat verenigen. De familie Mayhuus en haar achterban zal in deze fase niet hebben geparticipeerd in de gewelddadige actie geleid door Yoens, nog steeds de privétwist indachtig. Dit wordt bewezen wanneer het tot de confrontatie komt tussen de baljuw Rogier van Outryve en Jan Yoens met de Witte Kaproenen: Mayhuus (Meyhuus) bevond zich aan de kant van de baljuw tegen Jan Yoens, die door talrijke retorieken zijn uiterste best had gedaan om zijn rivalen op een slecht blad te krijgen bij de achterban.²²⁹

Dergelijke private vetes konden dus escaleren tot een hoger niveau dan enkel een twist tussen twee families. Vetes waren, volgens F. Buylaert, sterk gepolitiseerde vormen van familiaal gebaseerde conflicten die de vorm van private oorlogsvoering hebben aangenomen.²³⁰ Het was de hoofdfunctie van de stedelijke overheden om dergelijke vetes in de hand te houden. Dit gebeurde echter maar met matig succes daar de steden nog niet genoeg uitgerust waren. Dergelijke conflicten zijn aantoonend in een veranderde sociale ontwikkeling: de oude agrarische clansolidariteit verbrokkelde en men zocht andere vormen zoals associaties gekenmerkt door groepssolidariteit. Dus aan familiebanden werden ook groepsverbanden gelinkt, waardoor een familietwist geëxtrapoleerd kon worden tot grote rivaliserende groepen.²³¹ De sterk beklemtoonde pacificerende werking van het staatsvormingproces op vetevoering, moet voor Gent sterk genuanceerd worden.²³² Zo ziet ook Buylaert de turbulentie rond Filips van Artevelde als sterk gekleurd door de vetestrijd. Vetes waren dan ook nauw verbonden met de politiek bestaande spanningen in grote steden.²³³ D. Nicholas is een sterke aanhanger van het 'vendettaverhaal' en ziet vetes dan ook als broeihaarden en oorzaken van tal van acties die werden ondernomen door leidersfiguren zoals Filips van Artevelde.²³⁴

Het smeden van coalities en allianties was uiteraard cruciaal voor opstandelingen. Wanneer individuen of groepen politieke macht wilden bekomen, dan richtten ze zich eerst tot de heersende politieke elites.²³⁵ Dit moet ook zo gebeurd zijn in Gent. Of de schepenbank instemde met de eisen van de opstandelingen is moeilijk te achterhalen. Froissart verhaalt alleszins in eerste instantie verzoeningspogingen door zowel grafelijke instantie als door de Gentse magistraat.²³⁶ De eerste onderhandelingen handelden over de Gentse uitval van de Witte Kaproenen die volgens P. Rogghé

²²⁹ N. De Pauw, *op. cit.*, p 18 en p. 24-25.

²³⁰ F. Buylaert, "Familiekwesties. De beheersing van vetes en private conflicten in de elite van laatmiddeleeuws Gent." In: *Tijdschrift voor Stadsgeschiedenis*, 2 (2007), p. 1.

²³¹ J. Van Herwaarden, *art. cit.*, p. 106.

²³² F. Buylaert, *art. cit.*, p. 1.

²³³ F. Buylaert, *art. cit.*, p. 3.

²³⁴ Een uitvoerige visie over vetevoering wordt ook in Hoofdstuk 3 van deze verhandeling uitgewerkt aan de hand van de visie van D. Nicholas, *The van Artevelde of Ghent*.

²³⁵ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 382.

²³⁶ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 22.

door de stad werden opgeroepen en georganiseerd.²³⁷ Het was dus de stad zelf die achter de uitval tegen de Brugse gravers van de Zuidleie op Deinze stond. De graaf gaf uiteindelijk toe en maakte een einde aan de aspiraties van Brugge.²³⁸ Dit betekende geenszins een einde van de confrontatie; de discussie ging verder over de Witte Kaproenen. Deze troepen, omschreven als de "*cloecksten, koensten ende overdadichsten gesellen van der stede*"²³⁹ waren uiteraard een doorn in het oog van de graaf; ze waren en bleven namelijk de symbolen van verzet. Het kwam uiteindelijk tot de confrontatie op de Vrijdagmarkt tussen de grafelijke troepen die een Witte Kaproen gevangen hadden gezet en de Witte Kaproenen die zich gesteund zagen door de meerderheid van de Gentse ambachten.²⁴⁰ Op 6 september namen de fungerende Gentse schepenen ontslag of werden ertoe gedwongen en werd een buitengewoon bewind van 5 hoofdmannen onder leiding van Jan Yoens in het leven geroepen.²⁴¹ Het is enkel in deze fase dat de schepenbanken effectief vervangen zouden worden; in de volgende jaren van de opstand bleven ze namelijk in functie naast de hoofdmannen. De regelmatig in functie getreden schepenen van 15 augustus 1379 werden vervangen door de vijf hoofdmannen Jan Yoens, Jan de Winter, Jan de Drussate, Clays van Lippenhove en Gillis vander Houven. Deze conclusies maakte De Muynck op basis van de uitgave van de stadsrekeningen van J. Vuylsteke, alsook P. Rogghé.²⁴² Deze vaststellingen kunnen in twijfel getrokken worden omdat er jammergenoeg van de periode 1377-1380 enkel een staat van schulden bewaard is van de opstandige stad.²⁴³

Aangezien reeds een deken van de Gentse poorterij mee fungeerde in het rebellenbewind, kan niet gesproken worden van een afkeer voor de opstand van de hogere klasse binnen Gent. Misschien kon de schepenbank zich, in deze beginfase, toch nog niet scharen achter een uitgesproken oorlog tegen de graaf van Vlaanderen. Hoe het ook verliep, de opstandelingen hadden blijkbaar een zo danig grote invloed verkregen dat de schepenbank, al dan niet vrijwillig, aan de kant geschoven kon worden. De gehele Gentse gemeenschap zou dan ook het opstandige bewind gesteund hebben, uitgezonderd enkele neringen zoals de vleeshouwers en enkele graafgezinde burgers en leden van de poorterij.²⁴⁴

²³⁷ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 37.

²³⁸ *Ibidem*, p. 40.

²³⁹ N. De Pauw, *op. cit.*, p.18.

²⁴⁰ Over de confrontatie op de Vrijdagmarkt blijkt twijfel te bestaan: P. Rogghé verwijst naar Froissart waarbij de confrontatie zou hebben plaatsgevonden op de Kouter, terwijl Froissart toch duidelijk stelt dat de confrontatie plaatsvond op de Gentse Vrijdagmarkt: J. Kervyn de Lettenhove, *op. cit.*, p. 180.

²⁴¹ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 41.

²⁴² R. De Muynck, *art. cit.*, p. 315 en P. Rogghé, *art. cit.*, p. 41.

²⁴³ J. Vuylsteke, *De rekeningen der stad Gent: tijdvak van Philips van Artevelde 1376-1389*. Gent, Hotse, 1893, p. V.

²⁴⁴ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 41.

Doordat de Witte Kaproenen op dat moment enorm sterk stonden, durfde niemand kritiek te leveren, aldus Froissart.²⁴⁵

Hij bemerkt dat vele *rijke, eerbare en wijze poorters* van Gent absoluut niet akkoord waren met de gebeurtenissen. Heimelijk vergaderden ze en begrepen de kwaadheid van de graaf en vonden het jammer dat ook zij zouden getroffen worden door deze omstandigheden. Jan van der Zickelen²⁴⁶, een *zeer wijs man met groot aanzien*, vertrok net als anderen naar zijn landgoed buiten Gent.²⁴⁷

In deze context dient dan ook de machtswisseling worden geplaatst. Wanneer machthebbers, in dit geval de Gentse schepenbank, een verenigde groep moesten trotseren, verloren ze al vlug hun politieke aanhang aan het alternatieve orgaan dat de publieke ruimte opeiste en de controle over de magistratuur.²⁴⁸ Opstand deed zich voor op een grotere schaal wanneer er verschillende belangengroepen waren onder de stedelijke elites. Economische voordelen, netwerken en politieke frustraties konden zorgen voor een gezamenlijke uitval van politieke en economische elites samen met ontevreden ambachten en hun achterban. Dit moet zonder twijfel het geval geweest zijn in de Gentse oorlog van 1379-1385. Zoals reeds aangehaald werd, was de opstandige massa zeer heterogeen, en wisten verschillende belangengroepen hun eisen te bundelen en zo samen naar buiten te treden. De kroniekschrijvers echter maken hiervan weinig gewag. Froissart stelt wel duidelijk dat de stedelijke samenleving zeker niet homogeen was. Hij zag vele verschillen binnen de stad, maar hij haalt ook uit naar de 'goede mensen' door hen hun laksheid te verwijten. Volgens hem kozen ze geen kant en lieten zo de weg open voor demagogen om het beleid te bepalen. Froissart zag namelijk een samenwerking tussen graaf en poorterie noodzakelijk voor voorspoed, rust en vrede.²⁴⁹ Van Herwaarden maakt meteen de correcte opmerking dat vele leden van de poorterie wel actief deelnamen aan de opstand, zoals ook duidelijk blijkt uit de studie van A. van Oost²⁵⁰, en dus vast en zeker niet als spelers van op de zijlijn kunnen worden aanzien.²⁵¹ Het na de periode van Jan Yoens verder functioneren van de poorterie als een van de Drie Leden van Gent in het stadsbestuur is hier ook een duidelijke verwijzing naar. Froissart verhaalt over de grote sommen die de rijken moesten ophoesten op vraag van de opstandelingenleiders: "*Il faut à la bonne ville de Gand à present finance pour payer nos saudoyers qui aident à garder et à deffendre nos jurisdictions et nos*

²⁴⁵ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 27.

²⁴⁶ In de uitgave van J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 183: Jehans de la Faucille.

²⁴⁷ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 28-29.

²⁴⁸ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 383.

²⁴⁹ J. van Herwaarden, *art. cit.*, p. 108.

²⁵⁰ A. Van Oost, *art. cit.*

²⁵¹ J. van Herwaarden, *loc. cit.*

franchises, ..., car, se il desissent dou non, il fuissent tantos mort..."²⁵². Dat de auteur echter niet veel medelijden heeft met hen, blijkt uit het vervolg waarbij hij hen beschuldigde de baljuw (die in 1379 werd gestuurd door de graaf) niet te hebben bijgestaan. Wanneer ze dit wel hadden gedaan en zo hun rechtmatige heerser hadden gesteund, zouden ze nu niet in deze situatie verkeren.²⁵³ Deze verwijzing naar de terughoudendheid van verschillende leden van de poorterij en rijke burgerklasse om de baljuw niet te helpen, kan opnieuw in het licht van actief verzet van de laatstgenoemde groepen worden beschouwd.

Bestaande coalities tussen zowel groepen als individuen konden echter snel vergaan, dit niet in het minst door de voortdurend afwisselende overmacht van de radicalere 'partij' tegenover de graafgezinden. De voorbeelden zijn legio: Jan Perneel, Jan Boele en de heer van Herzele zijn slechts drie voorbeelden van voorname opstandelingenleiders die door het in diskrediet vallen bij de achterban, door persoonlijk conflict, als zondebok etc. werden verbannen en/of vermoord. Na de dood van Jan Yoens waren Jan Perneel en Jan Boele twee van de vier nieuwe kapiteins van Gent. In de vredesbesprekingen van december 1379 was Jan Perneel aanwezig.²⁵⁴ De Gentse delegatie had een goede ingesteldheid, aldus de auteur van de *Chronique de Franche, d' Engleterre, ...* "...car il avoient bien grand dévotion de parler à monseigneur de Bourgogne pour excuser tout le quemun du pays de Flandres, et leur veurent excuser."²⁵⁵ Dat dit een weinig waarschijnlijke houding is geweest, bewijst de heel sterke positie van Gent gedurende deze onderhandelingen. Ze hadden namelijk nagenoeg volledig Vlaanderen onder hun bewind. De graaf diende dan ook, via zijn schoonzoon de hertog van Bourgondië, die deze vredesonderhandelingen leidde, aan alle eisen van Gent toe te geven. Wanneer in februari 1380 enkele Gentse schippers werden aangevallen en verminkt door een wraakzuchtige neef van baljuw van Outryve, betekende dit volgens Froissart de nieuwe aanzet voor gewelddadige acties. Jan Perneel ging met de Witte Kaproenen naar Oudenaarde waar hij de stad innam en ware schade aanrichtte. De graaf werd er namelijk van verdacht mee in het complot van de verminkte schippers te zitten. Jan Perneels optreden gebeurde echter buiten het weten van de magistraat van Gent die dan hoofdzakelijk gedictieerd werd door graafgezinden.²⁵⁶ Froissart verhaalt: "*Finablement aucunes bonnes gens de Gand, rice homme et sage homme, qui ne voloient que bien et pais, alèrent tant au-devant de ces besongnes, telles que Jehans de le Faucille (Jan van der Zickelen),*

²⁵² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 371.

²⁵³ *Ibidem*, p. 371-372.

²⁵⁴ A. Holsters, *art. cit.*, p. 94.

²⁵⁵ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 224.

²⁵⁶ A. Holsters, *loc. cit.*

*sire Ghiselbrest de Grute et sire Simons Bette et plusieurs d'autres,..., Jehans Prouniaux estoit banis de Gand et de Flandres.*²⁵⁷.

De andere kronieken vertellen hetzelfde verhaal: "Ce temps pendant, banirent les Gantois leur capitaine, qui avoit esté au premier siège de Auldenarde, pour aulcune soupechon, lequel avoit le nom Jehan Preniel, tissererant de draps."²⁵⁸ Dit voorval dient gekaderd te worden binnen de voortdurende partijstrijd binnen Gent; in deze fase konden de graafgezinden blijkbaar hun wil doordrukken om de verbanning van Jan Perneel, die als wever een voornaam leider was geweest, in de hand te werken en hem te beschuldigen van verraad. De idee van het verbreken van de vrede was blijkbaar nog niet rijp. Perneel werd vervolgens door Albrecht van Henegouwen uitgeleverd en onthoofd te Rijsel.²⁵⁹ Bovengenoemde graafgezinden²⁶⁰ werden in 1382 door de radicale, anglofielie fractie, i.e. Filips van Artevelde en Pieter van den Bossche vermoord, omdat ze Jan Perneel de dood hadden ingejaagd. Na de dood van Perneel ondernam een andere kapitein, Jan Boele, samen met radicale Gentenaren tochten gericht tegen de eigendommen van de graafgezinden, ook voor hem zou zijn leiderspositie hem duur te staan komen.²⁶¹ Als gevolg van een foute beslissing of inschattingfout liep hij samen met Aernt (Aernoudt) de Clercq en zijn manschappen die uit Gentenaren en leperlingen bestond in een hinderlaag, met een slachtpartij tot gevolg. Hij werd afgeschilderd als verrader en door zijn eigen medegangers uit verbitterdheid om het leven gebracht in Kortrijk en ging de geschiedenis in als verrader, een typisch voorbeeld van de zondebok.²⁶² De uitschakeling van bijvoorbeeld Zeger, heer van Herzele moet in dergelijke context worden geplaatst. Ieder geval kent haar specifieke redenen voor de uitschakeling van bepaalde individuen die niet meer in het kader pasten of simpelweg omdat een zondebok de gemoederen moest bedaren.

Ook volledige groepen veranderden tijdens de opstand van kamp. De schippers, die in de eerste fase het voortouw namen, bevonden zich in de periode 1382 aan de kant van de verzoeningsgezinden. Zoals aangehaald waren er intern in de ambachten en extrapolierend in alle organisaties voor- en tegenstanders van de opstand. Blijkbaar won in deze fase de contrafractie die aanleunde bij de graafgezinden. Daarnaast kwam dat vanaf de dood van Jan Yoens, het voornamelijk wevers waren die het voortouw overnamen. De confrontatie tussen Frans Ackerman en de hostelier Symoen van Vaernewijck leidde tot een regelrechte confrontatie tussen de radicale anglofielen en de verzoeningsgezinden. Van Vaernewijck liet Gillis de Muelnare, de stadsadvocaat en radicaal,

²⁵⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 228.

²⁵⁸ J.J. De Smet, *op. cit.*, p. 268.

²⁵⁹ N. de Pauw, *op. cit.*, p. 79.

²⁶⁰ Gysbrecht de Grute en Simon Bette.

²⁶¹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 95.

²⁶² *Ibidem*, p. 95-96 en J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 343-347.

vermoorden en beschuldigde Ackerman, van den Bossche en Jacob de Ryke²⁶³ ervan de vrede met de graaf in de weg te hebben gestaan. Zo hoopten de gematigden blijkbaar een reactie bij het volk uit te lokken en zo bovenstaande leiders van de radicale 'partij' uit te schakelen. Het gewenste resultaat werd niet bereikt, de wevers schaarden zich achter de radicalen, terwijl de schippers zich achter van Vaernewijck schaarden. Uiteindelijk werd van Vaernewijck met enkele aanhangers verbannen en bedaarden de gemoederen opnieuw.²⁶⁴ Uit dergelijke disputen kan veel afgeleid worden in verband met de intentie en de wil van de massa. Zo zullen op ieder niveau verschillende attractieve personen hun invloed op hun achterban uit opportunisme hebben willen vestigen, toch daartegenover zullen er vast en zeker eisen of voordelen voor deze achterban hebben ingezet. Uit bovenstaand specifiek geval blijkt dat de schippers in deze fase oorlogsmoe zijn en graag hun handelsactiviteiten op normaal niveau zouden willen hervatten. In 1379 stonden ze aan de basis van de opstand door de turbulenties omtrent een nieuwe belasting van graafswegen, dit in samenhang met het dispuut Mahieu-Yoens. De wevers daarentegen waren klaar om elke gelegenheid, hoe bitter ook, te baat te nemen om hun misnoegdheid te luchten en hun toestand te verbeteren.²⁶⁵ Ook de kleine neringen die zich in deze fase achter hun kopman Pieter van den Bossche schaarden, moeten hun voordeel van een blijvend verzet gezien hebben. M. Haegeman ziet de opstandige massa vanaf het aan de macht komen van de radicale anglofiële strekking in 1382 als een onstandvastige en ongestructureerde massa. De achterban steunde de kern (i.e. Filips van Artevelde, Pieter van den Bossche, Frans Ackerman,...) omdat deze aan hun economische verwachtingen tegemoet kwamen en omdat deze kern een 'populair bewind' voerde.²⁶⁶ Het was een zeer gemakkelijk te manipuleren massa die onderhevig was aan demagogie. Het samenhorigheidsgevoel werd gestimuleerd door het vertoon van het vaandel van de Engelse koning bij openbare manifestaties.²⁶⁷

Een constante interactie tussen verscheidene kopmannen en hun achterban die ze tevreden dienden te houden als basis wordt aanzien als de oorzaak van wisselende coalities. Waar de Gentse opstand van 1379-1385 omschreven wordt als een opstand waar alle lagen van de Gentse bevolking verenigd de wapens opnamen tegen de graaf, moet dus de nuance gemaakt worden dat er ook leden van alle lagen van de bevolking tegen de opstand waren, wat zich uitte in het afsluiten en verbreken van coalities.

²⁶³ Deken van de poortერი.

²⁶⁴ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 58.

²⁶⁵ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 34.

²⁶⁶ D. Nicholas verwerpt deze visie echter door te stellen dat van Artevelde nooit de aspiraties van de lagere bevolkingslagen zou hebben gesteund: D. Nicholas, *The van artevelde of Ghent*, p. 190.

²⁶⁷ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 80-81.

Coalities beperkten zich verder geenszins tot de stadsmuren. Daar de Gentse opstand verscheidene malen de loyaliteit van andere steden kon afdwingen, bleven coalities niet op het niveau van de stad, de zogenaamde kleine traditie, steken. J. Dumolyn en J. Haemers stellen dan ook dat de meest dramatische expressie van stedelijke macht, het toetreden van steden op hun geheel aan een opstand is. Daardoor vergrootten de middelen van de opstand aanzienlijk en werden ze zelfs groter dan deze van de graaf.²⁶⁸ Daarom werd de strijd voor deze middelen ook heel hard gespeeld tussen de pro en contra groepen binnen de verschillende steden. Enkele voorbeelden van Gent werden reeds uitgewerkt en het is geenszins de bedoeling hetzelfde te doen voor de andere grote steden zoals Brugge en Leper. Er wordt gefocust op bepaalde groepen die door de kroniekschrijvers worden aangehaald die verantwoordelijk zouden zijn geweest voor toetreding van de steden tot de opstand. Wanneer na de dood van Jan Yoens en het heruitbreken van de oorlog na de vrede van 1 december 1379 de Gentenaren opnieuw op oorlogspad trekken in het voorjaar van 1380, worden ze volgens Froissart in Leper goed onthaald. Wanneer de "*menus mestiers*"²⁶⁹ van Leper hoorden dat de Gentenaars eraan kwamen, verzamelden ze meteen op de markt in volle uitrusting en wilden de poorten opendoen: "*Doet op! Doet op! Wij willen onse guede gebueren van Gendt hier binnen onser stede hebben.*". De ridders die door de graaf in Leper waren gestationeerd, konden daar uiteraard geen gevolg aan geven, waarop de kleine ambachten reageerden: "*Tot hem! Tot hem! Sla doit! Sla doit! Bij den wonden ende bij den dermen, gij en sult geen heren van onser stede wesen!*"²⁷⁰. Te Leper waren het vooral de ambachten die dus de opstandelingen steunden en op dit ogenblik de macht over de stad konden grijpen. Bij deze groepen is duidelijk een sociaal streven te vinden, bij deze door Gent gedicteerde politieke opstand. Dat ook hier de situatie niet eenduidig was en 'de ambachten' deel uitmaakten van verschillende coalities die op hun beurt in contact stonden met ofwel de Gentenaren ofwel de graafgezinden, wordt duidelijk uit volgend fragment: "*Doe quam den bailliu ende donderballiu ter maerct met myns heeren baniere by den toedoene van den poorters ende andere goede lieden ende quamen staen voor de halle, daer stoeden onder myns heeren baniere de poorters ende de viere neringhen, ende ooc hier naer quam Jacob van der Berst met Sinte Jans prochye met viere banieren van den wevers ende ghinc staen voor den besant, ende doe quam de deiken van de gemeenre neringhe an ende quam onder myns heere baniere, ende doe quamen van alle zyden de weverie en de vullerie an,..., doe trac over an de wevers zyde, Coppin Coppin, Jan Coppins zone, die de baniere drouch van al den neringhen ende dwanc zinen vader over te commen,*

²⁶⁸ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 384.

²⁶⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 196.

²⁷⁰ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 44.

dewelke over ghinc, ende vele banieren van de clene neringhen ende scieden van den goeden lieden."²⁷¹.

Hoewel vooral de wevers bekend stonden voor hun steun aan Gent, waren uiteraard niet alle allianties uit vrije wil tot stand gekomen. Al naargelang welke fractie op dat ogenblik de overmacht in de stad had, werd er veel of weinig verzet gepleegd tegen de Gents rebellen. Wanneer Jan Yoens in 1379 voor de stadspoorten van Brugge kwam met zijn leger, had de Brugse magsittraat niet veel keuze en sloot een pact: "*...entre ceulx de Gand et de Bruges furent la faites aliances et jurées et convenanchies que li devoient demorer toudis li un dallés l'autre, enssi comme bon amit et voisin...*"²⁷². Hoewel gedwongen, geeft Froissart toch mee dat een deel van de bevolking zelfs voor de besprekingen de poorten geopend wilden zien: "*...la grigneur partie de la communauté que tantost on leur alast ouvrir les portes.*"²⁷³. Wanneer de Gentenaren in 1382 het Brugse stadsplein bemachtigden, zijn het opnieuw de ambachten die de rol van meeheulers met Gent krijgen toebedeeld: "*Quant tisserant, foulon et gens de métiers virent le desconfiture ils se trairent vers cheuls de Gant et criant: 'tout ung'.*"²⁷⁴. Ook uit de repressiemaatregelen van de graaf tegen Ieper in 1380, na de opheffing van de tijdelijke vrede, blijkt dat wevers en vollers het voortouw trokken omdat zij het zwaarst werden getroffen: "*li contes de Flandres s'en vint à Ypre, et là fist-il faire grant fuission de justices et décoller mescheans gens, tels que foullons et tiserans qui avoient mors ses chevaliers et ouvert les portes à l'encontre de chiaux de Gand...*"²⁷⁵.

De prinselijke macht toonde echter een zeer grote veerkracht tegenover deze coalities. Ze hadden dan ook een meer legitieme positie dan de rebellen en konden terugvallen op een grotere traditie van regeren²⁷⁶ en stonden altijd in netwerk verbonden met hun collega's en in dit geval ook de leenheer, de koning van Frankrijk. Normaliter probeerden vorsten coalities te breken door verdeel- en heersstrategieën en het tegen elkaar opzetten van de verschillende geallieerde instanties. Specifieke stedelijke ideologie en de verschillende motieven²⁷⁷ van de verschillende steden hielpen de graaf om onenigheid te zaaien. Ook binnen de stad zelf deed de graaf zijn uiterste best om twist te zaaien, waardoor coalities steeds een kort leven waren beschoren.²⁷⁸

²⁷¹ J.J. Lambin, *Merkwaardige gebeurtenissen vooral in Vlaenderen en Brabant (1377-1443)*. Ieper, J.J. LAMBIN (uitg.), 1835, p. 4-5.

²⁷² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 192-193.

²⁷³ *Ibidem*, p. 192.

²⁷⁴ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 205 .

²⁷⁵ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, 230-231.

²⁷⁶ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 384.

²⁷⁷ Zie vorig deel: feitenrelaas en onderdeel 'Ideologie en motieven' in dit hoofdstuk.

²⁷⁸ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 384.

Op een laatste niveau van coalitievorming is er sprake van de toenadering die gezocht werd door Vlaamse opstandelingen, en vooral Gent, buiten de grenzen van het graafschap. Vanaf de anglofiële periode met Filips van Artevelde werd heel actief toenadering met de Engelse vorst gezocht. Grote opstanden, zoals deze van 1379-1385, eindigden ook veelal met interventie van de suzerein van het graafschap Vlaanderen, de koning van Frankrijk. Dergelijke allianties met grootmachten waren ook steeds gedoemd te mislukken daar, zoals op elk niveau, de verschillende instanties uit opportunistische handelden.²⁷⁹ Froissart haalt letterlijk aan dat Filips van Artevelde een alliantie met Engeland vroeg in een brief, die werd meegegeven met de afvaardiging die naar Engeland werd gestuurd waaronder Frans Ackerman: “...li roiaulmes d’Engletière ne se eslongeront mies de avoir l’entrée, l’amour et l’aliance d’un tel païs comme à présent est la conté de Flandres...”²⁸⁰.

Daarnaast kunnen ook nog andere vormen van alliantie of sympathieën die zich meer op symbolisch niveau bevinden, over de landsgrenzen heen worden waargenomen. Na de slag bij Rozebeke werden te Kortrijk blijkbaar brieven gevonden van Parijse opstandelingen gericht aan de Vlaamse opstandelingen, wat wordt aanzien als een vorm van interregionale communicatie. Ook in de jaren 1380 was Gent een belangrijk baken voor andere opstanden, in de straten van Rouen, Amiens en Parijs werd er “Vive Gand” geroepen. Ook werden de karmozijnrood-blauwe hoeden van de Parijse opstandelingen in 1382 vervangen door witte om solidariteit met de Gentenaren te tonen. Het verlies bij Rozebeke betekende ook een tegenslag voor de Parijse en andere Franse stedelijke opstanden op dat moment.²⁸¹ Mollat en Wolff zien ook een sterke connectie en communicatie tussen de verschillende opstanden in de periode van de door hun opgestelde opstandencluster: “*Les années révolutionnaires (1378-1382)*”²⁸².

Het bovenstaande geschetste beeld geeft duidelijk weer dat het zeer moeilijk wordt aan de hand van verhalende bronnen een specifiek sluitende rangorde of conclusie te maken over wie de opstandelingen nu juist waren, daar er in een heel hoog wisselingsritme coalities en allianties werden afgesloten en verbroken. In het volgend hoofdstuk wordt daarom ingegaan op specifieke verwijzingen van de kroniekschrijvers naar *le commun* om zo tot een globaal overzicht te kunnen komen.

²⁷⁹ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 384-385.

²⁸⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek X, p. 75.

²⁸¹ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 163-164.

²⁸² M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 139.

2.4 De massa en 'le commun'

In het eerste hoofdstuk van dit deel werd reeds kort stilgestaan bij de invulling van het begrip "*tcommun*"²⁸³, "*li quemuns*"²⁸⁴, "*le commun*"²⁸⁵. Met deze inzichten in het achterhoofd wordt nu verder de bestudeerde periode van 1379-1385 onder de loep genomen en gezocht naar expliciete verwijzingen van de kroniekschrijvers naar de opstandige massa. Hierbij dient de begripsverwarring tussen *massa* en wat in de kronieken als *le commun* in acht worden genomen. In dit hoofdstuk wordt gepoogd te achterhalen of het begrip *massa*, dat de volledige groep opstandelingen omarmt, te verzoenen valt met de invulling die de kroniekschrijvers geven aan het begrip *le commun*.

Henri Pirenne schrijft in zijn inleiding op zijn uitgave van de *Chronique Rimée* ook consequent over de strijd tussen "*Louis de Male contre les communes*". Hij ziet echter wel democratische aspiraties en sociale reformatorische hervormingen in de daden van de opstandelingen en bekritiseert de graaf voor zijn kortzichtigheid inzake. Hij spreekt over niets anders dan "*horribles tisserands*", "*malvais*" en "*fellons*".²⁸⁶ De auteur van de *Rijmkroniek* is inderdaad niet meteen lovend over de opstandelingen. Wanneer hij de Gentse troepen voor de Brugse poorten beschrijft (eind september 1379) wordt *le commun* in één adem uitgesproken met "*les doyens de tous lez mestiers*" dewelke "*ribaus, kaitis et merdaille*" waren.²⁸⁷ Bij de vredesgesprekken aan de Pont-de-Rhône, geratificeerd op 1 december 1379, geeft de graaf veel toe aan het *commuun*. Uit deze uitleg wordt heel duidelijk dat de auteur van *Chronique Rimée* met zijn *commun* het 'gewone volk' bedoelt. Dit is echter opnieuw heel dubbelzinnig en niet als homogene groep te aanschouwen. Daar de kroniekschrijver gewag maakt van het instellen van een onderzoek ter achterhaling en vergoeding van alle berokkende schade aangebracht, zal het 'gewone volk' toch wel een stevige onderhandeling gevoerd hebben. Het discours is in dat opzicht een contradictio in terminis daar er licht over de opstandelingen, "*gens commun*", wordt gegaan, terwijl de graaf bij dit verdrag eigenlijk de grote verliezer is. In dit opzicht is het onwaarschijnlijk dat *le commun* een bont allegaartje bruten was:

*"Primierent, que li comtes tenroit
As villes grand et estroit
Toutez leur loys et franchises,
Et en le pays seroit mises*

²⁸³ J.J. Lambin, *op. cit.*, p. 6.

²⁸⁴ A. Hocquet, *op. cit.*, p.218.

²⁸⁵ J.J. De Smet, *op. cit.*, p. 266.

²⁸⁶ H. Pirenne, *op. cit.*, p. VII.

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 20.

*Une inqueste de gens commun
Pour correction sur cascun
Faire qui en aucun fait
Contraire des franchises a fait...
Et aussy fu pardonné
Que li commun meffait avoit
As seigneurs, comment ce soit...²⁸⁸*

Het *commun* wordt niet altijd negatief besproken; in verschillende kronieken getuigen de verwijzingen naar een schijnbare neutraliteit in betrekking met de verwijzing naar het opstandige 'volk'. De auteur van de *Chronique de Franche, D'Engleterre...* gebruikt de term wanneer hij spreekt over de vredesonderhandelingen eind 1379: "...car il avoient bien grand dévotion de parler à monseigneur de Bourgogne pour excuser tout le quemun du pays de Flandres, et leur veurent excuzer."²⁸⁹ In deze context worden dus duidelijk de opstandelingen an sich bedoeld. Of de auteur hiermee de gelaagdheid in de opstandelingen voorzag, is hierbij de vraag, waarbij we neigen een negatief antwoord te geven en te stellen dat de kroniekschrijver eerder het opstandige 'volk' (waar dus geen rijke burgerij of poorterij bij was) wil bestempelen. Ook in de *Chronique des Pays-Bas...* wordt neutraal verwezen naar "*le commun de la ville de Gand*"²⁹⁰, de enige negatieve vermelding gemaakt in deze kroniek "*la malle vollunté dudit commun*"²⁹¹ blijft van een relatief grote gematigheid in woordgebruik getuigen. Het memorieboek van de stad Gent spreekt ook met grote gematigheid over de "*grote beroerte*"²⁹²: "*t ghemeente*"²⁹³, "*volcx*"²⁹⁴ zijn de gebruikte termen om die de opstandige massa's moeten aanduiden.

De term wordt niet alleen gebruikt voor de aanduiding van de Gentse opstandelingen, maar wordt ook in andere contexten gebruikt. *Chronique de Franche, D'Engleterre...* verhaalt over de troepen van Lodewijk van Male die in 1380 een beleg rond Gent planden, het volgende: "*L'an M III^c IIII^{xx} assambla monseigneur de Flandres tous ses gentilzhommes ses quemunes, fors ceux de Gant, pour aller assir Gant.*"²⁹⁵ In deze context wordt zonder twijfel gealludeerd op de legermacht van de graaf en waarschijnlijk op het voetvolk dat naast de edelen - "*ses gentilshommes*" - gemobiliseerd werd. Deze kroniek doet dit consequent: "*Item monseigneur refist mandement ou mois de juing de ses gens*

²⁸⁸ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 33.

²⁸⁹ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 224.

²⁹⁰ J.J. De Smet, *op. cit.*, p. 268.

²⁹¹ *Ibidem*, p. 266.

²⁹² P.C. Van der Meersch, *op. cit.*, p. 105.

²⁹³ *Ibidem*

²⁹⁴ *Ibidem*, p. 107.

²⁹⁵ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 237.

*d'armes et quemunes pour aler viers Gand...*²⁹⁶. Opnieuw wordt de legermacht van de graaf bedoeld en wordt er een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de edelen - "*ses gens d'armes*" - en het voetvolk - "*quemunes*" -. Ook la chronique de Flandre vermeldt wanneer in 1381 omstreeks juli opnieuw een beleg rond Gent werd gepland, de graaf "*toutes ses gens d'armes et commugnes gens*"²⁹⁷ verzamelde.

Froissart, die de meest gedetailleerde omschrijving naliet, spreekt net zoals de andere kroniekschrijvers meestal over "*ceulx de Gand*"²⁹⁸, wanneer hij de Gentse opstandelingen wil aanduiden. De term *le commun* wordt dus niet te pas en te onpas in de mond genomen, de vraag stelt zich of de kroniekschrijvers bewust onderscheid maakten in het gebruik van deze termen. Vooral in de beginfase van de opstand verwijst Froissart niet naar *le commun*, maar naar "*ceux de Gand*". Hieruit de conclusie trekken dat opzettelijk gediversifieerd werd in taalgebruik is misschien te voorbarig, maar de mogelijkheid ervan dient toch in acht te worden genomen. Daarnaast hanteert Froissart voor het aanduiden van de graafgezinde partij te Gent consequent "*li riche homme et li sage de Gand*"²⁹⁹ alhoewel hij ook tegenover hen niet altijd even positief stond, wegens hun lakse houding.³⁰⁰ Wanneer de Franse koning in 1382 een brief schrijft naar Filips van Artevelde om vredesonderhandelingen te voeren, blijkt de koning toch overtuigd tegen "*le commun pais de Flandre*"³⁰¹ te vechten. Het is Froissart die de meest nuttige specifiekere verwijzingen meegeeft met betrekking tot de opstandelingen. Wanneer Jan Yoens zijn getrouwen wil verzamelen om uit te rukken laat Froissart weinig twijfel bestaan: "*Il prist tous ceulx dont ik estoit souverains, les Blanc capprons, et, de tous les mestiers de Gand, gens lesquels il avoit le mieux de son accord.*"³⁰². De Witte Kaproenen die constant worden aangehaald en door Froissart enerzijds als de sterkste en moedigste van Gent³⁰³ en anderzijds als "*ribaudaille*"³⁰⁴ worden omschreven, hebben de ambachten die de ideeën van Kaproenenkapitien Yoens deelden aan hun zijde. Deze vermelding geeft een duidelijke indicatie dat er ook ambachten waren die het gedachtegoed van Yoens niet deelden, maar dit wordt niet met zoveel woorden gezegd. Zoals de meerderheid van de historici die Froissart bestudeerden al aanhaalden, is het argumentum ex silencio heel belangrijk in deze kronieken. De tijdelijke coalities met leper en Brugge kunnen hierbij ook als spiegel dienen voor de zoektocht naar de samenstelling

²⁹⁶ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 237.

²⁹⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 175.

²⁹⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 159.

²⁹⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 173.

³⁰⁰ Zie supra

³⁰¹ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek X, p. 92.

³⁰² J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 186.

³⁰³ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 18.

³⁰⁴ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 187.

van de Gentse opstandelingen: "...den volres, wevers ende alsulk cleen ende quaet geselscappe van der stede."³⁰⁵

Zoals P. Ainsworth al stelde, was Froissart zich sterk bewust van de omvang van de macht die ambachten op de stedelijke samenleving in Gent legden. Daarnaast was hij ook niet blind voor de gelaagdheid van de stedelijke samenleving en diens hiërarchie.³⁰⁶ Dit blijkt duidelijk uit een vermelding van een rede zagezegd gebracht door Pieter van den Bossche tijdens de perikelen tussen radicalen en gematigden in de overgang 1381-1382: "et mieux vauroit que elle fust reversée che desoulx-deseure..."³⁰⁷ of zoals de Nederlandstalige vertaling het duidelijker weergeeft: "twair beter dat Gent ommegekert waere, ende dat onderste van der stede upperste lage..."³⁰⁸

De *Cronicke van Vlaenderen* vermeldt ook de "wittecapproenen"³⁰⁹, "wevers"³¹⁰ en "sceppers"³¹¹ als voornaamste aanstokers in de beginfase. Opmerkelijk is de verwijzing naar verschillende Gentse parochies: "...die van Ghent quamen ute heymelicke by nachte, met Sinte-Michiels ende met Sinte-Jacops prochyen; ende huere capiteynen waeren Pietre van den Bossche en Rase van Heerzele..."³¹²

Wanneer Gent in oktober 1381 naar Deinze trok, is er ook blijk van een duidelijke taakverdeling: de Gentse schiplieden maakten een brug met hun schepen, over de Leie trokken dan de "coornebiters, backers en brauwiers". De Sint-Michielsparochie vocht aan de Gentse poort; Sint-Jacobs-, Heilige Kerst- en Sint-Pietersparochie vochten aan de Brugsepoort. Sint-Jacobs en Sint-Niklaas vochten samen met gezellen van Deinze zelf, etc.³¹³

Zoals deze fragmenten ons reeds doen vermoeden, waren niet enkel het ambacht of andere organisatiestructuren de basis voor de bewapeningen, maar ook, zoals uit dit voorbeeld blijkt, de parochies. Hierop wordt dieper ingegaan in het hoofdstuk betreffende de mobilisatie waar bijvoorbeeld aangetoond zal worden dat de wijkorganisatie dikwijls overlapte met de ambachtelijke organisatie, etc. Dit detail voedt de hypothese dat de Brugse auteur van deze kroniek een Gentse ooggetuige heeft gekend of gekopieerd heeft uit een Gentse bron.³¹⁴

Een laatste heel duidelijk voorbeeld in deze context is de samenstelling van gijzelaars geëist door de graaf bij de vredesgesprekken van 1381. De graaf wilde 500 gijzelaars uit Gent: "...te wetene III^c uter

³⁰⁵ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 94.

³⁰⁶ P. Ainsworth, *art. cit.*, p. 65.

³⁰⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 444.

³⁰⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 146.

³⁰⁹ N. de Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 5.

³¹⁰ *Ibidem*, p. 5.

³¹¹ *Ibidem*, p. 6.

³¹² *Ibidem*, p. 13-14.

³¹³ *Ibidem*, p. 25-26.

³¹⁴ M.-R. Dauwe, *op. cit.*

weverye, l' ueter poorterye ende l' uten neerynghen."³¹⁵. Blijkbaar wilde de graaf er zich van vergewissen dat deze groeperingen zich zeker niet meer tegen hem zouden keren. Opmerkelijk opnieuw dat er 100 leden van de poorterij dienden in gevangenschap te gaan, wat opnieuw de actieve rol van (een deel) van de poorterij bewijst.

Ten slotte is er ook een verwijzing naar vrouwen in de opstand, deze krijgen we van de *Chronique de Franche, D'Engleterre...* in de verwickelingen in het jaar 1383, wanneer de koning van Frankrijk Vlaanderen binnenvalt: "*Et avoit à l'autre lez du pont, environ de II^M hommes gens du pays de Flandre, lesquelz gardoient le pas, et y avoit plusieurs femmes armées aves les Flamens.*"³¹⁶. Of hier gesproken kan worden van een accurate neerslag van de feiten kan in twijfel getrokken worden, mogelijks wilde de kroniekschrijver spot drijven met de opstandelingen, daar ze zelfs hun vrouwen lieten meevechten. Zoals Cohn echter stelde, was de participatie van vrouwen in opstanden heel zeldzaam.³¹⁷

Zoals uit dit en vorig hoofdstuk blijkt, wordt een zeer grote en actieve rol aan de ambachten toegeschreven in de Gentse opstand van 1379-1385. Ook de poorterij wordt direct of indirect met de vinger gewezen door de kroniekschrijvers. Wanneer het op de analyse van de term *commun* aankomt, dient geconcludeerd te worden dat deze niet gelijk te stellen valt met de volledige opstandige massa. Er wordt duidelijk verwezen naar de lagere, armere lagen van de bevolking zoals arbeiders en gewone parochianen. Alle kroniekschrijvers maken gewag van "*ceulx de Gand*"³¹⁸, of "*die van Ghend*"³¹⁹ wanneer ze de Gentse opstandelingen willen aanduiden. De vraag stelt zich of de kroniekschrijvers bewust onderscheid maakten in het gebruik van deze termen. Zoals uit de verwijzingen in dit hoofdstuk blijkt, zijn er verschillende manieren om groepen opstandelingen te benoemen, volgens ambacht, parochie etc. Daarom wordt in volgend hoofdstuk stilgestaan bij de manier waarop verschillende organisatiestructuren hun leden effectief konden mobiliseren om ten strijd te trekken. Daarnaast worden ook de verschillende symbolen en emoties die hierop impact hadden, besproken.

³¹⁵ M.-R. Dauwe, *op. cit.*, p. 24.

³¹⁶ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 247.

³¹⁷ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 135.

³¹⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 159.

³¹⁹ N. de Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 27.

2.5 Mobilisatie en symbolen

Om praktisch een opstand te kunnen lanceren, moeten belanghebbenden eerst op een bepaalde manier gemobiliseerd worden. Vanaf de 12^e eeuw was er een cultuur ontstaan van massavergaderingen, die vooral in de beginfase werden georganiseerd onder het voorwendsel samenkomsten te zijn van religieuze broederschappen.³²⁰ Er ontwikkelde zich dus een traditie die zich tegen het einde van de 14^e eeuw al zeer goed in voege was en zeer geordend verliep. Protest en opstand kenden specifieke organisatorische structuren die meestal in de lijn liepen van de traditionele types van solidariteit en structurele organisatievormen. Dit kon vele vormen aannemen, zoals in vorig hoofdstuk al verscheidene verwijzingen zijn weergegeven: naar ambachten, wijken en parochies, familiebanden, politieke groepen, associaties zoals schuttersgilden en broederschappen.³²¹ Het is dan ook niet verwonderlijk dat in tijden van geweld en opstand de reeds gekende structuren als basis werden gebruikt. De kroniekschrijvers waren blijkbaar heel goed op de hoogte van deze praktijken en vermelden bij het aanhalen van de opstandige massa deze organisatiestructuren. Bij het beleg van Gent door de graaf in september 1380 ondernam Gent een tegenactie door Aalst te beleggen, het was de "*Sinte-Niclaeus prochye*"³²² die de honneurs waarnam, "*het waeren scrinewerckers, goudsmeden, linewevers, die van dier prochye waren*".³²³ Deze beschrijvingen geven twee voorbeelden van deze organisatiestructuren weer, de parochie en het ambacht, die heel vaak door elkaar liepen. Mensen van het verschillende ambacht troepten dan ook heel dikwijls samen in één wijk om zo gezamenlijk eventuele installaties en gebruiksvoorwerpen te kunnen bekostigen en gebruiken.³²⁴

Tijdens de opstand werd sterk beroep gedaan op het gemeenteleger van Gent dat opgeroepen werd door de opstandige magistratuur. J. Putseys bestudeerde de samenstelling van dit gemeenteleger op een zeer grondige wijze in zijn licentiaatsverhandeling³²⁵ en publiceerde hierover ook in 'de gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795'³²⁶. Voor een diepgaande,

³²⁰ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 388.

³²¹ *Ibidem*

³²² N. de Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 11.

³²³ *Ibidem*

³²⁴ M. Boone, *loc. cit.*

³²⁵ J. Putseys, *De Militaire organisatie in de steden van het graafschap Vlaanderen in de late middeleeuwen. De Vlaamse gemeentelegers of stedelijke milities in de 14^e en de 15^e eeuw, met bijzondere aandacht voor het gemeenteleger van Gent*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1994, 231 p.

³²⁶ J. Putseys, "Gemeenteleger van Gent (12de eeuw – 1500)." In: W. Prevenier, B. Augustyn, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, Algemeen rijksarchief studia 72, 1997, p. 225-232.

recentere en meer accurate studie, wordt verwezen naar J. Haemers en B. Verbist.³²⁷ In het graafschap Vlaanderen was het burgerschap onlosmakelijk verbonden met het vrijwaren van de stedelijke voorrechten en de veiligheid van de stad. Alle weerbare mannen tussen de twintig en zestig konden worden opgeroepen voor militaire dienst. Het hoeft ons dus niet te verwonderen dat Gent in periodes van onrust grote getale kon mobiliseren³²⁸ (daarom werd ook deze categorie mannen gefixeerd bij de voorgestelde eisen door Lodewijk van Male).³²⁹ Het Gentse gemeenteleger bestond uit verschillende delen: de grootste groep, de zogenaamde sergeanten, waren de gerekruteerden uit ambachten en poortერი. Daarnaast waren nog enkele speciale korpsen die ter beschikking stonden voor de landsverdediging.³³⁰ De voornaamste hiervan waren de schutters, de Witte Kaproenen en de 'ribauden' of koningskinderen.³³¹ J. Putseys stelt dat vanaf Jacob van Artevelde de ambachten de kaders van het Gentse gemeenteleger vormden, dit ter vervanging van de vroegere wijk- en parochieorganisatie. Voor wevers en volders bleef de topografische indeling gemakshalve staan.³³² Zoals ook bovenstaand voorbeeld aangeeft, waren de andere ambachten waarschijnlijk ook nog per wijk samengetroeft en wordt zo nog gemengd verhaald over parochies en ambachten. Deze laatste vormden namelijk het overgrote deel van de dienstplichtige krijgslieden, waarbij elke ambachtsman een wapenuitrusting en wapen diende te bezitten. Elke ambachtsman was vervolgens gehuld in een overkleed dat een specifieke kleur had per ambacht, daarnaast werd elk ambacht nog voorafgegaan door de banier van het ambacht dat een sterke symbolische waarde met zich meebracht, namelijk het privilege om zich militair en politiek te organiseren.³³³ De ambachten werden aangevoerd door hun deken(s) die een zeer belangrijke rol speelde(n) in periodes van opstand. Zo werden de Gentse hoofdmannen volgens Froissart gekozen door de dekens van de ambachten en enkele leden van de poortერი.³³⁴ Dat ambachten in zeer grote mate betrokken waren bij deze milities en extrapolierend bij opstanden, hoeft ons geenszins te verbazen, daar een individu eerst en vooral lid was van een collectief dat voor het individu kwam. Met hun machtsuitbreiding na 1302 was het ambacht dan ook het orgaan bij uitstek om een netwerk van sociale relaties uit te bouwen.³³⁵ Het Gentse gemeenteleger omvatte ook een korps kruisboogschutters, de Sint-

³²⁷ J. Haemers en B. Verbist, "Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw: Een politieke, financiële en militaire analyse van de stadsmilitie" ter perse in *HMGOG*, 2008.

³²⁸ J. Haemers en B. Verbist, *art. cit.*, p. 1.

³²⁹ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 160.

³³⁰ J. Haemers en B. Verbist, *art. cit.*, p. 7.

³³¹ *Ibidem*, p. 14.

³³² J. Putseys, *art. cit.*, p. 228-229.

³³³ *Ibidem*, p. 229, verdere uitwerking van het symbolische aspect: zie volgend onderdeel.

³³⁴ R. Verbruggen, *op. cit.*, p. 97.

³³⁵ *Ibidem*, p. 100.

Jorisgilde³³⁶, die ook in de bronnen aangehaald wordt. “*Ende de scotters van binnen scoten zo ontzienlic met boghen, met bussen evengherynghen,...*”³³⁷. Deze schutters hadden net zoals het befaamde korps van het Gentse gemeentelager, de Witte Kaproenen, een bezoldigde functie.³³⁸ De Witte Kaproenen vormden de voorhoede van de stedelijke militia, die getraind was in het hanteren van verschillende wapens.³³⁹ De deken van de Witte Kaproenen had doorgaans slechts twaalf à veertien man onder zich; voor belangrijke expedities wordt gewag gemaakt van een honderdtal mannen. Daarom stellen Haemers en Verbist dat de Witte Kaproenen waarschijnlijk uit een harde kern bestonden die in tijden van nood uitgebreid kon worden.³⁴⁰ Voorgestelde getallen weergegeven in de kronieken zullen hoogst waarschijnlijk wel overdreven zijn: “*Aernt die Clerck geordyneert tot Gavres te trecken met VII^c gesellen van den Witten Caproenen.*”³⁴¹ Froissart blijft bij het weergeven van getallen voorzichtig en beperkt zich tot: “*XV^c gewapent starck*”³⁴² of “*III of IIIM van hoiren volke ende met hem die capyteyne van die Witte Caproenen*”³⁴³ en definieert hij niet concreet de samenstelling van het gewapend volk. De verschillende kroniekschrijvers vermelden dan ook totaal andere hoeveelheden gemobiliseerde manschappen bij dezelfde evenementen. Volgens de *Kronyk van Vlaenderen* vertrekt Jan Yoens op tocht met 2000 man³⁴⁴, terwijl Froissart er 10.000 van maakt.³⁴⁵ Froissart voorziet ons van te veralgemenend cijfermateriaal, dat in vergelijking met ander bronnenmateriaal niet altijd even waarschijnlijk is.³⁴⁶

Dat het enkel het gemeentelager van Gent zou zijn geweest dat actief vocht in de oorlog lijkt onwaarschijnlijk; na een 6-jaar lange uitputtingsstrijd is het quasi onmogelijk dat dezelfde basis nog altijd die strijd voerde. Ook met de wisselende allianties stredden al naargelang het tijdstip in de opstand bepaalde groeperingen wel dan niet mee. Tenslotte werd ook frequent gebruik gemaakt van *enginen* en artillerie van de stad, zoals bijvoorbeeld bij de belegering van Dendermonde in 1380³⁴⁷: “*Hoire huysen, die sij gebolwerct hadden voir tscieten van den bussen, ende oic voir dat vierscut, dat*

³³⁶ J. Putseys, *art. cit.*, p. 229.

³³⁷ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 26.

³³⁸ J. Putseys, *De Militaire organisatie in de steden van het graafschap Vlaenderen in de late middeleeuwen*, p. 149.

³³⁹ J. Putseys, “Gemeentelager van Gent”, p. 230.

³⁴⁰ J. Haemers en B. Verbist, *art. cit.*, p. 16.

³⁴¹ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 117.

³⁴² *Ibidem*, p. 117.

³⁴³ *Ibidem*, p. 43.

³⁴⁴ P. Blommaert en C.P. Serrure, *op. cit.*, p. 238.

³⁴⁵ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 32.

³⁴⁶ Contamine Philippe, “Froissart: Art militaire, pratique et conception de la guerre.” In: *Froissart Historian*, p. 132-144, p. 135.

³⁴⁷ J. Putseys, *art. cit.*, p. 231.

die Vlamingen dach ende nacht deden scieten...".³⁴⁸ De busschieters kunnen net als de Witte Kaproenen en de koningskinderen als een speciaal korps van het Gentse gemeenteleger worden aanzien.³⁴⁹

De vorm van massaverzamelingen die soms leidden tot het uitbreken van een opstand, wordt vaak met de naam *wapeninghe* aangeduid. Ook de Gentse opstand kende verschillende *wapeninghes*, zowel in begin als tijdens de opstand, de meest bekende is zonder twijfel de eerste, waarbij de baljuw Rogier van Outerive het leven liet: "ende hieromme liepen die van Ghendt in wapenen ende waren zeer beroerd ter Maerct..."³⁵⁰, "de overballiu van Ghend dootgeschlegen in eene wapenynghe"³⁵¹, etc. Ook in andere steden "quam de wapeninghe"³⁵² waarbij grafelijke sympathisanten en opstandgezinden recht tegenover elkaar gingen staan. Hierbij wordt de laatste tijd ook sterk de rol van emoties geherwaardeerd, naast de heel belangrijke rol van symboliek. Dumolyn en Haemers stellen dat rebellen zich met hun stad identificeerden, wat ook in onze opstand duidelijk naar voren komt. Froissart vermeldt de strijdkreet van de Gentenaren in de strijd tegen de grafelijke troepen, waarbij de identificatie van de Gentaren geen twijfel laat: "Gand! Gand!".³⁵³ Hun veronderstelling dat de groepsverbanden die de stadsmuren overschreden heel zeldzaam zijn, is minder te volgen in de studie van de Gentse opstand.³⁵⁴ Al dan niet geforceerde allianties werden afgesloten tussen verschillende groepen. Allianties en sympathieën buiten de stadsgrenzen waren er dus zeker, maar of de Brugse wevers bijvoorbeeld onder dezelfde voorwendselen als de Gentse wevers de opstand steunden, is wel de vraag. Totaal uiteenlopende motiveringen konden voor eendracht zorgen binnen het opstandige kamp, waardoor niet echt gesteld kan worden dat solidariteit de hoofdreden voor samenwerking tussen gelijkaardige groepen uit verschillende steden vormde.

Om bepaalde groepen te gaan mobiliseren en overtuigen te participeren in een bepaalde collectieve actie, wordt volgens C. Tilly, een bepaald *repertoire* gebruikt. *Repertoire* is hierbij: "The theatrical metaphor conveys a sense of a limited number of relatively distinct routines calling for interaction among allies and enemies that the participants deploy according to negotiating rules, that are more or less familiar to all the participants..."³⁵⁵. Er was inderdaad sprake van een soort repertoire van geweld dat was opgebouwd doorheen de tijd. Dit repertoire omvatte politiek, financieel,

³⁴⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 48.

³⁴⁹ J. Haemers en B. Verbist, *art. cit.*, p. 18.

³⁵⁰ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 4.

³⁵¹ A.-L. Van Bruaene, *op. cit.*, p. 138.

³⁵² J.J. Lambin, *op. cit.*, p. 4.

³⁵³ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 358.

³⁵⁴ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 388.

³⁵⁵ C. Tilly "History, sociology and Dutch collective action." In: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 15 (1989), nr. 2, p. 148.

economisch, sociaal, symbolisch, emotioneel en ritueel geweld.³⁵⁶ Een aanval op de stedelijke privileges, zoals in deze opstand het geval was, kon zo een emotionele uitbarsting met zich meebrengen die in dit geval zich uitte in een *wapeninghe* op het marktplein (bv. Vrijdagmarkt³⁵⁷), waar de ambachten zich verzamelden om hun corporatieve identiteit te verdedigen.³⁵⁸ Zoals Verbruggen reeds stelde zou men geneigd zijn de moord op de baljuw van Outryve die hierop volgde te interpreteren als een chaotische daad van een woedende, ongecontroleerde massa. De beschrijving van Froissart spreekt dit echter tegen. Zo komen we tot het besluit dat de *wapeninghe* verliep volgens een bepaald stramien, een ongeschreven, maar voor iedereen bekend draaiboek³⁵⁹, met andere woorden *repertoire*. Meteen wordt hierbij een sterk symbolische daad gesteld: “des graven banniere wert ter airden nedergeworpen ende geschoirt;...”³⁶⁰.

De verzamelde strijdmacht van ambachten, maar ook bijvoorbeeld de Sint-Jorisgilde en de Witte Kaproenen pretendeerden te spreken voor de stedelijke massa.³⁶¹ Wie erin slaagde om deze samengekomen massa van soldaten aan zijn kant te scharen, kon op dat ogenblik zeer veel macht tot zijn beschikking krijgen. Zo was het succes van de *wapeninghe* meer en meer te danken aan de dreiging die ervan uitging.³⁶² Door het innemen van de stedelijke ruimte en het gebruik van de corporatieve structuur met haar symbolen zoals banieren, luiden van bellen en klokken en marcheren, werd zo een immense macht tentoon gespreid.³⁶³ De laatmiddeleeuwse *wapeninghe* was een gemilitariseerde reactie op de schending van verworven rechten van de Gentse ambachten en dus in wezen defensief.³⁶⁴ Een samenkomst op de Vrijdagmarkt was sterk gereguleerd. Om het woord te vragen en dergelijke meer bestond een voorgeschreven procedure, ook de aanwezigheid van ieder lid van de participerende groep was verplicht. Ambachtslui moesten onder hun ambachtenvlag verzamelen op een specifiek aangewezen plaats op de Vrijdagmarkt. Het was de bedoeling dat het volledige ambacht samen entree maakte, laatkomers werden gestraft.³⁶⁵ Banieren hadden naast een symbolische macht ook een tactisch belang, zo konden er bevelen en signalen mee worden gegeven. Het was ook het verzamelpunt tijdens de strijd. Ook de trompetters hadden in de

³⁵⁶ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 389.

³⁵⁷ M. Boone ziet de Vrijdagmarkt als het strijdtoneel bij uitstek voor reëel en symbolisch geweld. M. Boone “Gent: Vrijdagmarkt, de macht van de massa.” In: W.P. Blockmans, H. Pleij, eds. *Plaatsen van herinnering: Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm*, p. 248.

³⁵⁸ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 389.

³⁵⁹ R. Verbruggen, *op. cit.*, p. 92 en N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 24-25.

³⁶⁰ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 25.

³⁶¹ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 389.

³⁶² R. Verbruggen, *op. cit.*, p. 103.

³⁶³ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 389.

³⁶⁴ J. Haemers, *De Gentse opstand*, p. 195.

³⁶⁵ P. Arnade, “Crowds, banners and the marketplace: Symbols of Defiance and Defeat during the Ghent War of 1452-1453.” In: *Journal of Medieval and Renaissance studies*, 24 (1994), nr. 3, p. 481.

stedelijke militielegers naast hun oppeppende symbolische kracht een tactisch nut.³⁶⁶ Het was door middel van een trompetter dat het gemeenteleger werd verzameld of in noodgevallen door de noodklok.³⁶⁷ De grote symbolische verzinnebeeldingen die ambachten zelf aan hun banieren gaven, waren dan ook de eerste doelwitten bij vorstelijke repressie. Bij elke overwinning van de vorstelijke centralisatieaanspraken op het stedelijk particularisme werden deze symbolen gefixeerd.³⁶⁸ Het belang dat werd toegekend aan dergelijke symbolen, komt duidelijk naar voren bij alle kroniekschrijvers: "*Li contes fult moult grant joie en envoya le banière des Gantois qui avoit esté gaingnie, à le contesse d'Artois se mère.*"³⁶⁹. Bij het verliezen van een slag tegen de grafelijke troepen, trokken de Gentenaren zich terug: "*Et quant les Flamens veirent qu'ils avoient perdu leur capitaine et leur banière deschirée, als conclurent de retourner à Gand.*"³⁷⁰. Het verlies van hun banier wordt hier op hetzelfde niveau geplaatst als het verlies van hun bevelhebber. Symbolen kregen bij de repressie van opstanden dan ook naast de beboeting van de opstandelingen de zogenaamde *amendes prouffitables*, zeer grote aandacht. Deze *amendes honorables* - i.e. symbolische repressie - getuigden dikwijls van een agressieve vernedering waardoor de opstandgeschiedenis heel levendig in de geest van de tijdsgenoten bleef en was tevens vaak een reden voor een latere opstand.³⁷¹ P. Arnade noemt het langdurig verlies van de ambachtsbanier en daarmee gepaard gaand, het verlies van het recht om publiekelijk de verzamelen, een van de sterkste repressiemaatregelen.³⁷² Bij een poging tot onderhandelen over een vrede in het jaar 1382 in Doornik, eiste de raad van de graaf: "*...ende dat die van Gendt tot geenre zoenen met hem (de graaf) en mochten comen, ten wair dat alle die mannen binnen Gendt boven XV jaren oudt tot LX jaren toe, int gemeen alle gaen souden uut Gendt bloothoofte ende in hoir linden clederen, hebbende elc den bast om den hals ende als souden sij comen up ene plaetse twisschen Brugge ende Gendt dair se die grave also verwachten soude,...*"³⁷³.

In het artikel van J. Dumolyn in verband met de repressie na opstanden, blijkt ook duidelijk het belang van banieren en gelijkaardige symbolische kentekenen tijdens en na opstanden. Alle steden die geparticipeerd hadden met Gent in de opstand tegen de graaf kregen in 1384 een brief van kwijtschelding: de stad op zichzelf werd niet gestraft. Dit was uiteraard een puur politieke zet daar de

³⁶⁶ J. Putseys, *De Militaire organisatie in de steden van het graafschap Vlaanderen in de late middeleeuwen*, p. 145.

³⁶⁷ J. Haemers en B. Verbist, "Het Gentse gemeenteleger", p. 8.

³⁶⁸ J. Putseys, *op. cit.*, p. 145.

³⁶⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et Croniques*, boek II, p. 199.

³⁷⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 243.

³⁷¹ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 391.

³⁷² P. Arnade, *art. cit.*, p. 496.

³⁷³ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 159-160.

hertog nog in oorlog was met Gent en de andere steden zich al lang hadden overgegeven.³⁷⁴ Dumolyn ziet de vrede van Doornik als een gelijkspel tussen de hertog en Gent. Het verdrag werd opgesteld als een soort kwijtschelding, amnestie. De hertog voelde zich blijkbaar zelfs vernederd omdat de vertegenwoordigers van Gent niet wilden buigen voor hem. Dit werd dan opgelost doordat de gravin van Brabant, die tevens hertogin van Nevers was, een buiging maakte in plaats van Gent voor de hertog. Ook Margareta van Male, gravin van Vlaanderen en tevens hertogin van Bourgondië, diende te buigen.³⁷⁵ Wanneer het Bourgondisch huis het nieuwe gravenhuis van Vlaanderen werd, ging deze heel sterk de symbolische repressie uitwerken. De repressie bestond uit een zwaar symbolisch element waar eden van trouw werden gezworen. Ook onder Lodewijk van Male is dit al terug te vinden: hij laat de Brugse wevers, die na hun meeheulen met Gent worden verslaan door de visverkopers, de slaggers en de makelaars op 18 december 1380 een plechtige eed zweren nooit meer tegen hun vorst in opstand te komen.³⁷⁶

Met deze benadrukking van symbolische waarden, gaat uiteraard een sterke emotionaliteit gepaard. Er ontstond een soort collectieve emotie die werd gedeeld door een groep mensen en waarop leiders probeerden te anticiperen door deze emoties te kanaliseren in een collectieve woede of angst. Dergelijke emoties kwamen slechts aan de oppervlakte wanneer gemeenschappelijke belangen werden geschaad.³⁷⁷ Deze emoties waren geen irrationele impulsen die een woedende hongerige massa voortdreef, zoals traditioneel aan de kroniekschrijvers en positivisten wordt toegeschreven. Toch meen ik hier een nuance te moeten maken. Froissart verhaalt in enkele gevallen de emotionaliteit van het volk, maar dit wordt niet meteen gekoppeld aan een dierlijke drijfveer, zoals dikwijls wordt voorgesteld: "... *commenchièrent plusieurs gens à murmurer et à dire que ce ne faisoit mies à souffrir, et que, pour estre trop mols, les franchises de Gand se poroient perdre...*"³⁷⁸. Wel komt duidelijk de willoze massa die blindelings haar leiders volgt, aan bod bij Froissart.³⁷⁹

De uitkomst van een dergelijke collectieve emotie of woede was de *wapeninghe*, die zoals reeds besproken volgens een streng keurslijf van gewoontes en regels verliep.³⁸⁰ Het was een alom begrepen sociaal-politieke code, waarin emoties zoals woede als een signaal paradoxaal genoeg kon

³⁷⁴ J. Dumolyn, "The legal repression of revolts in late medieval Flanders." In: *TRG*, 68 (2000), nr. 4, p. 509-510.

³⁷⁵ *Ibidem*, p. 511.

³⁷⁶ *Ibidem*, p. 516 en P. Arnade, *art. cit.*, p. 490.

³⁷⁷ J. Haemers, "A moody community? Emotion and ritual in late medieval urban revolts." In: E. Lecuppre-Desjardin & A.-L. Van Bruaene, eds. *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*. Turnhout, Brepols, 2005, p. 67-68.

³⁷⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 173.

³⁷⁹ Zie volgend hoofdstuk: Leiders, de eloquentie die wordt toegeschreven aan de leidersfiguren, namen volgens de kroniekschrijvers de 'willoze massa' mee op touw.

³⁸⁰ J. Haemers, *art. cit.*, p. 68-71.

helpen de vrede te bewaren. Het was een symbolische start om te onderhandelingen te beginnen.³⁸¹ De hoofdrol in deze *wapeninghe* werd gespeeld door de middenklasse van ambachtshuis.³⁸² Het luiden van de stadsbellen was in vele gevallen het begin van een *wapeninghe* en zo werd de bemachtiging van de stadsklokken, in Gent de Klokke Roeland, een symbolisch streefdoel op zich. Wanneer de rebellen de stadsklokken niet konden bereiken, werden de bellen van het ambachtshuis geluid. Bellen werden zo het medium bij uitstek voor de mobilisatie van de massa.³⁸³

³⁸¹ *Ibidem*, p. 74-75.

³⁸² *Ibidem*, p. 77.

³⁸³ *Ibidem*, p. 68-72.

Besluit

Na deze uitgebreide bespreking van de opstandelingen wordt opnieuw de vraag gesteld of we kunnen spreken van een *City Mob* zoals E. J. Hobsbawm het zag. Het antwoord is eerder negatief doordat Hobsbawm armoede en het gebrek aan een uitgesproken ideologie als twee heel belangrijke kenmerken van de opstandelingen aanziet. Het geschetste beeld in de kronieken is dit van een willoze massa gecontroleerd door demagogen. Ook de positivisten stellen de massa zo voor. Toch moet het zelfbewustzijn van de massa niet overschat worden. Wanneer men naar hedendaagse situaties kijkt, is duidelijk te zien dat een charismatische leider veel teweeg kan brengen. Welke nu ook de motieven en ideologie voor de Gentse opstand mogen geweest zijn, nagenoeg iedere auteur is het erover eens dat afgestapt dient te worden van de 'willoze-massa-visie'. Op deze manier benaderen we meer de invulling van G. Rudé, die inderdaad ook motieven onderkent aan de opstandige massa. Hij stelt dan ook dat "*...the nature of disturbances and of the crowd's activities are intimately connected with the composition (social, occupational, and other) of those taking part in them.*"³⁸⁴. We worden door zowel de kroniekschrijvers als door de secundaire literatuur bewust gemaakt dat we bij deze grote stedelijke opstand te maken krijgen met een heel heterogene, bewuste drukingsgroep. Het werd duidelijk dat er een groot sociaal onderscheid kan worden ontwaard en we kunnen dus spreken van een actieve participatie van de Gentse poorterij en elites. De massa is een goed georganiseerde en gestructureerde menigte die zich bij opstanding beroept op al gekende structuren, bijvoorbeeld wijkorganisaties en associaties zoals ambachten. De stad Gent kende dan ook een rijke opstandige geschiedenis, waarbij telkens hetzelfde stramien naar boven kwam, het zogenaamde *repertoire* van Charles Tilly. Heel belangrijk hierbij was bijvoorbeeld de *wapeninghe* en het gebruik van allerhande symbolen. Het staan of vallen van een banier, het bemachtigen van de stadsklokken en een doordachte keuze van uiterlijk vertoon gekoppeld aan weloverwogen slagzinnen konden in vele gevallen doorslaggevend zijn.

De aanwezigheid van ambachten in de opstand dient toch als heel belangrijke factor te worden aanzien. Er kan echter ook niet langer gesproken worden van de elite met daarnaast de ambachtelui die samen ten strijde trekken. Het veld wordt veel gecompliceerder door een zeer grote diversiteit door opkomsten van nieuwe burgerelites, ambachtelites, etc. Zoals F. Buylaert en J. Dumolyn stellen, verdween de tripartiete samenleving zeker niet, maar werd ze verweven met tal van andere structuren. Tussen deze verschillende lagen worden tal van coalities en allianties afgesloten. Heel

³⁸⁴ G. Rudé, *op.cit.*, p. 195. Rudé focust zich op opstandige groepen in de tweede helft van de 18e en de 19e eeuw.

vaak waren deze verbonden reeds gesmeed voor de aanvang van de opstand, waardoor de opstand soms een strijdtoneel werd voor het uitvechten van oude vetes. We zien hierbij een door elkaar vloeien van verschillende conflictassen op verschillende niveaus. Door de verbinding van deze niveaus wordt een veel groter deel van de bevolking betrokken bij het opstandig gebeuren, wat dan opnieuw het heterogene karakter van de opstandige massa bevestigt.

De opstandige massa krijgt dus een volledig andere invulling wanneer deze wordt afgewogen tegen de kroniekschrijvers' *commun*. Deze term wordt in de verhalende bronnen algemeen gebruikt om de lagere bevolking aan te duiden, zowel van het opstandige kamp als van het grafelijke kamp. *Commun* is bij deze een algemene verzamelterm voor de aanduiding van de minder gegoede klasse. Daarnaast ontwaren we in opstandige periodes een duidelijke afgunst van de kroniekschrijvers tegenover de opstandelingen waardoor de invulling van het opstandige *commun* negatief werd ingevuld. We kunnen de invulling van het begrip *opstandige massa* beter vergelijken met de *commons* van J. Watts, waarbij de stedelijke bevolking op haar geheel, zonder klassenconnotatie, wordt omschreven. Het stedelijke *commuun* is hierbij de volledige bevolking onder de elite, die echter niet als achterlijk en dom kan worden omschreven, maar ook heel divers was. Wie bij deze omschrijving toch veelal uit de boot valt, zijn de stadselite en adel, die zoals uit deze analyse blijkt, toch ook deel uitmaakten van de Gentse opstandelingen. De kroniekschrijvers zien dus wel degelijk een onderscheid in de opstandige gelederen, maar vervallen toch heel vaak in veralgemeningen. De opstandige massa van 1379-1385 bestond dus uit leden van alle lagen en was onderhevig aan een constante verandering naargelang het tijdstip binnen de opstand.

3. De leiders

In het derde grote deel van deze verhandeling wordt dieper ingegaan op een zeer selecte groep binnen de opstandige massa, namelijk de leidersfiguren. De geschiedschrijving over deze thematiek kent reeds een vrij lange geschiedenis. Over de moedige heroïsche vrijheidsstrijders en flaminganten *avant la lettre* heen, wordt in deze verhandeling gepoogd een profiel van de Gentse opstandelingenleiders te schetsen. Er wordt aan de hand van een inductieve manier getracht, via typevoorbeelden, algemene conclusies te trekken. Eerst volgt een bespreking van een aantal spilfiguren in de opstand van 1379-1385. De keuze van de opstandelingenleiders die hier besproken worden, werd gemaakt in relatie met hun voorkomen en belang dat ze toegedeeld krijgen in de verhalende bronnen. Door de focus op de verhalende bronnen en op wat reeds verschenen is in de literatuur, is de bespreking van de leidersfiguren soms beperkt tot de feiten specifiek aan de opstand 1379-1385 gebonden. Een verdere analyse door de studie van diplomatische bronnen zou hier een grote meerwaarde kunnen leveren. Aan de hand van deze casusbespreking van enkele leidersfiguren wordt een algemeen profiel geschetst en gelinkt aan de gangbare inzichten. Speciale aandacht wordt besteed aan de visie van D. Nicholas zoals hij die weergeeft in zijn werk: *"The van Arteveldes of Ghent"*.³⁸⁵ D. Nicholas heeft namelijk veel gewerkt met de diplomatische bronnen rond de periode van de van Arteveldes. Zijn conclusies worden meegenomen in de casusbesprekingen van de verschillende leidersfiguren.

³⁸⁵ D. Nicholas, *The van Arteveldes of Ghent*, 212 p.

3.1 D. Nicholas: het vendettaverhaal van de Gentse opstand

Met de titel “ ‘Vengeance is mine,’ Saith the godfather: Philip van Artevelde’s reign of terror, december 1381 - february 1382” zet D. Nicholas het deel over het kapiteinschap van Filips van Artevelde in.³⁸⁶ Filips was volgens Nicholas, wanneer hij aan de macht kwam, een leider van een van de partijen binnen Gent. Het werd al gauw duidelijk dat de vijandelijkheden tussen de verschillende groeperingen die reeds aanwezig waren na het aan de macht komen van Filips, niet zouden begraven worden. Nicholas ziet Filips dus als iemand die reeds lang achter de schermen opereerde en vanaf eind 1381 zijn slag sloeg, “the archetypical godfather”.³⁸⁷

In de eerste maand van zijn bewind zou Filips zich dan ook met niets anders bezig gehouden hebben dan met “paying off old scores”.³⁸⁸ “Much of the problem was simple personal hostility and family feuding...”³⁸⁹. De moordlust van Filips eindigde niet met de uitschakeling van politieke tegenstanders en persoonlijke vetes. Nicholas ziet een duidelijk systematische eliminatie van iedereen die met zijn vaders dood te maken had.³⁹⁰ Hij geeft een uitvoerig overzicht van specifieke vetes en gesloten pacten tussen verschillende vooraanstaande families. Hier in detail op ingaan zou louter kopieerwerk betekenen en is dus niet relevant. Nicholas beschrijft zeer specifiek de verschillende families die meeheulden met van Artevelde of hem tegen de borst stootten. Er waren ook tal van families die verdeeld waren in hun loyaliteit. Zo waren bijvoorbeeld de Yoens en Soyssone families, maar ook de de Grutere familie verdeeld in twee antagonistische fracties.³⁹¹

Er bestonden uiteraard tal van fracties die niet kunnen gereduceerd worden tot twee kampen. Hij spreekt over verschillende fracties en verschillende vertakkingen. Toch werd in perioden van strijd meestal gekozen voor de steun aan één kant. Zoals in vorig deel uitvoerig aan bod kwam, was er met de aanzetting van Filips heel wat commotie tussen de verzoeningsgezinden en de radicale anglofiele fractie.³⁹² De vraag is uiteraard in welke mate Nicholas zijn vendettaverhaal naar andere bevolkingslagen toe koppelt. Hij spreekt in zijn relaas nagenoeg enkel over vooraanstaande families, maar waren dergelijke praktijken eigen voor de gehele bevolking over de verschillende lagen heen? Door zijn repressie had Filips veel vijanden gemaakt bij de landbezitters, de kleine neringen en de schippers. De wevers, van wie enkel Jan Sleepstaf de woede van van Artevelde had gevoeld, stonden

³⁸⁶ Nicholas, *op. cit.*, p. 120.

³⁸⁷ *Ibidem*, p. 118-119.

³⁸⁸ *Ibidem*, p. 159.

³⁸⁹ *Ibidem*, p. 117.

³⁹⁰ *Ibidem*, p. 153.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 147.

³⁹² Zie Hoofdstuk 2: Massa

als één blok achter Filips, aldus Nicholas. Met zijn huwelijk met Yolande van den Broucke, die behoorde tot een schippersfamilie, kocht hij zich een entreekaart bij de schippers. Nu dienden nog de kleine neringen aan zijn kant te worden gebracht, dit onder de persoon van Pieter van den Bossche die, na de moord op Gysbrecht de Grutere, overdeken van de kleine neringen werd.³⁹³ Hoewel Nicholas hier stelt dat Filips van Artevelde ook veel hoog aangeschreven landbezitters tegen hem in het harnas had gejaagd, blijkt uit de rest van zijn relaas dat Filips heel dicht bij deze landbezittende klasse, waar hij zelf deel van uitmaakte, stond.

De bijna dwangmatige obsessie van D. Nicholas om alles in het kader van de persoonlijke vete en het nastreven van eigen winstbejag te plaatsen, beïnvloeden uiteraard in sterke mate zijn conclusies. Nicholas heeft vast en zeker heel interessante inzichten verstrekt betreffende de materie en sterk benadrukt, net als tal van andere historici, dat vetes en persoonlijke rancune een grote rol kunnen spelen bij machtsovernames. Het probleem bij Nicholas stelt zich echter dat dit nagenoeg zijn enige denkkader wordt. Hij legt hierbij ook de nadruk op het heldenverhaal van beide van Arteveldes, ze worden door het Vlaams nationalisme als heroïsche figuren aanzien.³⁹⁴ Het optreden van de van Arteveldes wordt beschouwd als "*man's eternal quest for a glory transcending his own mundane, terrestrial reality.*"³⁹⁵

De inzichten van Nicholas worden getoetst in volgend hoofdstuk bij de uitdieping van de leidersfiguren. Daar Nicholas zich vooral op de van Arteveldes toespitst, rijst de vraag in hoeverre persoonlijke rancune, vetevoering of winstbejag bij andere leidersfiguren de motiveredenen waren voor hun deelname aan de opstand en hoe ze dit konden verantwoorden aan hun achterban. Daarnaast wordt gekeken welke andere persoonlijkheidskenmerken door de kroniekschrijvers worden omschreven, dit niet in het minst in hun relatie met *le commun*.

³⁹³ Nicholas, *op. cit.*, p. 162-164.

³⁹⁴ *Ibidem*, p. 190.

³⁹⁵ *Ibidem*, p. 194.

3.2 De voornaamste leidersfiguren

A. Jan Yoens

De biografie van Jan Yoens werd reeds geschreven door M. Boone, waardoor bij deze bespreking vooral wordt stilgestaan bij zijn rol tijdens de Gentse Opstand.³⁹⁶ Als lid van een Gentse schippersfamilie, die van oudsher een van de meest invloedrijkste was binnen het ambacht, speelde Yoens een belangrijke rol binnen het schippersambacht. Yoens, die tijdens zijn leven op vele plaatsen het belang van de stad ging vertegenwoordigen, vooral dan vanuit zijn positie als schipper over thema's zoals graanhandel, wordt beschouwd als graafgezind. Na de periode van Jacob van Artevelde was hij schepen van de stad en stond hij bekend als handlanger van de graaf die in 1352 ook een moord in diens opdracht zou hebben gepleegd. In de jaren zeventig kreeg Yoens een reeks financiële problemen te verduren, waardoor de macht binnen het schippersambacht naar de familie Meyhuus ging.³⁹⁷ Ook Froissart verhaalt over zijn goede positie bij de graaf. Na moord op Pierre Donker ging Jan Yoens 3 jaar in Dowaaï wonen op de kosten van de graaf. Jan werd voor deze daad namelijk voor 15 jaar uit Gent verbannen. De graaf deed daarop een grote inspanning, waardoor het tot een verzoening kwam en Jan kon terugkeren en al zijn rechten werden hersteld. Hij zou van dan af "*enen eerliken state*"³⁹⁸ proberen te behouden en hij werd, met de nodige hulp van de graaf, deken van de schippers. Froissart ziet de jaloezie van de Meyhuus (Mahieu of Mayhuus) familie tegenover Jan Yoens als de oorzaak voor diens in diskrediet vallen bij de graaf. Een list opgezet vanuit de Meyhuus omtrent de uitvaardiging van een nieuw(e), voor de graaf voordelig(e), statuut/belasting voor de Gentse schippers zou de oorzaak geweest zijn voor de afzetting van Jan Yoens. Door toedoen van de familie Meyhuus die veel macht en aanzien bezat, kwam de nieuwe regeling, die ze zelf aan de graaf hadden voorgesteld er niet door. Yoens bracht het nieuws bij de graaf en Gijsbrecht Meyhuus legde de schuld bij Jan Yoens omdat deze de materie veel te zwak had behandeld. Hierop maakte de graaf Gijsbrecht tot hoofd van de schippers die dan zijn broers wel aan de kant van het voorstel van de graaf kon krijgen, waardoor dit ook goedgekeurd werd.³⁹⁹ Froissart maakt dus geen vermelding van enige financiële problemen en stelt dat Jan Yoens een: "*sage homme, subtil, hardit, cruel et*

³⁹⁶ M. Boone, "Jan Yoens.", p. 903-906.

³⁹⁷ *Ibidem*, p. 903-905.

³⁹⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 4.

³⁹⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 162-168.

entreprenant et froit au besoing assés."⁴⁰⁰ was. P. Rogghé ziet een grond van waarheid in de beschreven vete tussen Mayhuus en Yoens daar in 1348 Gijsbrecht Mayhuus en een deel van de schippers anglofielen waren, in tegenstelling tot Jan Yoens en zijn vader, die na een tijd Jacob van Artevelde gesteund te hebben, naar de grafelijke partij overliepen.⁴⁰¹ Deze twee benaderingswijzen geven uiteraard een volledig ander zicht op de deelname en leiding die Jan Yoens op zich nam in 1379. Jan Yoens is volgens D. Nicholas dan ook een interessant geval van het mixen van persoonlijke en politieke doeleinden aan de vooravond van de opstand. Ook volgens Nicholas bevond hij zich in de tweede helft van de veertiende eeuw constant in geldproblemen, waarbij hij schulden diende af te betalen door andere aan te gaan of schepen en dergelijke te verkopen. Op 26 augustus 1379 was hij deken van de schippers en één van de machtigste mannen van de stad, maar nog steeds in schuld. Nicholas oppert de idee dat Yoens een 'revolutionair'⁴⁰² werd om te ontsnappen aan zijn geldproblemen. Wat eigenaardiger is, is dat het ambacht Yoens verkoos tot deken in 1378, terwijl ze in de voorgaande twee decennia een Mayhuus, Boele of Eeckaert als deken hadden, die welgestelder waren en een sociaal hogere status kenden. Mogelijkheid is dat in 1378 reeds een *revolutionaire* vleugel de overhand kreeg en dat er toen al intenties waren tot een opstand.⁴⁰³

Froissart legt alle schuld voor het uitbreken van de opstand bij Jan Yoens. De kroniekschrijver is dan ook gekant tegen de opstandelingenleider, maar besteedt toch een grote aandacht aan het beschrijven van Yoens zelf. In belangrijke mate ziet Froissart Jan Yoens als een verbaal sterk onderlegd persoon die de gemoederen kon opstoken tot actie: "*et quant il estoit en conseil ou qu'il remonstroit une parole en général au peuple, il parloit de si belle rétorique et par si grant art que cil qui le ooient, estoit tout resjoï de son langage,...*"⁴⁰⁴.

Na de moord op de baljuw van Outryve trokken enkele gegoeden van de stad naar de graaf om een vrede te bekomen. Jan Yoens die er zich wel bewust van was dat een vrede met de graaf voor hem persoonlijk er niet meer inzat, kon door doelbewuste speeches het volk ophitsen om uit te trekken. Bij deze actie vernietigde hij samen met de Witte Kaproenen het grafelijke oord te Wondelgem.⁴⁰⁵

Ook de *Chronique rimée* vertelt ons over de persoon van Jan Yoens: "*Jehans Hyons on l'appielloit, Hardis hommefu et bien entent, Mes volontiers prist-il argent...*"⁴⁰⁶. Twee interpretaties zijn mogelijk voor de persoonsomschrijving: enerzijds kan gezien worden dat hij vanwege zijn immens succes als

⁴⁰⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 162.

⁴⁰¹ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 35.

⁴⁰² D. Nicholas gebruikt de term *revolutionair*, in deze verhandeling wordt deze term niet gebruikt, daar de mening gedragen wordt dat er niet kan gesproken worden van een *revolutie* (zie inleiding).

⁴⁰³ D. Nicholas, *Metamorphosis*, p. 240.

⁴⁰⁴ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 174.

⁴⁰⁵ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 30-35.

⁴⁰⁶ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 13.

stoutmoedig en onverschrokken werd aanzien, anderzijds klopt ook de vertaling onbeschaamd en brutaal. Aangezien de schrijver van de Chronique rimée de harde lijn van de graafgezinde kroniekschrijver vertegenwoordigt, is de tweede optie hier hoogstwaarschijnlijk de meest plausibele. Ook de verwijzing naar zijn goedwilligheid waarmee hij geld ontving, past perfect in het verhaal van de geldproblemen die hij zou gekend hebben in de jaren zeventig. Steden zoals Sluis, Damme, Diksmuide en Aardenburg die met verwoesting werden bedreigd, kochten zichzelf dan ook uit bij Jan Yoens: "*Chil del Escluse composèrent, Pour la boine ville sauver, A Johan Hyon volent donner, Quatre cent libre de gros, Pour passer le dur propos. Damme, Dickemue ont donné, Sans moyen sa volenté.*"⁴⁰⁷.

Jan Yoens was de leider bij uitstek in de eerste fase van de opstand die een einde nam met de vrede van Doornik eind december 1379. Net als bij Jacob van Artevelde werd in deze eerste fase het Gentse Kwartier veroverd, van waaruit dan verdere acties werden ondernomen. De blitzkriegoperatie zorgde ervoor dat het volledige graafschap Vlaanderen, uitgezonderd Dendermonde en Oudenaarde, in enkele weken tijd in handen was van Gent. Jan Yoens wordt hierbij door M. Boone als een typische veertiende-eeuwse leider aanzien die duidelijke bindingen had met een stedelijke belangengroep en gevat was in de traditionele politieke en gewelddadige uitdrukkingmiddelen van zijn tijd. Het optreden van Yoens bevond zich op de grens tussen het nastreven van enerzijds private en anderzijds algemene belangen alsook van de scheiding tussen enerzijds privévermogen en anderzijds gemeenschappelijk bezit.⁴⁰⁸

Hij overleed in oktober 1379 bij Eeklo in niet opgehelderde omstandigheden.⁴⁰⁹ Over zijn dood bestaan verschillende opvattingen. Volgens Vandermaesen is de dood van Yoens te situeren in Aardenburg (dichtbij Eeklo weliswaar).⁴¹⁰ Enkele kronieken situeren zijn overlijden ook in Eeklo⁴¹¹, anderen, zoals Froissart, in Aardenburg. Froissart deelt ons mee dat hij heel plots ziek werd, dit na een avondje goed feestvieren in Damme. Mogelijks zou het om een vergiftiging gaan, maar daar wil Froissart geen rekenschap voor geven, aangezien hij niet op de hoogte was van deze feiten.⁴¹²

De kritiek dat Froissart de schuld voor de opstand onterecht volledig bij Yoens legt indachtig, moet toch het opmerkelijke karakter en succes dat hij had, niet verdoezeld worden: "*Als sij weder tot Gendt gecomen wairen, ende Jan Lijon doit was, so wairen dair int gemeen alle die luden al te zeer*

⁴⁰⁷ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 22 en M. Boone, *art. cit.*, p. 906.

⁴⁰⁸ M. Boone, *art. cit.*, p. 905-906.

⁴⁰⁹ M. Boone, *art. cit.*, p. 906.

⁴¹⁰ M. Vandermaesen, *De Witte Kaproenen*, p. 15.

⁴¹¹ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 24-25, N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 5. en P. Blommaert en C.P. Serrure, *op. cit.*, p. 238.

⁴¹² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 194.

*droevich omme, want hij van hem allen dair zeer geminnet ende liefgetal was, uutgenomen van dengen en die van des graven pertijen wairen. Des quamen dair, tegens dat dode lijck buyten te gemoete, die prochien ende andere geestelijke personen in hoire religien in so groter solempnyteyten als oft die grave selve geweest hadde, ende wert dair doe begraven zeer eerwairdelijken in Sinter Nyclaes Kerke...*⁴¹³.

B. Jan Perneel

Na de dood van Jan Yoens werden te Gent 4 nieuwe kapiteins gekozen: Jan Perneel, Jan Boele, Raas van Herzele en Pieter van den Bossche. Deze werden volgens Froissart gekozen door de dekens van de ambachten en de kwartiermeesters van de parochies. De vertaling van Froissart gaat hier heel even de mist in door de keuze toe te schrijven aan de dekens van de ambachten en leden van de poorterij.⁴¹⁴ Deze 4 nieuwe kapiteins waren: *“Les plus outrageus, hardis et entrependans de tous les autres.”*⁴¹⁵. De bijdrage aan de opstand van Jan Perneel werd al uitvoerig omschreven door A. Holsters⁴¹⁶, die zich echter ook voornamelijk op Froissart baseerde. Hij was volgens Nicholas een kleermaker die in strijd lag met zijn eigen ambacht.⁴¹⁷ Direct na de aanstelling en het trouw zweren aan de stad, werd het werk dat Jan Yoens had ingezet, verdergezet en de controle over Vlaanderen werd bevestigd en geconsolideerd.⁴¹⁸ Op vraag van de graaf werden vredesonderhandelingen gestart waarbij Jan Perneel deel zou hebben uitgemaakt van de Gentse delegatie, met als resultaat het verdrag van 1 december 1379.⁴¹⁹ De brieven werden bezegeld door de hertog van Bourgondië, die hier als bemiddelaar optrad, en Jan Perneel waarop deze laatste samen met Jan Boele de vrede te Gent proclameerde.⁴²⁰ De graaf kwam hierop naar Gent en sprak de Vrijdagmarkt toe, waarbij duidelijk de afschaffing van de Witte Kaproenen werd gevraagd. Dit gaf opnieuw een stimulans tot radicalisering van desbetreffende troepen, hun aanhang en hun kapiteins, waaronder Jan Perneel. De vrede werd vervolgens opnieuw verbroken door het brutale optreden van Olivier van Outryve en de gebroeders Masmyn. Deze wilden zich wreken op de schippers voor de moord op de grafelijke baljuw Rogier van Outryve. Ze verminkten hierop enkele schippers die op de Schelde Gent kwamen binnengevaren. Deze actie kon niet ongestraft blijven waarop Jan Perneel de Witte Kaproenen

⁴¹³ N. N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 42.

⁴¹⁴ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 193 en N. De Pauw, *op. cit.*, p. 43.

⁴¹⁵ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 193.

⁴¹⁶ A. Holsters, *art. cit.*

⁴¹⁷ D. Nicholas, *The van arteveldes of Ghent*, p. 140.

⁴¹⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 195-197.

⁴¹⁹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 94.

⁴²⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 207.

verzamelde en een aanval op Oudenaarde ondernam, dit buiten het weten van de stadsmagistraat. Er werd namelijk grafelijke participatie vermoed bij de wraakactie van Olivier van Outryve. De wethouders van Gent zweerden niks met deze actie te maken te hebben, maar indien de graaf toch zijn goedkeuring gegeven had aan de verminking van de 50 schippers, zou dit een breuk van de verzoening betekenen. De raad van de graaf haalde duidelijk aan niets met de aanslag te maken te hebben en uitte haar ongenoegen voor het slopen van de muren van Oudenaarde door Jan Perneel en de Witte Kaproenen.⁴²¹ Leden van de grafelijke partij binnen Gent, Gysbrecht de Grutere, Simon Bette en Jan van der Zickelen slaagden er uiteindelijk in Jan Perneel te kunnen laten verbannen en zo de vrede met de graaf te behouden: "*Jehans Prouniaulx estoit banis de Gand et de Flandres...*"⁴²². Ook de andere kronieken verhalen uitvoerig over Jan Perneel die op de Pont-à-Rosne (specifieke plaats tussen Doornik en Oudenaarde waar de vrede werd afgesloten) nog zijn excuses zou hebben aangeboden aan de graaf: "*...pour tout le quemun du pays de Flandre.*"⁴²³. Dat het de stad Gent zelf was die verantwoordelijk was voor de verbanning van Jan Perneel, bevestigen alle kronieken eensgezind: "*Et en ce temps, banirent ceux de Gant beaucoup de gens; et là fu comprins Jehan Premel et banis à C ans, liquelz avoit esté leur capitaine, et en ala demorer à Ath, en Hénau.*"⁴²⁴. Dat ook in Ath Jan Perneel geen rust zou vinden, werd al vlug duidelijk: "*Et le sceut monseigneur de Flandres, et y envoya et requist à monseigneur le conte de Hénau que Jehan Premel fuist prins et que on lui envoyast comme routier contre lui. Et li amena-on à Lille. Et là le fist monseigneur de Flandres copper le tieste comme routier.*"⁴²⁵. Alle kronieken vertellen hetzelfde verhaal. De eliminatie van Jan Perneel kan dus, zoals ook A. Holsters stelt, met relatieve zekerheid binnen het kader van de Gentse partijstrijd van deze periode worden geplaatst. Hoewel de moord zelf niet door de Gentenaren werd georkestreerd, staat zijn verbanning die leidde tot zijn dood wel op de kerfstok van de opstandige stad. Deze conclusie kan gemaakt worden vooral aangezien Jan Perneel niet de enige kapitein was die de uitval naar Oudenaarde had geleid. Ook Jan Boele had de Witte Kaproenen begeleid, maar werd voor deze daad niet ter verantwoording geroepen.⁴²⁶

⁴²¹A. Holsters, *art. cit.*, p. 94-95, en J. Kervyn de Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 223-230. Over de echtheid van deze feiten bestaat er twijfel. Het past wel in het verhaal van persoonlijke rancune en vetevoering van D. Nicholas.

⁴²²J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 228.

⁴²³A. Hocquet, *op. cit.*, p. 224.

⁴²⁴*Ibidem*, p. 233.

⁴²⁵*Ibidem*

⁴²⁶A. Holsters, *art. cit.*, p. 95.

C. Jan Boele

Zoals vermeld was Jan Boele een van de vier nieuwe kapiteins na de dood van Jan Yoens. Jan Boele was een schipper en trad in het schepenjaar 1380-1381 op als schepen van *ghedeele*.⁴²⁷ Terwijl de leidende rol steeds meer werd opgenomen door de wevers, kan in het leiderschap van Jan Boele toch nog steeds de participatie van de schippers, of tenminste een deel, aan de opstand worden gezien. Na de dood van Jan Perneel radicaliseerde de opstand en kwamen de leidersfiguren Jan Boele, Pieter van den Bossche, Raas van Herzele en Jan van Lannoit (Van der Helst⁴²⁸) op de voorgrond.⁴²⁹ Naast deze kwamen ook Aernt (Aernoudt) de Clercq en Pieter de Winter voor als kapiteins van Gent.⁴³⁰ Wanneer de graaf in 1380 vanuit Brugge zijn macht over het graafschap opnieuw wilde consolideren en hierbij richting Ieper trok, vroegen de Ieperlingen om hulp die werd gestuurd onder de leiding van Jan Boele en Aernt de Clercq. Wanneer vervolgens een Gents-Ieperse expeditie onder leiding van Boele en De Clercq richting Brugge werd gestuurd, sloeg de troepenmacht op bevel van Jan Boele, op de splitsing Torhout-Roeselare, de verkeerde weg in. Het leger liep recht in een hinderlaag die was opgesteld door Lodewijk van Male.⁴³¹ Froissart verhaalt een slachtpartij en chaos van jewelste, een deel kon zich terugtrekken naar Ieper en ander deel naar Kortrijk.⁴³² Jan Boele die samen met Aernt de Clercq had kunnen ontkomen, werd te Kortrijk beschuldigd van verraad. De vertaling van Froissart geeft rechtlijnig de visie van de kroniekschrijver over deze gebeurtenis weer: "*Nu hoirt doch hoe dit ghemeente desen Jan Boulle van verraderye belasten, dair ic voirwair af mene dat hij ontsuldich was, want, hadde dat so geweest dat hij se verraden ende den grave vercoft gehadt hadde, hij en wair niet weder bij hemluden gekeert, mer waere bij den grave gebelven, sinen heer, mer doch, sijn onsculde en mochte hem niet helpen noch stade doen, afterdien dat dese gemente denselven Jan aldus voirgenomen hadden, hij en moste dairomme sterven.*"⁴³³ Terwijl Froissart dus duidelijk de onschuld van Boele verdedigt, mag het niet baten voor het *gemeen*. Het zware verlies diende namelijk gecompenseerd te worden en een zondebok, de persoon die de verkeerde beslissing had genomen, diende opgeofferd te worden om de gemoederen te bedaren.

⁴²⁷ P.C. Van der Meersch, *op. cit.*, p. 108.

⁴²⁸ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 16.

⁴²⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 231.

⁴³⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 341.

⁴³¹ A. Holsters, *loc. cit.*

⁴³² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 344-346.

⁴³³ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 93.

Volgens de kroniek van Vlaanderen werd Jan Boele, na de dood van Jan Yoens, zelfs dé nieuwe hoofdmann die naast hem nog 4 andere kapiteins aanstelde.⁴³⁴ Zijn dood wordt gesitueerd eind augustus 1380.⁴³⁵

D. Raas van Herzele

Raas van Herzele was ook één van de kapiteins aangesteld na de dood van Jan Yoens. Hij was een edelman⁴³⁶ aan wie zeer hoge leiderschapkwaliteiten werden toegekend. Hij maakte tevens deel uit van de poorterij van Gent⁴³⁷ en fungeerde op een bepaald ogenblik als de deken van dit lid.⁴³⁸ Hij was volgens Froissart een leider die zijn mannen een hart onder de riem stak wanneer de toestand penibel werd: "*La estoit Rasse de Herselle qui ossi de portoit vaillaument (i.e. dapper), et de sa parolle avoecques son fait rafresquisoit grandement les Gantois.*"⁴³⁹. De kroniekschrijvers beschrijven tal van expedities onder leiding van Raas van Herzele. Als edelman was het, volgens de kroniekschrijvers, voor Raas van Herzele geen normale zaak om aan de kant van de opstandelingen te strijden. Er worden dan ook kosten noch moeite gespaard om de edelman in een positief daglicht te plaatsen. Zo zou hij tegen enkele vrienden vooraleer hij op tocht vertrok gezegd hebben: "*Beaus seigneurs, ces gens de Gand se sont malement pourvues de capitaine, quent ils me ont voulu avoir, car ce que j'en fais et feray, c'est contre mon coeur. Ils me tiennent pour suspect, et j'ayme autant ou plus à y demourer que retourner; car jamais n'aray joie en coeur, quant il me fault en mes viels jours armer contre mon naturel monseigneur.*"⁴⁴⁰. De motieven van opstandigheid voor een dergelijke leider als Raas van Herzele vallen heel moeilijk te achterhalen. Hij was een telg uit een van de voornaamste adellijke geslachten, de familie van Gavere-Liedekerke. Hij was een product van de toenadering tussen adel en rijke poorterij. Een persoonlijk conflict met Lodewijk van Male kan de basis geweest zijn voor de keuze van de achtenswaardige poorter. Hij wordt door Froissart als trots en ambitieus voorgesteld, waardoor Vandermaesen veronderstelt dat zijn toewijding aan de opstand op mentaal niveau kan gelegen hebben. Doordat hij zijn ambities niet binnen zijn eigen stand kon verwezenlijken, waagde hij zijn kans in het stadsmilieu en de politiek.⁴⁴¹

⁴³⁴ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 6.

⁴³⁵ *Ibidem*, p. 10.

⁴³⁶ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 243.

⁴³⁷ P. Rogghé, "Samenstelling van de Gentse schepenbanken in de tweede helft der 14e eeuw. Een en ander over de Gentse poorterie." In: *HMGOG*, IV (1950), p. 30.

⁴³⁸ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 20.

⁴³⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 202.

⁴⁴⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 241.

⁴⁴¹ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 20-21.

Bij de nederlaag van Jan Boele en Aernt de Clerc tijdens de zomer van 1380, verbleef Raas van Herzele met Pieter van den Bossche in Kortrijk, waar ze hergroepeerden. Ze trokken zich terug naar Gent waar de graaf met een niet al te efficiënte belegering bezig was. Deze belegering belette echter niet dat de stad zich kon blijven bevoorraden en kon blijven uitvallen organiseren. Het was Raas van Herzele die in deze periode (najaar van 1380) tal van plundertochten op zijn naam mocht zetten. Het verging de opstandelingenleider echter minder in het voorjaar van 1381, toen na een korte periode van wapenstilstand (winter 1380-1381) de vijandelijkheden opnieuw begonnen. In mei 1381⁴⁴² was er opnieuw een grote confrontatie tussen de grafelijke troepen en de Gentenaren, dewelke uitdraaide op een nederlaag voor laatstgenoemden. Raas van Herzele had samen met Pieter van den Bossche de leiding over een expeditie wanneer het tot een treffen kwam in de buurt van Nevele. Froissart verhaalt nogmaals, met romantische verwondering over Raas van Herzele: "*Rasses de Herselle avoit la première bataille, car c'estoit li plus outrageus, hardis et entreprendans des aultres.*"⁴⁴³. Nagenoeg alle kronieken halen deze gebeurtenis waarbij Raas van Herzele het leven liet aan: "*Ensi fina Rasses de Herselle, qui avoit esté uns grans cappitains en Gand contre le conté et que li Gantois amoient moult pour son sens et pour sa proèce, mais de ses vaillances il en eut en fin che leuwier (i.e. loyer: 'vergoeding').*"⁴⁴⁴. Gent hield van hem omdat hij een edelman was van zowel vader- als moederszijde.⁴⁴⁵ Volgens *Cronike van Vlaenderen* was Raas van Herzele⁴⁴⁶ deken van de poorterij en voerde hij in de slag van Nevele de Sint-Jansparochie aan.⁴⁴⁷ Ook leider Jan van Lannoit zou bij deze slag sneuvelen, enkel Pieter van den Bossche kon ontkomen.⁴⁴⁸ In deze fase van de opstand kende Gent dus een serieuze terugslag met het kort na elkaar sneuvelen van enkele leiders die een jaar de militaire acties van de opstandige stad hadden gedirigeerd.

E. Pieter van den Bossche

De laatste in rij van de 4 kapiteins die na Jan Yoens aantraden, was Pieter van den Bossche. Hij was volgens Froissart de drijvende kracht achter de opstand na de dood van Jan Yoens, dit vooral omdat

⁴⁴² *Ibidem*, p. 16.

⁴⁴³ J. Kervyn De Lettenhove, Froissart, boek IX, p. 358.

⁴⁴⁴ *Ibidem*, p. 360.

⁴⁴⁵ *Ibidem*, p. 362.

⁴⁴⁶ De auteur van *Cronike van Vlaenderen* spreekt over Rase van Lieukerke. P. Rogghé ziet deze persoon als iemand anders dan Raas van Herzele: P. Rogghé, "Samenstelling van de Gentse schepenbanken", p. 30. Dit terwijl volgens A. Hocquet dit over één en dezelfde persoon gaat. In deze context is er geen twijfel mogelijk en zijn de activiteiten die worden toegeschreven aan Rase van Lieukerke (Liedekerke), uitgevoerd door Raas van Herzele en handelt het dus over een en dezelfde persoon.

⁴⁴⁷ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 16-17.

⁴⁴⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.* p. 359-362.

hij een van de weinigen was die de opstand overleefde. D. Nicholas weidde reeds een onderzoek aan deze bijzondere leidersfiguur. Door zijn zeer alledaagse naam is het heel moeilijk de juiste van den Bossche terug te vinden in het bronnenmateriaal. Volgens de conclusie van Nicholas is de meest waarschijnlijke match deze met een bakker. Bakkers stonden dicht bij de schippers daar ze veel contacten dienden te onderhouden in verband met de graanhandel. Toch kan deze hypothese mogelijks onderuit gehaald worden, daar Nicholas een verwijzing vindt in het stadsarchief daterende uit 1387⁴⁴⁹, terwijl algemeen wordt aangenomen dat van den Bossche na de opstand in dienst trad van de Engelse koning.⁴⁵⁰ M. Haegeman ziet van den Bossche als lid van het schippersambacht.⁴⁵¹ Over de achtergrond van Pieter van de Bossche moet blijkbaar toch met enige terughoudendheid worden geoordeeld, over zijn deelname aan de opstand daarentegen wordt door de kroniekschrijvers uitgebreid verhaald. Men omschrijft de opstandelingenleider als een product van de opstand, een man die van relatief lage komaf zich kon onderscheiden in deze woelige periode.⁴⁵² Zijn eerste vermelding in de kronieken van Froissart is als knecht van Yoens, waar hij zijn respect voor zijn meester uit. In deze optiek zou hij dus als schipper kunnen worden aanschouwd.⁴⁵³ Hij begon als een bescheiden man die tijdens zijn openbare carrière een behoorlijk kapitaal en bezit kon vergaren.⁴⁵⁴ Hij komt dan ook voor als schepen van de keure in het schepenjaar 1381.⁴⁵⁵ Doordat hij de volledige opstand overleefde en van begin tot einde mag aanzien worden als een overtuigd radicaal leider, leidde hij tal van expedities. Het was vooral na de verbanning en dood van Jan Perneel dat van den Bossche op de voorgrond trad. Hij wordt als een zeer gewelddadige man omschreven, zo zou hij verantwoordelijk geweest zijn voor de verwoesting van de huizen van de graafgezinden na de dood van Jan Perneel, wat aanzet gaf tot open oorlog.⁴⁵⁶ Ook in 1382 wordt hij verantwoordelijk geacht voor het in koelen bloede vermoorden van Gysbrecht de Grutere: "*Piètres dou Bos trait sa daghe et vient à Ghisebrest Grute et le fiert ou ventre et le reverse là, et l'abat mort...*"⁴⁵⁷. Pieter was ook aanwezig bij de troebelen in het jaar 1380, die het leven zouden kosten aan vele van zijn medeleiders.⁴⁵⁸ Verder wordt hij door Froissart omschreven als een schrikwekkend persoon van wie iedereen bang moest zijn: "*Want het was so verde binnen Gent gecomen met desen*

⁴⁴⁹ D. Nicholas, *op. cit.*, p. 144-145.

⁴⁵⁰ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁵¹ *Ibidem*, p. 97.

⁴⁵² *Ibidem*, p. 66.

⁴⁵³ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 10-11.

⁴⁵⁴ D. Nicholas, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁵⁵ J. Vuylsteke, *op. cit.*, p. 251. En P.C. Van der Meersch, *op. cit.*, p. 110.

⁴⁵⁶ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 79-80.

⁴⁵⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 444.

⁴⁵⁸ Zie supra

*oirloge dat die notabelste ende rijcste mannen van Gendt en waren hoirs goets geen meystere, mer die soudenairs ende andere luden van geenre wairden, dair dese rijke ende vroede aff geregiert mosten wesen... want die quade ende rebelle waren boven die vreedsamige ende die goede gecomen so seer dat nyemant tegen hoere woirden of wercken spreken en dorfte, dan wat Pieter van Bousche voirt woude setten moste voirtganck hebben."*⁴⁵⁹. Er mocht van Pieter niet gesproken worden over een verzoening of vrede, op straffe van dood, hoe verstandig de persoon in kwestie ook mocht zijn.⁴⁶⁰

Daarnaast wordt hij echter ook aanzien als de troostende leider wanneer de moed de opstandelingen in de schoenen zakte. Zo sprak Pieter na de dood van Filips van Artevelde de Gentenaren moed in: *"Aldus troiste Pieter van Bosch, in sine wederincoomste tot Gendt, dat mistroistische ende verbaesde volk aldair, die hem sonder twyfel simpelijken ende sonder condicien duur groter wederslachtichede algelijck in des coninx handen geset souden hebben, en hadde Pieter van Bosch gedaen. Nu merct tdoch wat tot zommigen tijden troists ende raedts van enen man hehaelt wert, die sinne ende witte weet ter noodt."*⁴⁶¹. Uit dit citaat uit de vertaling van Froissart blijkt duidelijk dat de kroniekschrijver, zoals M. Haegeman⁴⁶² reeds voorstelde, de leider wilde afschrijven als een demagoog en volksmenner.

Zijn carrière verliep uiteraard niet zonder problemen. Zoals reeds aangehaald kreeg op een bepaald ogenblik eind 1381 de verzoeningsgezinde partij de bovenhand. Tijdens deze zogenaamde van Vaernewijc periode (begin januari 1382) zou hij dan ook gevangen genomen zijn in het slot van Gavere. Froissarts verhaal dat van den Bossche verantwoordelijk acht voor de aanstelling van Filips van den Bossche is hierbij waarschijnlijk foutief, aangezien hij zich op dat ogenblik (24 januari) nog in gevangenschap bevond.⁴⁶³ Zijn tegenstanders binnen Gent namen natuurlijk elke kans om van den Bossche in diskrediet te brengen met beide handen vast. De opstandelingenleider werd na de dood van Raas van Herzele er dan ook van beschuldigd deze laatste aan zijn lot over gelaten te hebben. Vragende partij voor deze beschuldigingen en verhoren waren Gysbrecht de Grutere en Simon Bette⁴⁶⁴, twee machtige poorters die later de wraak van Pieter zouden voelen. Dat het van den Bossche dikwijls te heet onder de voeten werd in Gent is duidelijk, na de overwinning van de Gentenaren op de Bruggelingen op het Beverhoetsveld bleef hij als kapitein achter in Brugge.⁴⁶⁵ Ook

⁴⁵⁹ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 515.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, p. 515.

⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 346-347.

⁴⁶² M. Haegeman, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁶³ D. Nicholas, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁶⁴ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 364-365.

⁴⁶⁵ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 196-197.

na het tekenen van de vrede in 1385 verliet Pieter Gent en ging in Engelse dienst. Hij beseftte blijkbaar heel goed dat hij tijdens de opstand veel vijanden had gemaakt en probeerde zo ook om zijn partijganger Frans Ackerman te overtuigen hem te vergezellen: *“Ja, Fransoys, ic en segge u niet van minen here van Bourgongen, noch van sinen ridderscappe, die en sullen u wael zoene houden; mer ic segge u van die van Gent... Wat, Fransoys, en gedeinct u niet dat gij den here van Hairzele deedt doitslaen, ende noch dairtoe, dese, dese ende dese?... Hiermede schieden dese twee; Fransoys bleef, ende Pieter van Bousch toich uut Gent met here Jan Boursier.”*⁴⁶⁶. Dit citaat geeft zeer duidelijk weer dat de kroniekschrijvers en in dit geval Froissart zeer goed op de hoogte waren van de grote onenigheid die ook in Gent woedde. Van den Bossche diende eerst in het garnizoen van Kales en nam dan deel aan de expeditie van de graaf van Arundel in 1387. Hij werd vertrouwensman van de Engelse koning, van wie hij, net als Ackerman, een jaarlijkse wedde kreeg.⁴⁶⁷ Niettegenstaande vele tegenkantingen en zijn vastberadenheid moet Pieter van den Bossche een immense politieke overlevingskracht gehad hebben.

Zoals gezegd stond Pieter van den Bossche bij Froissart symbool voor de radicale strekking. Daarnaast ziet de kroniekschrijver hem ook als belangrijk symbool voor de anglofiele strekking die met de internationalisering van de opstand de bovenhand haalde. Met de aanstelling van Filips van Artevelde in januari 1382 werd Pieter zozegzegd uit gevangenschap gehaald en deken van de kleine neringen gemaakt. Deze functie had hij reeds vervuld in 1380-1381, waarna hij als schepen fungeerde in het schepenjaar 1381-1382 om daarna opnieuw de functie van opperdeken van de kleine neringen op zich te nemen. Blijkbaar wordt Pieter niet alleen in de verhalende, maar ook in de diplomatieke bronnen in één adem met van Artevelde uitgesproken.⁴⁶⁸ Froissart schrijft een grote eloquentie en durf toe aan Pieter van den Bossche, wat hem in staat stelde de massa met zich mee te krijgen. Zo probeerde hij in 1385 kort voor de vredesondertekening nog een wanhopige ommekeer teweeg te brengen met de kreten : *“Vlaenderen die Leeuw! Die coninc van Engelant int lant ende here van der stede van Gendt, ende alle verraders doot!”*⁴⁶⁹.

Concluderend moet deze opstandingleider gezien worden als een van de belangrijkste symbolen van de radicale, anglofiele strekking die een bijzonder talent voor overleving bezat.

⁴⁶⁶ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 550-551.

⁴⁶⁷ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, p. 65-66.

⁴⁶⁹ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 527.

F. Filips van Artevelde

Op het moment van de moord op zijn vader Jacob van Artevelde op 17 juli 1345 was Filips ongeveer 5 jaar.⁴⁷⁰ Filips van Artevelde werd geboren op 18 juli 1340⁴⁷¹ en heeft zijn naam te danken aan de koningin van Engeland, Philippa van Henegouwen, die zijn meter zou zijn geweest.⁴⁷² Het was de enige zoon van Jacob die, net als zijn vader, een politieke carrière uitbouwde. Nicholas, samen met tal van andere historici, stelt dat Filips een historisch ongeluk was, totaal onvoorbereid en niet geschikt voor de politieke rol die hem werd toegekend. Zijn naambekendheid die teruggekoppeld werd aan de periode onder Jacob zou de doorslaggevende factor zijn geweest.⁴⁷³

De openbare carrière van Filips begon in december 1382 toen hij als commissaris zetelde in de raad van verbeurd verklaarde en geconfiscerde goederen. Op 24 januari 1382 werd hij vervolgens samen met Sander van Vaernewijc, Raas van den Voorde, Jan de Hert⁴⁷⁴ en Jan Herman tot hoofdman van Gent gekozen. In wezen werd hij opperhoofdman die een grotere wedde en wacht kreeg dan de andere hoofdmannen.⁴⁷⁵ Hoewel bovenstaande personen als hoofdman verkozen werden, vermeldt Froissart nog andere personen die onder Filips een grote macht toegeschreven dienen te worden: Pieter de Winter, Pieter van den Bossche en de heer van Herzele.⁴⁷⁶ Zoals reeds werd aangehaald zal Filips waarschijnlijk reeds lid, mogelijks zelfs leider geweest zijn van een bepaald sociaal netwerk dat hem genoeg ruggensteun gaf in zijn greep naar de macht. Hij zou zich volgens Nicholas in zijn eerste maanden van bewind enkel gefocust hebben op de wraak op zijn vader en vroegere vijanden. M. Haegeman maakt gewag van de uitschakeling van 12 tegenstanders van zijn vader Jacob, alsook enkele anderen zoals de deken van de vleeschouwers, Jacob Soyszone en uiteraard de uitschakeling van Simon Bette en Gysbrecht de Grutere.⁴⁷⁷ Als overtuigd radicaal en anglofiel stond zijn bewind dan ook in het teken van een actief verzet tegen de graaf en het zoeken van toenadering tot de koning van Engeland, zoals de vertaling van Froissart ons meedeelt: "*hoir cappiteine is een genoemt*

⁴⁷⁰ P. Rogghé, "De zonen van Jacob Van Artevelde, hoofdman van Gent. Filips, ruwaard van Vlaanderen?" In: *Jaarboek van het heemkundig genootschap Land van Rode Heemkundig genootschap Land van Rode*, 1971, p. 1.

⁴⁷¹ *Ibidem*, p. 53-54.

⁴⁷² D. Nicholas, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁷³ D. Nicholas, *loc. cit.*, Voor een verdere, meer gedetailleerde, omschrijving over het leven van Filips zelf wordt verwezen naar P. Rogghé, "De zonen van Jacob van Artevelde" en D. Nicholas, *the van Arteveldes of Ghent*.

⁴⁷⁴ Jan de Hert komt ook als schepenen van ghedeede voor in de stadsrekeningen uitgave J. Vuylsteke, *op. cit.*, p. 313 en in het memorieboek van P.C. Van der Meersch, *op. cit.*, p. 112

⁴⁷⁵ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 55-56.

⁴⁷⁶ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 376.

⁴⁷⁷ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 62.

*Philips van Airthevelde, dat een volmaict engels van herten is.*⁴⁷⁸. Filips kwam aan de macht op een heel moeilijk moment voor Gent. De stad had vele van haar voornamelijk leiders verloren en moest daarenboven steeds terugkomend beleg en isolatie door de graaf doorstaan. Handel en alle stadsoverschrijdende betrekkingen waren nihil, waardoor dus dringend actie ondernomen diende te worden. Na de mislukte onderhandelingspogingen in april 1382, sloegen de Gentenaren hard toe op het Beverhoetsveld bij Brugge. Door deze overwinning kon Gent het tij doen keren en bracht de stad onder leiding van van Artevelde nagenoeg het volledige graafschap onder Gents bewind.⁴⁷⁹ Volgens Froissart steeg het succes al vlug naar het hoofd van Filips: "*Phelippes d'Artevelle encharga un grant estat de biaux coursiers et destriers, et avoit son séjour comme un grant prince, et estoit ossi estofféement dedans son hostel que li contes de Flandres estoit à Lisle.*"⁴⁸⁰. Niet enkel Froissart, maar ook de andere kronieken verhalen gelijkaardig: "*Quant Philippse d'Artevelle cevauchoit, il avoit se banière, desployé et armoié de ses armes d'argent à III noirs capiaux à guerle, wandes vremailles.*"⁴⁸¹. In dezelfde lijn is de stelling te plaatsen dat Filips zijn brieven heel hooghartig als volgt ondertekend zou hebben: "*Phelippes d'Artevelle, regars de Flandres.*"⁴⁸². Het aannemen van deze titel kan gezien worden als een serieuze uithaal naar de grafelijke macht, daar de term ruwaard gewoonlijk gebruikt werd om een plaatsvervanger van de graaf mee aan te duiden. P. Rogghé maakt echter de belangrijke opmerking dat de desbetreffende brief verschillende versies kent en dat niet alle versies afsluiten met de vermelding van deze titel. Daarnaast is er in de Gentse stadsrekening geen spoor terug te vinden van een verwijzing naar Filips die ruwaard van Gent of Vlaanderen zou zijn geweest. Dit is vreemd aangezien Frans Ackerman wel met deze titel wordt vermeld in deze rekeningen.⁴⁸³ Aangenomen dat Filips zich toch als ruwaard deed gelden, overschreed hij daarmee de grenzen van de wettelijkheid, waarvoor zijn vader destijds nog was teruggeschrokken.⁴⁸⁴ Wanneer een ruwaard werd aangesteld was dit een lid van een adellijke familie en werd de functie beëdigd door de bevoegde instantie, in dit geval de graaf van Vlaanderen. De van Artevelde's waren geen adel, en worden ook niet als lid van de poorterie aanzien.⁴⁸⁵ Het waren landbezitters in voornamelijk Noordoost-Vlaanderen en hadden uitgebreide contacten met de wevers. Froissart spot met de roots van van Artevelde en diens militaire capaciteiten, dewelke in de kroniekschrijvers gedachte verbonden is aan de status van de man: "*Phelippes d'Artevelle, quoyque il li fust bienvenu en son*

⁴⁷⁸ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 214.

⁴⁷⁹ Zie supra

⁴⁸⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek X, p. 54.

⁴⁸¹ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 244.

⁴⁸² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 55.

⁴⁸³ P. Rogghé, *art. cit.*, p. 55-56.

⁴⁸⁴ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁸⁵ A. Van Oost, *art. cit.* en P. Rogghé, "Samenstelling van de Gentse schepenbanken".

*commencement de la bataille de Bruges et que il eust eu là celle grà et celle fortune de desconfire de conté et ceulx de Bruges, n'estoit mies bien soutilz de guerre, ne de faire sièges; car de jonèche il n'y avoit point esté nouris, ne introduis, mais de pesquier à le verghe as pissons en la rivière dou Lis et de l'Escaut."*⁴⁸⁶.

Op ongeveer 42-jarige leeftijd huwde Filips met Yolande of Lente van den Broucke. Hoewel de van Arteveldes op politiek vlak niet zo actief waren en ook geen echte huwelijkspolitiek voerden zoals vele andere families wel deden, wordt dit huwelijk toch in het teken van alliantie aanzien.⁴⁸⁷ Door zijn repressie had Filips namelijk veel vijanden gemaakt bij de landbezitters, de kleine neringen en de schippers. Yolande zou lid geweest zijn van een schippersfamilie, die na de repressie van Filips nodig gepaaid dienden te worden. De wevers, van wie enkel Jan Sleepstaf, de woede van van Artevelde had gevoeld, stonden als één blok achter Filips, aldus Nicholas. Met zijn huwelijk kocht hij dus een entreekaart bij de schippers. De kleine neringen werden voor de radicale kar gespannen via hun deken Pieter van den Bossche.⁴⁸⁸

Nicholas noemt het bewind van Filips aristocratischer dan dat van Jacob van Artevelde. De drie dekens, Jacob de Rijke (poorterie), Lauwerijns de Maech (weverie) en Pieter van den Bossche (kleine neringen) waren persoonlijke vrienden van van Artevelde.⁴⁸⁹ Filips verzekerde zich dus duidelijk van de steun van de ambachten en probeerde ook zoveel mogelijk leden van de poorterie aan zijn kant te krijgen. Beide van Arteveldes hebben, volgens Nicholas, nooit de economische aspiraties van de lagere klassen gesteund, ook werden nooit de dagloners of een ander ambacht dat gekant was tegen de aristocratie gesteund.⁴⁹⁰ Nicholas ziet dan ook de tijdsperiode van de opstand, gesitueerd in een periode van verschillende sociale opstanden in de late veertiende eeuw, als reden voor de identificatie van de opstand als een roering van de lagere klassen.⁴⁹¹ De opstand zou dus gelieerd worden met een sociale inslag door de andere sociale opstanden uit deze periode, hoewel dit eigenlijk niet zo is, aldus Nicholas. Deze visie komt wat eenzijdig over, wanneer we de relatieve beperktheid in aantal zien van effectieve leden van de drie leden namelijk de poorterie, weverie en neringen. Het is niet mogelijk dat de volledige opstand door enkel deze groepen werd gedragen. Er werd vast en zeker naar onderen toe gekoppeld en ingespeeld op de grote stedelijke bevolking.

⁴⁸⁶ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 71.

⁴⁸⁷ D. Nicholas, *op. cit.*, p. 100-105.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, p. 162-163.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, p. 191.

⁴⁹¹ *Ibidem*, p. 192, zie ook de opstandencluster van sociale opstanden in de periode 1378-1382 voorgesteld door Mollat en Wolff.

Froissart ziet in Filips van Artevelde dan ook, zoals bij de meeste leiders, een uitstekende orator die de volksmassa's kon mobiliseren en hen willoos kon laten volgen.⁴⁹² Van Artevelde moet samen met zijn goed gekozen andere kapiteinen toch een duidelijk signaal gegeven hebben aan de opstandelingen, die hen in staat stelden te vechten. Situatiegebonden factoren zullen in deze periode een heel belangrijke rol gespeeld hebben. De radicalen hadden in het voorjaar van 1382 duidelijk de bovenhand, Gent was omsingeld en op de vredesgesprekken in april had de graaf zich heel hautain gedragen. In een dergelijke samenloop van omstandigheden moet de grote mobilisatie die met succes bij Brugge ging winnen, gezien worden.

De opstand van 1379-1385 wordt in één adem met Filips van Artevelde uitgesproken, hoewel hij slechts een korte tijd de leiding nam. Zijn naambekendheid en zijn succesvolle campagne in het graafschap Vlaanderen zijn hier zeker belangrijke factoren. Toch dient duidelijk gesteld te worden dat het niet enkel Filips was die de leiding nam, blijkbaar kon hij rekenen op enkele zeer strategisch gekozen mannen die ervoor zorgden dat verscheidene groeperingen verenigd werden. Het einde van Filips van Artevelde wordt door de kroniekschrijvers duidelijk aan zijn grootheidswaan toegeschreven. Doordat de graaf na zijn nederlaag op het Beverhoetsveld noodgedwongen zijn leenheer, de Franse koning, om hulp diende te vragen vergrootte de schaal van de opstand aanzienlijk. Voor Gent bleef de Engelse hulp uit en werd zo het graafschap heroverd op de opstandelingen. De Vlaamse troepen verloren de veldslag bij Rozebeke op 27 november 1382 en Filips sneuvelde. Zijn dode lichaam werd voor de Franse koning gebracht. Hij was volgens Froissart op weinig heroïsche manier om het leven gekomen, namelijk door versmaching in een sloot onder een immense druk, want hij had geen wond. Hij werd vervolgens door de Franse koning opgehangen aan een boom als voorbeeld.⁴⁹³ De nederlaag betrof slechts een klein deel van de Gentse militie waardoor de stad alleen de strijd voortzette, ditmaal onder leiding van Pieter van den Bossche en Frans Ackerman.⁴⁹⁴

Op de traditie die de van Arteveldes hebben ingezet, wordt in latere periodes voortdurend naar teruggekoppeld. Zo ziet J. Haemers het bewind van Lieven Boone tijdens de Gentse opstand van 1449-1453 als een rechtvaardig bestuur: "*het 'Arteveldemodel'*". Dit model voerde "*een sociale 'rechtvaardige' politiek. Ze trachtte tevens militaire successen te behalen en zocht bondgenoten binnen en buiten de stad.*"⁴⁹⁵

⁴⁹² J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 19-23.

⁴⁹³ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 174.

⁴⁹⁴ M. Vandermaesen, *op. cit.*, p. 16.

⁴⁹⁵ J. Haemers, *De Genste opstand*, p. 239.

G. Frans Ackerman

Frans Ackerman, was net als Pieter van den Bossche een van de weinigen die als actief opstandelingenleider het einde van de opstand meemaakte. Ackerman was geboren te Gent in ongeveer 1330⁴⁹⁶, hij was een edelman, maar geen lid van de Gentse poorterie.⁴⁹⁷

Frans Ackerman wordt als één van de voornaamste leiders van de opstand beschouwd, die in 1381 een tijdlang ruwaard van Gent was. Hij zou, volgens Haegeman, niet van adel zijn geweest door geboorte, maar eerst tot de goeude Gentse burgerij behoord hebben.⁴⁹⁸ Hij zou dus pas nadien de status van jonker hebben verkregen. In de meeste kronieken wordt nog geen gewag gemaakt van Ackerman vóór het aantreden van Filips van Artevelde. In de *Cronicke van Vlaenderen* wordt een expeditie naar de abdij van Boudeloo in juni 1381 vermeld, waar Raas van den Voorde en Frans Ackerman leiders van waren.⁴⁹⁹ Hij wordt vermeld als kapitein omstreeks oktober 1381.⁵⁰⁰ Of deze vermeldingen al dan niet accuraat zijn, kan aan de hand van de verhalende bronnen alleen niet worden achterhaald, toch mag met relatieve zekerheid aangenomen worden dat Ackerman reeds voor van Artevelde actief deelnam aan de leiding van de opstand. *Istore et Croniques* gaat weliswaar volledig de mist in door activiteiten van Jan Yoens aan Ackerman toe te schrijven, zoals het vernietigen van het kasteel van Wondelgem in de beginperiode van de opstand.⁵⁰¹ De winter van 1381-1382 was voor Gent dan ook zeer hard. Ondanks het voeren van enkele gewaagde voedselexpedities door Ackerman wat eerder op het jaar, kon men de dreiging van hongersnood niet vermijden.⁵⁰² Als aanhanger en toekomstig leider van de radicale fractie was hij uiteraard ook van op de eerste lijn betrokken bij de troebelen die zich rond de jaarwisseling 1381-1382 afspeelden. De hostelier Symoen van Vaernewijc⁵⁰³ die het op Frans Ackerman had gemunt, liet de stadsadvocaat Gillis de Muelnare vermoorden, die tot dezelfde partij als Ackerman behoorde. De beschuldiging was dat Ackerman, van den Bossche, de Muelnare en Jacop de Rijcke⁵⁰⁴ de vrede met de graaf zouden hebben belet.⁵⁰⁵ De toestand escaleerde en de schippers, die van Vaernewijc steunden kwamen regelrecht tegenover de wevers te staan in de Kammerstraat nabij de Vrijdagmarkt. Resultaat was

⁴⁹⁶ *Biographie nationale*, deel I, p. 14.

⁴⁹⁷ A. van Oost, *art. cit.* en P. Rogghé, *art. cit.*

⁴⁹⁸ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 97.

⁴⁹⁹ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 19.

⁵⁰⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁰¹ J. Kervyn De Lettenhove, *Istore et croniques*, boek II, p. 223.

⁵⁰² A. Holsters, *art. cit.*, p. 97 en N. de Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 151.

⁵⁰³ De van Vaernewijc familie was een van de families die verdeeld was: een deel was graafgezind terwijl een ander deel de meer radicale lijn volgde. Symoen van Vernewijc behoorde tot de verzoeningsgezinde fractie.

⁵⁰⁴ Jacob de Rijcke was deken van de poorterie in de jaren 1380-1382, zie M. Haegeman, *op. cit.*, p. 97.

⁵⁰⁵ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 58.

dat van Vaernewijc samen met enkele aanhangers werd verbannen uit Gent.⁵⁰⁶ De kroniekschrijvers beginnen vanaf 1382, de van Artevelde periode, meer aandacht te hebben voor Ackerman die vanaf nu echt op de voorgrond komt. Na de slag op het Beverhoutsveld voerde Ackerman samen met Pieter de Winter de krijgsgevangen naar Gent.⁵⁰⁷ Hij leidde later in datzelfde jaar ook de Vlaamse delegatie naar Engeland.⁵⁰⁸ Ackerman werd door Filips van Artevelde belast met de bescherming van de Vlaamse vloot, na het verlies van Rozebeke zou hij korte tijd naar Engeland zijn gevlucht en in januari 1383 naar Gent zijn weergekeerd waarop hij samen met Pieter van den Bossche en Pieter de Winter een van de voornaamste leiders werd.⁵⁰⁹ Dat hij aanzien werd als de opvolger van van Artevelde blijkt al vlug uit de verhalende bronnen: "... et par especial François Acreman. Cils estoit compains en toutes choses à Phelippe d'Artevelle et tant qu'il vive, vous (li contes de Flandres) ne serés sans guerre."⁵¹⁰ Tal van expedities werden ondernomen, waarvan de belangrijkste de steun die door Gent werd geleverd aan de urbanistische kruistocht van de bisschop van Norwich en het beleg rond Ieper. Deze krachtige stoot was echter van korte duur. Wanneer de Franse koning opnieuw bereid werd gevonden zijn leenman, de graaf van Vlaanderen te helpen, trokken de Engelse legers weg.⁵¹¹ Doordat de koning van Frankrijk al zijn legers had verzameld, maakte Ackerman hier handig gebruik van om het leeggelopen Oudenaarde in te nemen op 17 september 1383.⁵¹² In de wintermaanden waren er Frans-Engelse onderhandelingen die leidden tot een bestand waar ook de Gentse situatie in opgenomen was. Enkele dagen na het afsluiten van het verdrag stierf de graaf en werd hertog Filips de Stoute van Bourgondië graaf van Vlaanderen. De vijandigheden begonnen opnieuw met de inname van Oudenaarde door de heer van Schorisse, wat tegen de afspraken van het bestand was.⁵¹³ Door deze inname zou kritiek komen van de Heer van Herzele op Ackerman, wat leidde tot de moord van eerstgenoemde.⁵¹⁴

Alhoewel Froissart niet dezelfde ambigue houding aannam ten aanzien van Ackerman, zoals hij dat deed voor Raas en Zeger van Herzele, schrijft de kroniekschrijver toch ook positieve leiderschapscapaciteiten toe aan de leider. "*Chils François Acreman estoit moult ables pour embler, , pour eskiellier et pour faire des soutieues emprises, et tenoit et avoit dalés luy gens et compaignons*

⁵⁰⁶ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 58 en D. Nicholas, *op. cit.*, p. 125.

⁵⁰⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek X, p. 52.

⁵⁰⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 75-76.

⁵⁰⁹ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 105.

⁵¹⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 201.

⁵¹¹ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 366-415.

⁵¹² *Ibidem*, p. 422-428.

⁵¹³ H. van Werveke, *art. cit.*, p. 209.

⁵¹⁴ Zie infra: onderdeel: Zeger van Herzele.

moult ables et soutilz à ce faire."⁵¹⁵. Froissart onderkent dus de militaire capaciteiten, hoewel ze soms heel subtiel en snood mogen zijn, van een persoon zoals Ackerman. Op 14 juli 1385 slaagde Ackerman er nog in om Damme in te nemen.⁵¹⁶ Opnieuw schetst Froissart een relatief positief beeld van de jonker als een man van eer en woord. Hij zou namelijk zijn medestanders Pieter van den Bossche en Pieter de Winter beloofd hebben niet terug te keren vooraleer Aardenburg, Brugge, Damme of Sluis te hebben ingenomen. Daarop vertrok hij toch opnieuw op een laffe manier met stille trom uit Damme⁵¹⁷

Het aandeel van Ackerman in de vrede van Doornik van 18 december 1385 is door meerdere auteurs verschillend omschreven. Ook de kroniekschrijvers zijn het niet eens over welke rol Frans Ackerman speelde tijdens de onderhandelingen. Terwijl bijvoorbeeld *Chronique des Pays-Bas...* Frans Ackerman en de ridder Jan van Heyle als voornaamste bemiddelaars aanziet⁵¹⁸, geeft Froissart een meer passieve rol aan Ackerman. Volgens Froissart werd de stap naar vrede gezet door 2 ambachtsdekens Rogier Everwijn en Jacob van Hertbuer⁵¹⁹, respectievelijk de deken van de schippers en de deken van de vleeschouwers. Ze namen via ridder Jan van Heyle contact op met de hertog Filips de Stoute die verlangde dat ze eerst Frans Ackerman op de hoogte brachten die op dat tijdstip kapitein was in Gavere. Volgens Froissart reageerde hij als volgt op het voorstel van Jan van Heyle: "...*et dist que c'estoit tres-bien fait, et que de avoir paix par telle manière à son naturel signeur...*"⁵²⁰. Wanneer met andere woorden de hertog de oude rechten en privileges van de stad wilde bekrachtigen, was Ackerman bereid tot een nederige overgave, aldus Froissart.⁵²¹ Deze visie geeft blijk van een ommekeer in de denkwijze van deze opstandelingenleider. Deze stelling is echter niet hard te maken daar hij na de opstand actief Gent-Engelse contacten bleef voeren.⁵²² Ackerman bleef na de ondertekening van de vrede in Gent, waar hij enige tijd later werd vermoord. A. Holsters ziet de moord op Ackerman als een politieke moord, verricht onder voorwendsel van een bloedwraak (door de zoon van de door Ackerman vermoorde Zeger van Herzele), op initiatief van Filips de Stoute.⁵²³ De opstandelingenleider die in de historiografie in de schaduw van Filips van Artevelde staat, blijkt net als Pieter van den Bossche een toch heel belangrijke, dan niet belangrijkere, rol te hebben gespeeld als kopman tijdens de opstand 1379-1385.

⁵¹⁵ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 339.

⁵¹⁶ H. van Werveke, *art. cit.*, p. 209.

⁵¹⁷ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 492-493.

⁵¹⁸ J.J. De Smet, *op. cit.*, p. 282.

⁵¹⁹ M. Boone, *Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces*, p. 458.

⁵²⁰ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 424.

⁵²¹ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 524.

⁵²² Zie deel 1: historische omkadering.

⁵²³ A. Holsters, *art. cit.*, p. 106.

H. Zeger van Herzele

Zeger, Heer van Herzele was edelman en buitenpoorter van de stad Gent en genoot zo een zeker aanzien in de stad. A. Holsters behandelde deze figuur reeds met een zekere diepgang.⁵²⁴ Volgens een diepgaande studie, de Herzele dossiers genaamd, zou blijken dat de edelman in 1379 eerst gevangene van de opstandelingen was, maar door de graaf verdacht werd van samenzwering. Vanaf dat punt zou hij actief de opstand tegen de graaf gaan steunen. Opnieuw zien we dus een traditionele visie waarin de deelname hoofdzakelijk wordt verklaard vanuit opportunistische motiveredenen, in dit geval wraak. Net als Raas van Herzele⁵²⁵ schrijft Froissart over de edelman als een actief opstandelingenleider, maar met een zekere terughoudende en kritische plaatsing.⁵²⁶ Zoals ook A. Holsters reeds stelde, schrijven niet alleen Froissart, maar ook de andere kroniekschrijvers een belangrijke rol toe aan Zeger van Herzele. Hij wordt in het jaar 1382 steeds aan de zijde van van Artevelde gesignaleerd en wordt in deze periode steeds meer, meer dan Pieter van den Bossche, als de tweede man achter Filips van Artevelde aanzien. Samen hadden ze het beleg van Oudenaarde georkestreerd in het najaar van 1382. Ook het briefverkeer met de Franse koning werd samen beantwoord.⁵²⁷ Filips vertrouwde van Herzele ook de briefwisseling met Engeland toe, wanneer hij in alle haast zich naar Gent diende te reppen om een leger te mobiliseren om ten strijde te trekken in Rozebeke.⁵²⁸ Hij nam zelf geen deel aan de slag van Rozebeke, maar bleef het beleg rond Oudenaarde coördineren.⁵²⁹ Hij bleef ook na de dood van Filips actief mee de opstand sturen, maar een geschil tussen van Herzele enerzijds en Ackerman en van den Bossche anderzijds zou hieraan een einde maken. Alle bronnen verifiëren dat Ackerman en van den Bossche de nagel aan de doodskist van de edelman waren; over de precieze details zijn er toch meningsverschillen. Een verhitte discussie en kritiek van Herzele op Ackerman, die volgens eerstgenoemde veel te gemakkelijk Oudenaarde had opgegeven aan de heer van Schorisse zou aan de basis gelegen hebben voor de moord op van Herzele. Het uitspelen van de volkswoede door Ackerman en van den Bossche tegen van Herzele rond een dispuut betreffende het verduisteren van geldsommen is een andere mogelijkheid. Ten laatste stelt A. Holsters nog een discussie over het al dan niet hanteren van de Engelse standaard als basis voor de twist. Herzele zou zeer misnoegd zijn geweest over het opstellen

⁵²⁴ *Ibidem*, p. 97.

⁵²⁵ Zie *supra*

⁵²⁶ A. Holsters, *art. cit.*, p. 99.

⁵²⁷ A. Holsters, *art. cit.*, p. 99-100.

⁵²⁸ J. Kervyn De Lettenhove, *op.cit.*, p. 140-141.

⁵²⁹ A. Holsters, *art. cit.*, p. 100.

van de Engelse standaard tijdens een *wapeninghe*.⁵³⁰ Ook de kronyk van Vlaenderen verhaalt de gebeurtenissen op deze wijze. Aangezien Filips van Artevelde zijn correspondentie met Engeland op een bepaald ogenblik aan van Herzele had toevertrouwd, lijkt deze laatste stelling hier weinig waarschijnlijk. M. Haegeman ziet in de heer van Herzele zelfs een echte anglofiel, die na een persoonlijke vijandschap met Lodewijk van Male de zijde van de opstandelingen koos. Met de sterfte van Lodewijk van Male werd hij mogelijks door de andere radicale anglofielen aanzien als iemand die de opstand zou kunnen verraden, vandaar zijn uitschakeling. Haegeman vond echter ook geen bewijzen voor enige vorm van verraad door Herzele.⁵³¹

Enkele kronieken⁵³² zoals de *Kronyk van Vlaenderen en het memorieboek* (al dan niet een latere toevoeging?) vermelden een verraad van de edelman aan de opstand: "*Item den Vllen van Hoeymaent in dit jaer was te Ghent eene wapeninghe up de maerct, ende men stelde den standaert van den coninc van Ynghelant daer up de maerct, dewelcke Bernaert van Hersele wilde beletten ende was eer thegen, ende daer omme was hy doot geslegghen ...*"⁵³³. Dat van Herzele zijn trouw aan de opstand niet opgezegd heeft, bewijst dat zijn bezitting na de vrede van Doornik geconfiscieerd bleef, terwijl merendeel gerestitueerd werd.⁵³⁴

I. Jan van Lannoit (Van der Helst⁵³⁵), Aernt de Clerck, Pieter de Winter en Raas van de Voorde

Naast bovenstaande grote kopstukken komen in de kronieken ook nog enkele andere leiders iets minder aan bod. Daarmee kan uiteraard niets gezegd worden over de graad van belangrijkheid van deze leiders. Door de heel belangrijke opdrachten die hen werden toegekend door de opperhoofdmannen zoals Filips van Artevelde mag hun betekenis zeker niet onderschat worden. Enkele van deze leiders zijn Jan van Lannoit, Aernt (Aernoudt) de Clerck (Clercq), Pieter de Winter en Raas van de Voorde. Wanneer secundaire literatuur en ander bronnenmateriaal zoals de stadsrekeningen ter hand genomen worden, kan uiteraard nog een resem aan leiders en hoofdmannen teruggevonden worden. Doordat in deze studie gefocust wordt op de informatie verstrekt door de kroniekschrijvers, wordt hier de lijn getrokken.

Jan van Lannoit was een van de kapiteins die mee de tochten van het jaar 1380 dirigeerde. Na de uitlevering en dood van Jan Perneel wordt Lannoit naast van den Bossche, van Herzele en Jan Boele

⁵³⁰ *Ibidem*, p. 100-101.

⁵³¹ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 68.

⁵³² A. Holsters, *art. cit.*, p. 102.

⁵³³ P.C. van der Meersch, *op. cit.*, p. 116-117.

⁵³⁴ A. Holsters, *loc. cit.*

⁵³⁵ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 16.

vernoemd. Deze zouden de vijandigheden opnieuw inzetten door alle eigendommen en huizen van de graafgezinden te vernietigen.⁵³⁶ Met de verovering van Kortrijk werd Jan van Lannoit er voor korte tijd kapitein in naam van Gent.⁵³⁷ Na de nederlaag van Aernt de Clerck en Jan Boele trokken de verslagen Gentenaars opnieuw naar Gent, uitgezonderd Jan van Lannoit die naar Gavere trok en er het slot innam.⁵³⁸ Wanneer naar het einde van de zomer 1380 de graaf een beleg rond Gent organiseerde, waagde Lannoit een uittocht naar Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde welke hij ook veroverde.⁵³⁹ Ook Aernt de Clerck en Raas van Herzele werden onder de leidinggevers gespot.⁵⁴⁰ Tegen de winter van 1380-1381 trokken de leiders opnieuw Gent binnen met hun buit.⁵⁴¹ In mei 1381 trokken de Gentse leiders er opnieuw op uit, wat voor velen van hen fataal zou worden. Bij de slag van Nijvel had van Lannoit zich met een deel manschappen teruggetrokken in de kerk, waarop de kerk in brand werd gestoken en Lannoit eruit sprong en aan zijn einde kwam.⁵⁴² Opmerkelijk is het verschil waarmee Froissart Raas van Herzele en Jan van Lannoit omschrijft tijdens deze slag. Van Herzele die van edele afkomst is, wordt moed toegeschreven, terwijl Lannoit als volgt wordt voorgesteld: "*Jehans de Launoit, comme tous esbahis et desconfis, entra ou moustier, et pour ly sauver...*"⁵⁴³. Van Lannoit, van wie geen nobele afkomst bekend is, wordt als angsthaas die zijn eigen leven wilde redden, afgeschilderd.

Ook Aernt de Clercq was een leider van het eerste uur van de Gentse opstand. De *Cronike van Vlaenderen* duidt foutief Aernt de Clerck aan als beletter van de Brugse gravers in 1379, een tocht die Jan Yoens op zijn naam mocht zetten.⁵⁴⁴ Froissart vermeldt Aernt de Clercq en Pieter de Winter naast Pieter van den Bossche en Jan Boele als de belangrijke kapiteins sinds de dood van Jan Yoens en Jan Perneel.⁵⁴⁵ Samen met Jan Boele leidde hij de expeditie die uitdraaide op een grote nederlaag voor de Gentenaren.⁵⁴⁶ Aernt de Clercq liet zijn leven te Ename nadat hij, samen met zijn Witte Kaproenen verslagen werd door een groep graafgezinde edelen die Oudenaarde bewaakten.⁵⁴⁷ Zoals reeds vermeld, waren in deze periode (sinds het voorjaar 1381) veel leiders gesneuveld, waardoor de weg voor Filips open lag.

⁵³⁶ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel I, p. 80.

⁵³⁷ *Ibidem*, p. 89.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 94.

⁵³⁹ A. Hocquet, *op. cit.*, p. 237.

⁵⁴⁰ N. De Pauw, *op. cit.*, p. 100-101.

⁵⁴¹ *Ibidem*, p. 102-103.

⁵⁴² J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek IX, p. 359-361.

⁵⁴³ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 359.

⁵⁴⁴ N. De Pauw, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen*, deel III, p. 4.

⁵⁴⁵ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 341.

⁵⁴⁶ Zie: Jan Boele

⁵⁴⁷ J. Kervyn De Lettenhove, *op. cit.*, p. 367-370.

Ook aan Pieter de Winter kan een gelijkaardige rol worden toegeedeeld. Hij werd door Froissart als voorname leider aangehaald, die het in tegenstelling tot bovenstaande wel haalde tot de periode van van Artevelde. In Froissarts verhaal over de aanstelling van Filips van Artevelde wordt de Winter naast van den Bossche en Zeger van Herzele gezien als drijvende kracht bij de aanzetting.⁵⁴⁸ Hij werkte actief mee aan de slag bij het Beverhoetsveld en was nadien samen met Ackerman verantwoordelijk voor het krijgsgevangentransport.⁵⁴⁹ Pieter de Winter werd kapitein van Brugge na de overwinning op het Beverhoetsveld. Hij kreeg ook een belangrijke positie toegekend bij het verdedigen van de grens met Frankrijk (de Leie) tegen de oprukkende Franse troepen.⁵⁵⁰ De verwijzingen naar Pieter de Winter in de schaduw van Frans Ackerman en Pieter van den Bossche blijven legio. Wat er van Pieter de Winter tijdens de laatste maanden van de opstand en na de opstand gebeurde, wordt niet meer weergegeven. Toch blijkt hij uit het volledige relaas van Froissart naar voren te komen als een vaste waarde binnen de opstand.

Raas van de Voorde was lid van de Gentse kleinadel en trad samen met van Artevelde als hoofdman van Gent aan als vertegenwoordiger van de poorterie.⁵⁵¹ In de verhalende bronnen wordt gewag gemaakt van van de Voorde vanaf het jaar 1381: "*Ende twee jonckers uut Ghendt, gheheeten Raes van den Voorde ende Fransoys Ackerman, zy quamen by nachte te Boudeloo in de abdye, ende ontdeden de tresorye.*".⁵⁵² In een andere *reyse* naar Deinze, iets later datzelfde jaar, zou de hoofdman zwaar gewond raken.⁵⁵³ Hij was lid van de officiële delegatie die in oktober 1382 naar Engeland werd gestuurd door Filips van Artevelde. Hij wordt door M. Haegeman dan ook aanzien als een van de voornaamste leiders van de anglofiele strekking. Hij keerde pas in de eerste maanden van 1383 terug naar Vlaanderen waar hij deelnam aan de expeditie van de bisschop van Norwich. Hij moet indruk gemaakt hebben bij het Engelse leger, daar hij, mede door zijn deelname aan het beleg rond Ieper, tot ridder werd geslagen.⁵⁵⁴ Hij bleef tot de laatste jaren van de opstand actief als voorschepen van de keure en als lid van de Gentse delegatie aan de vredesonderhandelingen van Doornik.⁵⁵⁵

⁵⁴⁸ *Ibidem*, p. 377.

⁵⁴⁹ J. Kervyn De Lettenhove, *Froissart*, boek X, p. 52-53.

⁵⁵⁰ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁵¹ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 65.

⁵⁵² N. De Pauw, *op. cit.*, p. 19, deze 'reyse' is te situeren omstreeks juni 1381.

⁵⁵³ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁵⁴ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 65 en 80. En N. De Pauw, *op. cit.*, p. 55: "*Ende Ingelschen maecten ruddere Rase van den Voorde*".

⁵⁵⁵ M. Haegeman, *op. cit.*, p. 66.

Besluit: Profiel van de Gentse leider in de opstand 1379-1385

Deze analyse van enkele leidersfiguren stelt ons in staat een profiel te schetsen van de Gentse leider. Het is duidelijk dat de opstand van 1379-1385, net zoals vele opstanden, klassenoverschrijdend kan worden genoemd. In dergelijke klassenoverschrijdende opstanden was het dikwijls zo, dat een persoon uit de hoogste klasse de opstand gaat leiden. Volgens Cohn lag het initiatief zelf vaker bij de lagere klassen, die vanuit een maaggevoel een conflict in de hand werkten. Cohn gelooft niet dat een leider uit de hogere klasse automatisch misbruik ging maken van een gegriefd volk.⁵⁵⁶ Net zoals Cohn stellen ook J. Dumolyn en J. Haemers dat rebellenleiders van laatmiddeleeuwse urbane opstanden veelal uit hogere lagen van de samenleving kwamen. Leden van elitegroepen hadden meestal de achtergrond, het kapitaal en soms ook de politieke ervaring die hen in staat stelden als leider op te treden. De positie van de leiders was er een die niet zonder gevaar was, bij mislukking werd vaak de leider als zondebok naar voren geschoven en opgeofferd.⁵⁵⁷ Het voorbeeld van Jan Boele wiens dood als uitlaatklep voor het volk diende, staft dit. Het blijft uiteraard de vraag in hoeverre dergelijke eliminaties in het teken stonden van politieke eliminatie en fractiestrijd, bv. de casus Zeger van Herzele.

In de Gentse opstand zien we duidelijk het naar voren komen van enerzijds heel belangrijke edellieden, die meestal tevens lid waren van de poorterij van Gent. Als kopmannen zijn hier Raas van de Voorde en Raas van Herzele op te merken. Naast deze groep ontwaren we toch ook een heel belangrijke groep van welgestelde burgers die via landbezit of hoge status in een ambacht bij de zogenaamde *nouveaux-riches* kunnen worden gerekend. Voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld Jan Boele, die uit een vooraanstaande schippersfamilie stamde alsook Filips van Artevelde zelf. Als laatste groep hebben we dan de leiders die we kunnen omschrijven als de *selfmade* men. Mannen die zich hadden kunnen onderscheiden en zo in staat waren de macht naar zich toe te trekken zonder een al te grote rijkdom of politieke achtergrond, bv. Pieter van den Bossche.

We concluderen net als S. K. Cohn dat in vele van de opstanden poorterij en adel met ambachtslui waren verenigd en tevens op gelijke voet stonden. De ambachtslui maakten hun eigen beslissingen en leidden soms wel hun aristocratische partners.⁵⁵⁸ Zo was Filips dan wel een grondbezitter, hij was geen adel en geen lid van de poorterij, toch stond hij boven mannen als Raas van de Voorde, Raas van Herzele en Zeger van Herzele. Hier dient als reden dan toch de steun van het volk worden

⁵⁵⁶ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 108-130.

⁵⁵⁷ J. Dumolyn en J. Haemers, "Patterns of urban rebellion", p. 382-385.

⁵⁵⁸ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 129.

ingeroepen. Middels handig lobbywerk en het zich verzekeren van een grote achterban, konden bepaalde personen een grote militaire kracht kanaliseren, bv. de *wapeninghe*. Het is niet verwonderlijk dat een ambachtsman of een persoon die dicht bij de ambachten stond zich in een gunstigere positie bevond dan een lid van een eeuwenoude poorterfamilie om deze bevolkingslagen te mobiliseren. We zien echter toch een grote aanwezigheid van deze elitegroepen als leidinggevende figuren, wat dan verklaard kan worden door een natuurlijk gezag dat ze ook uitstraalden tijdens vredesperioden, alsook de militaire en financiële middelen die dergelijke personen konden inzetten. Daarnaast gaven dergelijke leiders ook een extra legitimiteit aan de opstand, Dumolyn en Haemers stellen wel dat deze leiders heel vlug van kamp veranderden vanuit opportunisme.⁵⁵⁹

Vaak wendde men zich dus tot personen die reeds in vredesperiodes gezagsposities vervulden, zoals de schippersfamilie Boele of de van Herzeles. Daarnaast gingen deze leidinggevende personen op zoek naar charismatische personen zoals Filips van Artevelde die verschillende groepen met verschillende doeleinden met elkaar kon verbinden.⁵⁶⁰ Personen met gezagsposities konden zowel dekens van ambachten zijn, die dus relatief dicht bij de 'gewone' ambachtsman stond, maar het kon ook een edelman zijn, zoals Van Herzele, die door zijn rang en stand, natuurlijke autoriteit uitstraalde. Zo komen we tot een heel gevarieerde leiderspiramide met een heel hoge wisselingsgraad. Hierbij bouwden de kopmannen sociale netwerken uit of hadden deze reeds uitgebouwd in vreedstijd op dewelke ze terugvielen om de opstand naar hun hand te zetten. Om deze lager gestationeerde leiders en diens volgelingen te kunnen motiveren voor de opstand moeten er welbepaalde beloftes gemaakt zijn. Bewijzen van dergelijke leiderspiramiden komen voor tussen de regels van de kronieken. Zo zijn de verwijzingen naar opperhoofdmannen, hoofdmannen, kapiteins, dekens, kwartiermeesters etc. legio, allemaal termen die een bepaalde rangorde laten vermoeden. De eventuele eisen die werden gesteld of de beloftes van leiders aan lagere klassen komen minder voren in de kronieken. Nicholas stelt dat Filips van Artevelde nooit de economische aspiraties van de lagere arbeidersklassen zou hebben gesteund, toch had hij blijkbaar een onvoorwaardelijke steun van de wevers achter zich, alsook van vele andere associaties waar hij zijn stromannen op kop had gezet.⁵⁶¹ In wat J. Haemers zijn Arteveldemodel noemt, zien we toch enige toenadering en vervullen van dit streven van deze bevolkingslagen.⁵⁶² Wanneer gesteld wordt dat de massa niet zo willoos was, zoals decennialang werd aangenomen, moeten deze groepen inderdaad

⁵⁵⁹ J. Dumolyn en J. Haemers, *art. cit.*, p. 383-384.

⁵⁶⁰ *Ibidem*

⁵⁶¹ D. Nicholas, *op. cit.*, p. 191.

⁵⁶² J. Haemers, *op. cit.*, p. 239. En zie bespreking Filips van Artevelde.

eisenbundels hebben samengesteld of ten minste beloftes van de leiders hebben nagestreefd. Een voorbeeld werd gevonden door J. Dumolyn in zijn studie naar de Brugse opstand van 1436-1438. Heel uitzonderlijk is er een eisenbundel bewaard uitgaande van de Brugse neringen van de draperie, die heel vaak de voorhoede van de Brugse militie vormden. Dit document wordt als een min of meer accurate neerslag van de vergadering van deze instanties aanzien en bevat een duidelijk en gevarieerd eisenpakket.⁵⁶³

Coalities tussen deze verschillende lagen konden zo succesvolle en krachtige eenheden creëren die een geduchte vijand werden voor de graaf. Het gevaar echter was dat een opstand die initieel als harde lijn tegen de graaf was ingezet al vlug een andere strijd aanspande en, zoals Cohn stelde, gezien moeten worden als krachtmetingen voor de stedelijke controle tussen actoren met een gelijkaardige politieke stand.⁵⁶⁴ Zo komen we terecht in het vaarwater van D. Nicholas en diens overtuiging in verband met vetevoering en persoonlijke rancune. Uit zowel de kroniekschrijvers' visie als uit de literatuur blijkt dat deze thema's inderdaad een heel belangrijke invloed hebben gehad op de vorming van de binnenstedelijke opstandige groepen. Zoals uit de casussen van de verschillende leiders blijkt, was het niet uitzonderlijk dat persoonlijk gewin, van welke aard dan ook, werd nagestreefd. Het is echter minder waarschijnlijk dat dergelijke praktijken zich tot in de decadentie doorvoerden: men diende namelijk een grote achterban tevreden te houden en zichzelf van diens steun te verzekeren.

Kroniekschrijvers leggen een grote nadruk op de eloquentie van de leidersfiguren, waardoor een conclusie over demagogen die een willoze massa naar hun hand konden zetten, verleidelijk wordt. Hoewel de kroniekschrijvers een beeld van manipulatie van de massa willen creëren, kan niet ontkend worden dat de kracht van het woord, tot op de dag van vandaag, niet onderschat mag worden. Hoewel we in deze verhandeling afstand doen van de *willoze-massa visie*, dient geen afbreuk te worden gemaakt aan de impact van een begenadigd spreker bij een publiek.

Zo blijkt dat tal van factoren, die de leider niet altijd zelf in de hand had, leidden tot het op de voorgrond komen van een bepaald leidersfiguur. Achtergrond, sociaal netwerk, charisma, eloquentie, toeval, etc. zijn belangrijke aspecten die mee het profiel van de Gentse opstandelingenleider vormden. Concluderend kan gesteld worden dat op de trap van "grands", "moyens" en "petits" de leidersfiguren van de Gentse opstand zich op de bovenste treden bevonden. De "grands" waren de personen met macht, rijkdom en aanzien en behoorden niet per se tot de adel. Froissart suggereert

⁵⁶³ J. Dumolyn, *De Brugse opstand*, p. 197-202.

⁵⁶⁴ S.K. Cohn, *op. cit.*, p. 111.

zelfs dat er ook heel wat niet-adellijke “grands” bestaan.⁵⁶⁵ Het onderscheid tussen adel en niet-adel verdween niet, maar het werd stilaan duidelijk ze zich in een veranderende maatschappelijke situatie bevonden waar het tripartiete standensysteem niet te houden was. Er wordt dan ook langzaam maar zeker meer aandacht besteed aan het vermelden van de specifieke sociale status van bepaalde personen dan aan het lidmaatschap van een bepaalde groep waartoe ze behoorden.⁵⁶⁶ Aan de hand van deze inzichten kan al beter begrepen worden dat bepaalde edellieden er blijkbaar geen probleem mee hadden geleid te worden door iemand uit een lagere stand.

⁵⁶⁵ F. Buylaert en J. Dumolyn, “Beeldvorming rond adel en ridderschap”, p. 615-616.

⁵⁶⁶ *Ibidem*

Algemeen besluit

De detailstudie van een opstand, zoals hier uitgewerkt, kan enerzijds dienen als interessante toetssteen om algemene opvattingen te controleren of te weerleggen. Anderzijds kan de studie nieuwe inzichten verschaffen bij deze opvattingen. Algemeen gezien kan de opstand 1379-1385 beschouwd worden als een typische opstand wat betreft de recente inzichten over massa en leiders. De kroniekschrijvers, die niet van sympathie voor de opstandelingen beschuldigd kunnen worden, verhalen algemeen negatief over de gebeurtenissen. Uit de kritische bespreking van de aangehaalde kronieken, kunnen toch verschillen bespeurd worden. De harde lijn, vertolkt door onder andere de schrijver van de *Chronique Rimée*, spreekt volmondig het woord van de graaf/hertog en is zeer vernietigend in zijn kritieken voor de opstandelingen. Daarnaast dienen toch ook meer genuanceerde visies aangehaald te worden, die meer aanleunen bij het stedelijk particularisme, bijvoorbeeld Olivier van Dixmude. Deze verhalen niet de grafelijke visie, noch deze van de opstandelingen. Een relaas pro de opstandelingen vinden we niet terug bij de verhalende bronnen, we kijken noodgedwongen steeds door de bril van een zekere vooringenomenheid. Waar de historici van eind 18^e en begin 19^e eeuw zich vaak lieten verleiden tot een letterlijke interpretatie van deze bronnen, werd voor de historicus van de 20^e eeuw al gauw duidelijk dat enige terughoudendheid op zijn plaats was.

De Gentse opstand van 1379-1385 wordt door Mollat en Wolff, wier werk heel verdienstelijk is voor de opstandgeschiedenis, gesitueerd binnen een periode van sociale opstanden rond de periode 1378-1382. De opstand van 1379-1385 past niet echt binnen het voorgestelde kader van de twee historici die duidelijk sociale oorzaken zien voor de reeks opstanden. Er was een groot onderling contact tussen de Gentse opstand en andere - vooral - Franse stedelijke opstanden, waarvan enkele voorbeelden werden gegeven. Nochtans nuanceren de auteurs zelf reeds: "*Une dimension politique, toutefois, s'ajoute au cas flamand.*"⁵⁶⁷, "*la cause immédiate de l'insurrection gantoise de 1379 ne fut pas sociale.*"⁵⁶⁸. Ze zijn er zich van bewust dat de Gentse opstand niet volledig in het voorgestelde kader past. Ze onderkennen zelf dat de traditionele twist tussen Brugge en Gent, en dus het politieke karakter, aan de oorzaak ligt van het dispuut. Hoewel ze de politieke ondergrond van de opstand onderkennen, schakelt hun discours toch over naar de sociale achtergrond en de sociale

⁵⁶⁷ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 163

⁵⁶⁸ *Ibidem*, p. 163. Naast de vele Franse opstanden in deze periode dient ook zeker de Engelse boerenopstand van 1381 in het achterhoofd gehouden te worden. Hiervoor wordt verwezen naar R. Hilton, *Bond men made free, medieval peasant movements and The English Rising of 1381*, London and New York, Routledge, 2003, 240 p.

solidariteiten⁵⁶⁹ die zeker tijdens de opstand aanwezig waren, maar in deze studie - naar mijn mening - overschat worden. Een sociale dimensie was vast en zeker aanwezig in Gent, maar vooral voor de Brugse en Ieperse opstandelingen.

Bij de poging tot reconstructie van de opstandige massa, waarbij de visies van onder andere E. Hobsbawm en G. Rudé vergeleken worden, wordt al vlug de politieke lijn van de opstand duidelijk. Het begrip *City Mob* voorgesteld door E. J. Hobsbawm, kan nauwelijks toegepast worden op de Gentse opstandelingen, na een analyse van diens samenstelling, motieven en ideologie. Hoewel hij terecht een beweging ziet van "*all classes*" die vechten voor economische en politieke veranderingen, gaat zijn bewering niet op voor de Gentse situatie. Deze klassen zijn namelijk de klassen van de stedelijke armen die zonder uitgesproken ideologie in opstand kwamen voor de verbetering van het economisch-politieke klimaat. Ook Mollat en Wolff beschrijven de strijd van voornamelijk "*des moyens*" (i.e. de ambachten) die opkomen voor "*la défense des libertés municipales et la lutte contre le patriciat*."⁵⁷⁰ De auteurs zien dus ook een politieke strijd, net zoals bij Hobsbawm, waarbij de stadselites en adel niet als deel van de opstandelingen worden beschouwd. Bij de studie naar de samenstelling van de opstandige massa werd echter duidelijk dat ook vele leden van de poorteriej alsook enkele edelen deel uitmaakten van het opstandige kamp. Hoewel deze door sommige historici als anomalieën worden aanzien, is hun aanwezigheid toch constant. Het lid van de poorteriej heeft tijdens de opstand haar schepenzetels blijven bezetten, daarnaast blijkt uit de bespreking van de leidersfiguren dat enkele lid waren van de poorteriej van Gent en/of tot de adelstand behoorden. Het traditionele beeld waarbij het ambachtswezen de wapens opnam tegen de graaf die geallieerd was met de stedelijke elite, dient dus bijgeschaafd te worden. Belangrijke nuancering echter is dat ook vele leden van de stadselite gekant waren tegen de opstand en partij kozen voor de graaf. We zien dus een duidelijke tweespalt, die kan worden doorgetrokken naar de andere niveaus. Ook op het niveau van de georganiseerde beroepen en associaties zoals schuttersgilden, wier rol zeker niet geminimaliseerd dient te worden, zien we vormen van verdeeldheid. Het grote probleem waarmee we kampen, is dat we wel geïnformeerd worden over "*les grands*" en "*les moyens*", maar niet over "*les petits*". Een mogelijke denkpiste die nauw aansluit bij deze conclusies is deze van J. Haemers bij zijn studie over de Gentse opstand van 1449-1453, waarbij hij deze opstand niet als een klassenstrijd avant la lettre beschouwt, waarin de middenklasse zich wou ontdoen van het juk van de hogere klassen. Wel ziet hij de mogelijkheid dat een netwerk uit de middenklasse een greep naar de macht deed en hiervoor de achterban

⁵⁶⁹ M. Mollat en P. Wolff, *op. cit.*, p. 166.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, p. 165.

inschakelde.⁵⁷¹ Daarbij konden deze middengroepen "...door middel van beloftes, gevolgd door daadwerkelijke (maar geringe) maatregelen, van een rechtvaardig en sociaal bestuur verzekerden de heersende netwerken zich de maximale steun van de achterban om de eigen bestuurspositie te handhaven."⁵⁷² Hierbij werd de stadselite gedwongen te kiezen tussen het centralistische - i.e. steun aan de graaf - of het particularistische - i.e. het opstandige Gent - kamp.⁵⁷³

In het algemeen wordt er weinig aandacht besteed aan de opstandelingen die buiten deze georganiseerde structuren vielen. Dit geldt ook intern voor de grote groep mensen die niet meedraaiden aan de top van deze associaties. Het probleem kan hier uiteraard opnieuw gesitueerd worden op het vlak van de bronnenhaat. Wanneer het niet over de stadselites handelt, wordt al te vaak een heel grote nadruk gelegd op de ambachten, die onbetwistbaar heel belangrijk waren, maar daarbij worden meer marginale groepen uit het oog verloren. Deze konden al dan niet in een bepaald netwerk staan ten opzichte van deze ambachten. Het begrip *commun* wordt dan ook gebruikt om alle lagen die niet tot de stadselites behoorden, aan te duiden. Wanneer de opstandelingen dit label worden opgekleefd, krijgt dit *commun* al vlug een zeer negatief geladen invulling: die van misdadigers die onwettig in opstand kwamen tegen de graaf die zich gesteund wist van de *goeden van Gent*, de stadselite.

Op basis van de verhalende bronnen is het zeer moeilijk om sluitende conclusies te trekken i.v.m. de deelnemers aan de Gentse opstand. Wat met zekerheid vastgesteld kan worden, is dat de massa zeer heterogeen was, met een uitgesproken ideologie die weliswaar kon veranderen naarmate de voortgang van de opstand en daarmee gepaard gaande het afwisselend afsluiten van allianties en coalities. Deze ideologie kon heel vaak puur opportunistisch zijn. Er dienen dus geen horizontale lijnen tussen klassen worden getrokken, maar eerder verticale lijnen waarbij leden en netwerken van verschillende niveaus samenwerken.

Wanneer de Gentse bevolking zich voornamelijk beroept op gekende structuren om zich te organiseren, dringt de vraag zich uiteraard op in welke mate naar de eigenlijke stem van de kleine man wordt geluisterd. Dient dan toch niet terug gegaan te worden naar een visie waar de gewone man als speelbal werd gebruikt? We zien namelijk een sterk interne strijd ontstaan bij tal van organisaties zoals de ambachten, met pro's en contra's in dezelfde vereniging. Naargelang de fase van de opstand schaalden de schippers zich bijvoorbeeld achter het opstandige of aan het verzoeningsgezinde kamp. Door het traceren van dergelijke interne disputen kan toch verondersteld worden dat de leden van de verschillende organisaties hun mening konden uiten, al was het maar

⁵⁷¹ J. Haemers, *op. cit.*, p. 429.

⁵⁷² *Ibidem*, p. 431.

⁵⁷³ *Ibidem*, p. 429.

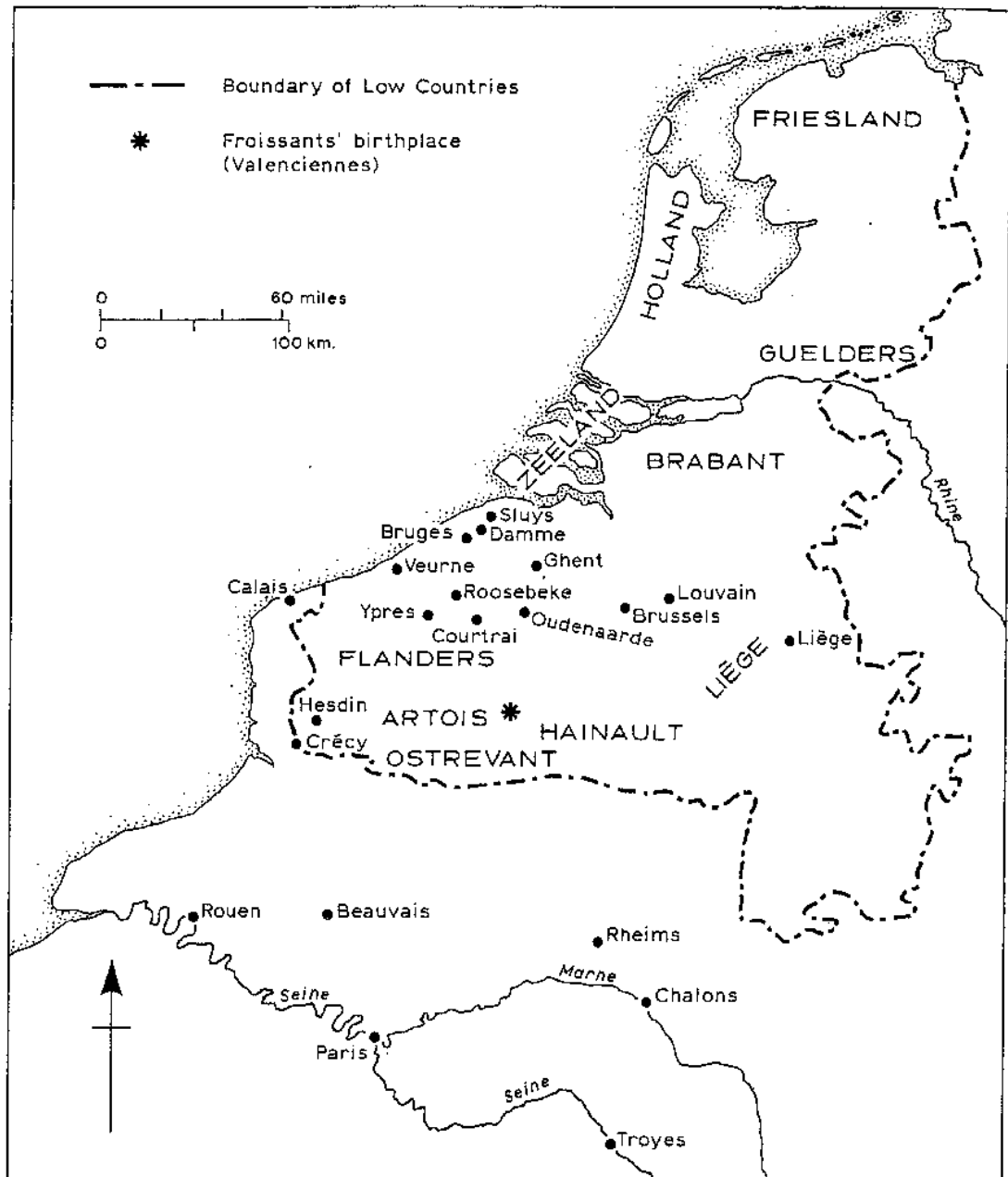
door zich te scharen achter een kopman die een bepaalde visie vertegenwoordigde. Ook organisaties van dagloners of ongeschoolden zullen hoogstwaarschijnlijk wel, al dan niet opportunistische, redenen hebben gehad om al dan niet deel te nemen aan de opstand. Zo komen we opnieuw bij het feit dat de opstand zich op verschillende assen tegelijkertijd afspeelde, welke een continue invloed op elkaar hadden, cf. de Kleine en Grote traditie van M. Boone en M. Prak.

Uit de detailstudie van de leidersfiguren blijkt dat de motiveredenen van deze figuren toch dikwijls tot handelen uit eigenbelang kan teruggebracht worden. Zowel de kroniekschrijvers als secundaire literatuur bewijzen dat geldwinst cf. Jan Yoens, persoonlijk conflict cf. Zeger Van Herzele, drang naar onderscheiding cf. Raas van Herzele etc. belangrijke redenen zijn geweest. Dit opportunisme dient echter niet verward te worden met een mindere betrokkenheid of daadkracht. Net door het feit dat heel dikwijls persoonlijke gevoelens mede oorzaak waren van de keuze van vooraanstaande figuren voor het opstandige kamp, kan een groot engagement vermoed worden. Belang van vetevoering en persoonlijk conflict, zoals D. Nicholas voorstelde, zal hoogstwaarschijnlijk een heel belangrijk aandeel krijgen in de opstandgeschiedenis. Toch mag dit niet het enige denkkader zijn en zijn er in een opstand zoals deze ook tal van stadsoverschrijdende aspecten die mee bepalend zijn, cf. de Kleine en Grote traditie.

Hoewel eigenbelang voor bepaalde individuen en groepen als dominante reden tot opstand kan worden aangegeven, wordt in deze studie toch duidelijk dat ook ideologische motieven een belangrijke rol speelden. Een continue inbreuk op de stedelijke privileges werd als een persoonlijk affront beschouwd, dat niet door de beugel kon. Ook door deel uit te maken van een bepaald netwerk werden tal van minder opportunistische daden gesteld. De groep primeerde boven het individu. Een verzameling van verschillende motiveredenen moet als oorzaak tot participatie worden aanzien. Het belang van eloquentie, charisma, traditie, kortom de persoonlijkheid van de opstandelingenleider kon hierbij uiteraard heel veel gewicht in de schaal leggen en bepaalde mede diens succes.

Bijlage

Bron: J. van Herwaarden, "The war in the Low Countries" In: J.J.N. Palmer, *Froissart: Historian*. Woodbridge, Boydell Press, 1981, p. 104

THE LOW COUNTRIES, c.1385.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen:

BLOMMAERT (P.) en SERRURE (C.P.). *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*. Gent, Vanderhaeghen-Hulin, 1839-40, 2 delen.

DE PAUW (N.). *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen getranslateert uuten Franssoyse in Duytscher tale bij Gerijt Potter van der Loo in de XVIe eeuw*. Gent, Siffer, 1898-1909, 4 delen.

DE SMET (J.J.). "La chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai (1294-1483)" In: *Receuil des chroniques de Flandre publié sous la direction de la Commission royale d'histoire par J.-J. De Smet*, Brussel, Hayez, 1856, pp. 110-569.

HOCQUET (A.). *Croniques de Franche, d'Engleterre, de Flandres, de Lile et spécialement de Tournay*. Bergen, Dequesne, 1938, 395 p.

KERVIJN DE LETTENHOVE (J.). *Chroniques: Froissart; publiées avec les variantes des divers manuscrits par le baron Kervyn de Lettenhove*. Brussel, Devaux, 1867-1877, 25 delen.

KERVIJN DE LETTENHOVE (J.). *Istore et croniques de Flandres, d'après les textes de divers manuscrits*. Brussel, Hayez, , 1879-80, 2 delen.

PIRENNE (H.). *Chronique rimée des troubles de Flandre en 1379-1380*. Gent, Siffer, 1902, 62 p.

VAN DER MEERSCH (P.C.). *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*. Gent, C. Annoot-Braeckman, 1852-1861, 4 delen.

LAMBIN (J.J.). *Dits de cronike ende genealogie van den prinsen ende graven van... Vlaenderenlant (863-1436)*, Ieper, J. J. Lambin (uitg.), 1839, 393 p.

LAMBIN (J.J.). *Merkwaerdige gebeurtenissen vooral in Vlaenderen en Brabant (1377-1443)*. Ieper, J. J. Lambin (uitg.), 1835, 206 p.

Literatuur:

AINSWORTH (P.). "Froissardian perspectives on Late-Fourteenth-Century Society." In: DENTON (J.). *Orders and hierarchies in Late Medieval en Renaissance Europe*. Basingstoke, Macmillan, 1999, pp. 56-73.

ARNADE (P.). "Crowds, banners and the marketplace: Symbols of Defiance and Defeat during the Ghent War of 1452-1453." In: *Journal of Medieval and Renaissance studies*, 24 (1994), nr. 3, pp. 471-497.

AUGUSTYN (B.) en PREVENIER (W.). *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, Algemeen rijksarchief, 1997, 634 p.

Biographie nationale, l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Brussel, Thiry-Van Buggenhoudt, 1866-1986, 44 delen.

BLOCKMANS (W.). "Revolutionaire mechanismen in Vlaanderen van de 13de tot de 16de eeuw." In: *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 19 (1974), pp. 123-140.

BLOCKMANS (W.P.). "Alternatives to monarchical centralisation: the great tradition of revolt in Flanders and Brabant." In: KOENIGSBERGER (H.), *Republiken und Republikanismus im Europa des frühen Neuzeit (Schriften des historischen Kollegs, Kolloquien 11)*. München, 1988, pp. 145-154.

BOONE (M.) en PRAK (M.). "Vorsten, patriciërs en burgers: de kleine en grote traditie van stedelijke revoltes in de Lage Landen." In: DAVIDS (K.) en LUCASSEN (J.). *Een wonder weerspiegeld*. Amsterdam, Aksant Academic Publishers, 2005, pp. 91-124.

BOONE (M.). "Urban Space and political conflict in Late Medieval Flanders." In: *Journal of interdisciplinary history*, 32 (2002), nr. 4, pp. 621-640.

BOONE (M.). "'Cette frivole, dampnable et desraisonnable bourgeoisie': de vele gezichten van het laatmiddeleeuwse burgerbegrip in de Zuidelijke Nederlanden." In: KLOEK (J.) en TILMANS (K.). eds. *Burger*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2002, pp. 33-53.

BOONE (M.). "Falen van netwerken." In: PREVENIER (W.) en BLOCKMANS (W.P.). *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, pp. 344-354.

BOONE (M.). "Gent: Vrijdagmarkt, de macht van de massa." In: BLOCKMANS (W.P.) en PLEIJ (H.) eds. *Plaatsen van herinnering: Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm*. Amsterdam, Bakker, 2007, pp. 240-251.

BOONE (M.). "Jan Yoens." In: *Nationaal biografisch woordenboek*, XVI, pp. 903-906.

BOONE (M.). "La construction d'un républicanisme urbain." In: MENJOT (D.) en PINOL (J.L.) eds. *Enjeux et expressions de la politique municipale (XIIe-XXe siècles)*. Parijs, L'Harmattan, 1997, pp. 41-60.

BOONE (M.). "Netwerken in steden." In: PREVENIER (W.) en BLOCKMANS (W.P.). *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, pp. 232-257.

BOONE (M.) en BRAND (H.). "Vollersoproeren en collectieve actie in Gent en Leiden in de 14de-15de eeuw." In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 19 (1993), nr. 2, 1993, pp. 168-192.

BOONE (M.) en PREVENIER (W.) "de 'stadstaat'-droom." In: J. DECAVELE (dir.). *Apologie van een rebelse stad*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pp. 81-105.

BOONE (M.). *Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces ca. 1385 - ca. 1453: een financiële en sociaal-politieke geschiedenis*. Gent (doctoraatsverhandeling Universiteit Gent), 1988, 3 delen.

BUGGENHOUT (A.). *Aspecten van de laatmiddeleeuwse historiografie: La chronique de Flandre*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1991, 150 p.

BUSH (M.). "The Risings of the commons in England, 1381-1549." In: DENTON (J.). *Orders and hierarchies in late medieval and Renaissance Europe*. Basingstoke, Macmillan, 1999, pp. 109-125.

BUYLAERT (F.). "Familiekwesties. De beheersing van vetes en private conflicten in de elite van laatmiddeleeuws Gent." In: *Tijdschrift voor Stadsgeschiedenis*, 2 (2007), pp. 1-19.

BUYLAERT (F.) en DUMOLYN (J.). "Beeldvorming rond adel en ridderschap bij Froissart en de Bourgondische kroniekschrijvers." In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 123 (2008), nr. 4, pp. 609-632.

COHN (S.K.). *Lust for Liberty, The Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200-1425*. London, Harvard University Press, 2006, 379 p.

CONTAMINE (P.). "Froissart: Art militaire, pratique et conception de la guerre." In: PALMER (J.J.N.). *Froissart: Historian*. Woodbridge, Boydell Press, 1981, pp. 132-144.

Corpus Gyseling, Cd-rom Middelnederlandsch woordenboek.

DAUWE (M-R). *De Cronicke van Vlaenderen: Historiografische studie en transcriptie van F° 137 v° tot F°*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1987, 4 delen.

DE MUYNCK (R.). "De Gentse oorlog (1379-1385). Oorzaken en karakter." In: *HMGOG*, V (1951), pp. 305-318.

DEKKER (R.). "Some remarks about collective action and collective violence in the history of the Netherlands." In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 15 (1989), nr. 2, pp. 158-165.

DENTON (J.). *Orders and hierarchies in late medieval and Renaissance Europe*. Basingstoke, Macmillan, 1999, 206 p.

DUMOLYN (J.) en HAEMERS (J.). "Patterns of urban rebellion in medieval Flanders" In: *Journal of Medieval History*, 31 (2005), pp. 369-393.

DUMOLYN (J.). "Marginalen of radicalen? Het vertoog over de 'roepers en krijzers' tijdens stedelijke opstanden, voornamelijk in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen." In: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2 (2005), pp. 29-53.

- DUMOLYN (J.). "The legal repression of revolts in late medieval Flanders." In: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 68 (2000), nr. 4, pp. 479-521.
- DUMOLYN (J.). *De Brugse opstand, 1436-38*. Heule, UGA, 1997, 381 p.
- FRIS (V.). "Ontleding van drie Vlaamse kronijken: kronijk van Jan van Dixmude; Memorieboek der stad Ghent, Dagboek der Gentsche collatie." In: *HMGOG*, III (1901-1902), pp. 135-171.
- FRIS (V.). "Waare eene wederuitgave van het "Memorieboek der stad Ghent" nuttig?" In: *Extrait des Annales de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, Gent, IV(1901) IV (1902), 14 p.
- HAEGEMAN (M.). *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen tussen 1379 en 1435: politieke en economische aspecten*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1986, 317 p.
- HAEGEMAN (M.). *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen tussen 1379 en 1435: politieke en economische aspecten*. Kortrijk-Heule, UGA, 1988, 279 p.
- HAEMERS (J.). "A moody community? Emotion and ritual in late medieval urban revolts." In: LECUPPRE-DESJARDIN (E.) & Van BRUAENE (A.-L.), eds. *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*. Turnhout, Brepols, 2005, pp. 63-81.
- HAEMERS (J.). *De Gentse opstand (1449-1453): de strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*. Kortrijk, UGA, 2004, 503 p.
- HAEMERS (J.) en VERBIST (B.). "Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw: een politieke, financiële en militaire analyse van de stadsmilitie." ter perse in *HMGOG*, 2008.
- HILTON (R.). *Bond men made free, medieval peasant movements and The English Rising of 1381*, London and New York, Routledge, 2003, 240 p.
- HOBBSAWM (E.J.). *Primitive rebels : studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries*. Manchester, Manchester University Press, 1959, 208 p.
- HOLSTERS (A.). "Moord en politiek tijdens de Gentse opstand, 1379-1385." In: *HMGOG*, XXXVII (1983), pp. 89-111.
- KELDERS (A.). *De kronieken van Vlaanderen: aspecten van de laat-middeleeuwse historiografie in de Flandria Generosa C*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1990, 230 p.
- LAMBERT (V.). *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*. Gent, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1993, 176 p.
- MILLIS (L.), LAMBERT (V.) en KELDERS (A.). *Verhalende bronnen, repertoiring, editie en commercialisering*. Gent, Studia historica Gandensia, 1996, 123 p.
- MOLLAT (M.) en WOLFF (P.). *Ongles bleus, Jacques et Ciompi : les révolutions populaires en Europe aux XIVe et XVe siècle*. Paris, Calmann-Lévy, 1970, 328 p.
- NICHOLAS (D.). *The Van Arteveldes of Ghent*. New York, Cornell University Press, 1988, 212 p.

NICHOLAS (D.). *The Metamorphosis of a medieval city: Ghent in the age of the Arteveldes, 1302-1390*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1985, 369 p.

PALMER (J.J.N.). *Froissart: Historian*, Woodbridge, Boydell Press, 1981, 203 p.

PLEIJ (H.). "Poorters en burgers in laatmiddeleeuwse literaire bronnen." In: KLOEK (J.) en TILMANS (K.). *Burger*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2002, pp. 55-78.

PREVENIER (W.) en BLOCKMANS (W.P.). *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, 141 p.

PREVENIER (W.). "Conscience et perception de la condition sociale chez les gens du commun dans les anciens Pays-Bas des XIIIe et XIVe siècles." In: BOGLIONI (P.), DELORT (R.) en GAUVARD (C.). *Le petit peuple dans l'Occident médiéval. Terminologies, perceptions, réalités*. Actes du Congrès de Montréal 1999, Publications de la Sorbonne. Paris, 2002, pp. 175-189.

PREVENIER (W.). "Elites, middengroepen en arbeiders in de stad en op het platteland" In: PREVENIER (W.) en BLOCKMANS (W.P.). *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, pp.72-92.

PUTSEYS (J.). "Gemeenteleger van Gent (12de eeuw – 1500)." In: PREVENIER (W.) & AUGUSTYN (B.). *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel, Algemeen rijksarchief studia 72, 1997, pp. 225-232.

PUTSEYS (J.). *De Militaire organisatie in de steden van het graafschap Vlaanderen in de late middeleeuwen. De Vlaamse gemeentelegers of stedelijke milities in de 14e en de 15e eeuw, met bijzondere aandacht voor het gemeenteleger van Gent*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling U.G.), 1994, 231 p.

QUICKE (F.). *Les Pays-Bas à la veille de la période bourguignonne (1356-1384)*. Brussel, Editions Universitaires, 1947, 458 p.

ROGGHÉ (P.). "De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw. Trouw en verraad." In: *Appeltjes van het Meetjesland*, XI (1960), pp. 5-142.

ROGGHÉ (P.). "De politiek van Graaf Lodewijk van Male, het Gents verzet en de Brugse Zuidleie." In: *Appeltjes van het Meetjesland*, XV (1964), pp. 388-441.

ROGGHÉ (P.). "De zonen van Jacob Van Artevelde, hoofdman van Gent. Filips, ruwaard van Vlaanderen?" In: *Jaarboek van het heemkundig genootschap Land van Rode Heemkundig genootschap Land van Rode*, 1971, pp. 49-79.

ROGGHÉ (P.). "Samenstelling van de Gentse schepenbanken in de tweede helft der 14e eeuw. Een en ander over de Gentse poorterie." In: *HMGOG*, IV (1950), pp. 22-31.

RUDÉ (G.). *The crowd in history : a study of popular disturbances in France and England : 1730-1848*. New York, Wiley, 1964, 281 p.

TILLY (C.). "History, sociology and Dutch collective action." In: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 15 (1989), nr. 2, pp. 142-158.

VAN BRUAENE (A.-L.). *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*. Gent, Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, 1998, 390 p.

VAN HERWAARDEN (J.). "The war in the Low Countries" In: PALMER (J.J.N.). *Froissart: Historian*. Woodbridge, Boydell Press, 1981, pp. 101-117.

VAN LOO (C.). *Historiografische studie van "La Chronique des Pays-Bas, de France, d' Angleterre et de Tournai" (1294-1483)*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1987, 2 delen.

VAN OOST (A.). "Sociale stratifikatie van de Gentse opstandelingen van 1379-1385. Een kritische benadering van konfiscatiedocumenten." In: *HMGOG*, XXIX (1975), pp. 59-92.

VAN WERVEKE (H.). "Lodewijk van Male en de eerste Bourgondiers." In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel III, Utrecht, De Haan, 1951, pp. 190-225.

VANDERMAESEN (M.), RYCKAERT (M.) en COORNAERT (M.). *De Witte Kaproenen: de Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie*. Gent, Kultureel jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen (10), Gent, 1979, 110 p.

VANDERMAESEN (M.). "Vlaanderen en Henegouwen onder het huis van de Dampierre 1244-1384." In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel II, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977-1983, pp. 399-440.

VERBRUGGEN (R.). *Geweld in Vlaanderen. Macht en onderdrukking in de Vlaamse steden in de veertiende eeuw*. Brugge, Marc van de Wiele, 2005, 208 p.

VERBRUGGEN (R.). *Wapeninghe, meute ende beroerte: het collectief geweld van de 14de-eeuwse ambachten in de grote Vlaamse steden*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2002, 184 p.

VERCAMMEN (K.). *De historiografische betekenis van de kronijk van Olivier van Dixmude*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1979, 188 p.

VUYLSTEKE (J.). *De rekeningen der stad Gent: tijdvak van Philips van Artevelde 1376-1389*. Gent, Hoste, 1893, 540 p.

WATTS (J.). "Public or Plebs: The Changing Meaning of 'The Commons', 1381-1549." In: PRYCE (H.) en WATTS (J.). eds. *Power and Identity in the Middle Ages*. Oxford, Oxford University Press, pp. 242-260.